

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ»**

Διπλωματική εργασία:

**«Εγκληματολογική προσέγγιση του έργου
«Οι Τέσσερις Δίκαιοι» του Έντγκαρ Ουάλας»**

**Δέσποινα Κυπραίου
(Α.Μ.: 3217Μ010)**

Τριμελής επιτροπή

Επιβλέπουσα: Επικ. Καθ. Βασιλική Βλάχου

**Μέλη: Καθ. Γρηγόρης Λάζος
Καθ. Γιώργος Νικολόπουλος**

Δεκέμβριος 2019

«Η παρούσα εργασία δεν αποτελεί - εν όλω ή εν μέρει - προϊόν κλοπής πνευματικής ιδιοκτησίας και κανένα τμήμα της ούτε στο σύνολό της έχει υποβληθεί προς απόκτηση άλλου πτυχίου ή τίτλου σ' αυτό ή οποιοδήποτε άλλο πανεπιστήμιο ή εκπαιδευτικό ίδρυμα της ημεδαπής ή αλλοδαπής».

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	4
Κεφάλαιο 1: Σχέση λογοτεχνίας και εγκληματολογίας.....	6
1.1. Διάλογος μεταξύ λογοτεχνίας και εγκληματολογίας	6
1.2. Αστυνομική λογοτεχνία	10
Κεφάλαιο 2: Το αστυνομικό αφήγημα «Οι Τέσσερις Δίκαιοι».....	20
2.1. Βιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα.....	20
2.2. Η υπόθεση του έργου «Οι Τέσσερις Δίκαιοι»	22
Κεφάλαιο 3: Ερμηνεύοντας τη δράση των «Τεσσάρων Δίκαιων».....	31
3.1. Οι «Τέσσερις Δίκαιοι»: ομάδα οργανωμένου εγκλήματος ή τρομοκρατική ομάδα.....	31
3.2. Οι «Τέσσερις Δίκαιοι»: μια τρομοκρατική οργάνωση	35
3.3. Ιστορική αναδρομή στο φαινόμενο της τρομοκρατίας.....	42
3.4. Πολιτικό έγκλημα.....	56
3.5. Πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης της τρομοκρατίας.....	61
Κεφάλαιο 4: Εγκληματολογικές θεωρίες	67
4.1. Ατομοκεντρικές προσεγγίσεις	68
4.1.1. Θετικιστική προσέγγιση.....	68
4.1.2. Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις	70
4.2. Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης - Το συγκουρσιακό πρότυπο... ..	76
4.2.1. Θεωρία της ετικέτας (labelling theory).....	77
4.2.2. Κριτική Εγκληματολογία	80
4.3. Ερμηνεύοντας το τρομοκρατικό φαινόμενο υπό το πρίσμα των εγκληματολογικών θεωριών	81
4.4. Το πέρασμα στην πράξη	85
4.5. Φυσιογνωμική: μελέτη εγκληματικών φυσιογνωμιών.....	89
Κεφάλαιο 5: Κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα	94
5.1. Κοινωνικός έλεγχος	94
5.1.2. Η αστυνομία.....	96
5.1.3. Ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης	100
5.1.4. Ο φόβος του εγκλήματος	106
5.1.5. Η συμβολή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική.....	108
Αντί επιλόγου	110
Βιβλιογραφία.....	113
Ηλεκτρονικές πηγές	120

Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Εγκληματολογία». Σκοπός της εργασίας είναι η προσέγγιση και η ανάλυση του αστυνομικού αφηγήματος «Οι Τέσσερις Δίκαιοι» του βρετανού συγγραφέα Edgar Wallace με βάση την εγκληματολογική οπτική. Το ερώτημα που απασχόλησε τη γράφουσα πριν τη συγγραφή της εργασίας ήταν αν μπορεί να μελετηθεί και να προσεγγισθεί ένα αστυνομικό αφήγημα εγκληματολογικά, καθώς αποτελεί προϊόν μυθοπλασίας και κινείται στο πεδίο του φανταστικού, ενώ η εγκληματολογία κινείται στο πεδίο του πραγματικού. Επίσης, εάν ένα αστυνομικό μυθιστόρημα μπορεί να έχει εγκληματολογικό ενδιαφέρον, και μάλιστα όταν αυτό έχει γραφτεί πριν εκατό και πλέον χρόνια. Παρά τη χωρο-χρονική απόσταση μεταξύ συγγραφέα και αναγνώστη μπόρεσε να αναπτυχθεί μια μορφή επικοινωνίας και ένας «διάλογος» μεταξύ της λογοτεχνίας και της εγκληματολογίας. Άλλωστε, το έγκλημα και η πορεία προς αυτό, που αποτελεί βασικό θέμα του έργου, είναι διαχρονικό και διαπολιτισμικό φαινόμενο.

Στο πλαίσιο της εργασίας σχολιάστηκαν αρκετά ζητήματα που εντοπίστηκαν στο έργο και εγείρουν εγκληματολογικό ενδιαφέρον, με προεξέχον το θέμα της τρομοκρατίας, το οποίο αποτελεί το κυριότερο θέμα που διατρέχει το εν λόγω αστυνομικό αφήγημα. Η πράξη των «Τεσσάρων Δίκαιων», ως κεντρικός άξονας στην πλοκή του έργου, αποτελεί τρομοκρατική πράξη.

Αρχικά, στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται ο τρόπος ανάπτυξης του «διαλόγου» μεταξύ λογοτεχνίας και εγκληματολογίας και στη συνέχεια παρουσιάζεται το αστυνομικό αφήγημα ως ένα ιδιαίτερο λογοτεχνικό είδος. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται εν συντομία τα βιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα Edgar Wallace, όπως επίσης και η περίληψη του έργου «Οι Τέσσερις Δίκαιοι». Τέλος, αναφέρονται

στοιχεία για το χρονικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής που γράφτηκε το έργο, τα οποία σχετίζονται με το έργο. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται κατ' αρχήν προσπάθεια ερμηνείας, εάν οι «Τέσσερις Δίκαιοι» αποτελούν ομάδα οργανωμένου εγκλήματος ή τρομοκρατική ομάδα. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται εννοιολογικά και ιστορικά το τρομοκρατικό φαινόμενο και γίνεται αναφορά στο θέμα του πολιτικού εγκλήματος που συνδέεται με την τρομοκρατία. Τέλος, παρουσιάζονται πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης της τρομοκρατίας σε διακρατικό και διεθνές επίπεδο. Στο επόμενο κεφάλαιο προσεγγίζονται και άλλα ζητήματα που παρουσιάζουν εγκληματολογικό ενδιαφέρον μέσα από το αφήγημα, πέραν της τρομοκρατίας. Όλα αυτά επιχειρούνται να ερμηνευθούν υπό το πρίσμα των εγκληματολογικών προσεγγίσεων και θεωριών, παραθέτοντας τις δύο θεωρητικές προσεγγίσεις για το έγκλημα και τον εγκληματία, την ατομοκεντρική προσέγγιση και την εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης. Ακόμη, παρουσιάζεται η Φυσιογνωμική, ως μέθοδος μελέτης εγκληματικών φυσιογνωμιών, καθώς επίσης και η διαδικασία περάσματος στην εγκληματική πράξη. Το πέμπτο κεφάλαιο ασχολείται με τον κοινωνικό έλεγχο του εγκλήματος και τους φορείς του, εστιάζοντας στο ρόλο της αστυνομίας και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, αμφοτέρων βασικών στην πλοκή του αφηγήματος. Γίνεται αναφορά στο θέμα της ανασφάλειας και του φόβου του εγκλήματος, όπως επίσης στη συμβολή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική. Κλείνοντας την εργασία, παρατίθενται σκέψεις για τον τρόπο αντιμετώπισης του τρομοκρατικού φαινομένου, καθώς η τρομοκρατική δράση, υπό διαφορετικές μορφές και με διαφορετικά ιδεολογικά ερείσματα συνεχίζει να υφίσταται μέχρι τις μέρες μας.

Κεφάλαιο 1: Σχέση λογοτεχνίας και εγκληματολογίας

1.1. Διάλογος μεταξύ λογοτεχνίας και εγκληματολογίας

Η λογοτεχνία είναι ο έντεχνος λόγος. Δημιουργείται μέσα στα πλαίσια μιας κοινωνικής ομάδας, έχοντας αφ' ενός ιστορικές αναφορές σχετικά με γεγονότα που έχουν διαδραματιστεί στο παρελθόν, και αφ' ετέρου κοινωνικές αναφορές από την κοινωνία στην οποία ζει ο συγγραφέας. Η κοινωνία υπάρχει πριν από το έργο και ο συγγραφέας επηρεάζεται απ' αυτήν και αποδίδει με την τέχνη του πλευρές της κοινωνικής εμπειρίας του¹. Δεν είναι το προσωπικό εγώ, αλλά ο κοινωνικός εαυτός του συγγραφέα που γράφει². Η κοινωνία υπάρχει και μέσα στο έργο, καθώς την εκφράζει. Μέσα από τη μυθοπλασία αντανακλώνται καταστάσεις και φαινόμενα της εποχής, αλλά συνεχίζει να υπάρχει και μετά από το έργο· κάθε φορά που φτάνει το έργο στα χέρια ενός αναγνώστη. Παρά τη χρονική και πολιτισμική απόσταση ο συγγραφέας και ο αναγνώστης επικοινωνούν μέσω του έργου³. Η P.D. James, θεωρεί ότι η ανάγνωση οποιουδήποτε μυθιστορήματος αποτελεί μια πράξη συμβίωσης, καθώς ο αναγνώστης προσφέρει τη φαντασία του στη φαντασία του συγγραφέα, εισχωρεί στον κόσμο του, παίρνει μέρος στη ζωή των ηρώων του και σχηματίζει με τις λέξεις και τις εικόνες του συγγραφέα τη δική του νοητική εικόνα ανθρώπων και τόπων⁴. Σύμφωνα με τον H.R. Jauss, ιστορικό της λογοτεχνίας, και τη θεωρία «αισθητική της πρόσληψης»⁵ το έργο περιέχει συγχρόνως το κείμενο ως μια δεδομένη δομή, αλλά και την πρόσληψή του από τον αναγνώστη. Το νόημά του δεν

---

¹ Καραποστόλης Β., *Η Αδιαχώρητη Κοινωνία: ένας διάλογος κοινωνιολογίας με τη λογοτεχνία*, εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα, 1985, σελ. 121.

² Το ίδιο, σελ. 150.

³ Το ίδιο, σελ. 127.

⁴ James P. D., *Συζητώντας για το αστυνομικό μυθιστόρημα*, μτφρ. Τόλια Τ., εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2011, σελ. 133.

⁵ Jauss, H. R., *Η θεωρία της πρόσληψης: τρία μελετήματα*, μτφρ. Μ. Πεχλιβάνος, εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 1995.

είναι αχρονικό, αλλά συγκροτείται μέσα από ίδια την ιστορία· ούτε πρέπει να προσλαμβάνεται ως κάτι αμετακίνητο. Το έργο υπερβαίνει τη γενιά του, καθώς γίνεται ένας διάλογος μεταξύ του παρόντος υποκειμένου και του παρελθόντος λόγου.

Ο στόχος της παρούσας εργασίας είναι να προσεγγίσει το λογοτεχνικό έργο «Οι Τέσσερις Δίκαιοι» του Edgar Wallace από εγκληματολογική σκοπιά, καθώς αποτελεί ένα αφήγημα που εντάσσεται στο είδος της αστυνομικής λογοτεχνίας. Το έργο αυτό εντάσσεται στο λογοτεχνικό ρεύμα του ρεαλισμού, όπου παίρνει ως βάση την κοινωνική πραγματικότητα, δεν προσπαθεί να την αντιγράψει, αλλά τη μεταπλάθει με τη φαντασία. Κατά τον Γ. Πανούση, το αστυνομικό μυθιστόρημα θα μπορούσε να ενταχθεί πολλές φορές στην κατηγορία του ιστορικού μυθιστορήματος, καθώς η αφήγηση δεν απομακρύνεται σημαντικά από την ιστορική αλήθεια, απεικονίζει με μεγάλη πιστότητα τα ήθη, τα πρότυπα και την ατμόσφαιρα της εποχής, όπως επίσης και την πολιτική κατάσταση⁶. Άλλωστε, το αστυνομικό αφήγημα, όπως κάθε αφήγημα, είναι μια κοινωνική αναπαράσταση. Συνδέεται με τον κοινωνικοπολιτικό χώρο, καθώς πραγματεύεται θέματα που αφορούν την παράβαση του νόμου και μέσω του αφηγήματος γίνεται σχολιασμός της κοινωνικής πραγματικότητας και του δημοσίου βίου⁷.

Αμφότερες, λογοτεχνία και εγκληματολογία, υπάγονται μέσα στην επικράτεια του λόγου⁸, χρησιμοποιούν τον λόγο - τον λόγο της τέχνης (λογο-τεχνία) και τον λόγο της εγκληματολογίας (εγκληματο-λογία)⁹ - αντλώντας τις αφηγήσεις

---

⁶ Πανούσης Γ., *Ένοχοι και Ενοχές, Εγκληματολογικές Επιστήμες και αστυνομικά μυθιστορήματα*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2010, σελ. 139-140.

⁷ Πανούσης Γ., *Εγκληματολογικές επιστήμες και αστυνομικό μυθιστόρημα*, Β' έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2008, σελ. 86.

⁸ Νικολόπουλος Γ., «Εγκλημα και Λογοτεχνία: προλεγόμενα στην κατασκευή ενός αντικειμένου έρευνας», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, τχ. 5-10, 1990-1992, σελ. 171.

⁹ Νικολόπουλος Γ., «Όταν η εγκληματολογία συναντά τη λογοτεχνία: Ζητήματα διδασκαλίας και έρευνας», στο *Εγκληματολογία: Διδασκαλία και έρευνα στην Ελλάδα*, επιμ. Κουράκης Ν., Ζαραφωνίτου Χρ., Τσουραμάνης Χρ., Χαϊνάς Ε., εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2011, σελ. 459.

τους από την ίδια θεματολογία, δηλαδή τις κοινωνικές απαγορεύσεις, τις παραβιάσεις αυτών και τις συνέπειες των παραβιάσεων, χωρίς όμως να μπορούν να οδηγήσουν σε συγκρίσιμα αποτελέσματα. Ο Γ. Νικολόπουλος επισημαίνει ότι από τη μια πλευρά ο λόγος της λογοτεχνίας διακατέχεται από πολυσημία, αμφισημία, μεταφορά, συμβολισμό και δε συνάδει με ένα επιστημονικό εγχείρημα, από την άλλη η ενασχόληση της λογοτεχνίας με την εγκληματική θεματολογία δεν μπορεί να την εξομοιώσει με επιστημονική αφήγηση¹⁰. Έτσι λοιπόν, παρόλο που η λογοτεχνία και η εγκληματολογία φαίνεται να έχουν κοινή θεματολογία, πρέπει να αποφευχθεί η αναγωγή των λογοτεχνικών θεμάτων σε επιστημονικά αντικείμενα μελέτης¹¹. Ο ίδιος προτείνει ως μέθοδο προσέγγισης τη διευθέτηση των δύο πεδίων - λογοτεχνικού και εγκληματολογικού – σε μια σχέση παραλληλίας, ώστε να αναδειχθεί ο ενδιάμεσος χώρος που υπάρχει μεταξύ τους, ώστε οι «τόποι» που μπορούν να συννερευθούν οι δύο Λόγοι περί του εγκλήματος να αποτελέσουν το πεδίο ανάλυσης. Με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η υποταγή της λογοτεχνίας στην εγκληματολογία, αλλά και το αντίστροφο¹².

Ο λόγος των κοινωνικών επιστημών, όπως της εγκληματολογίας, ακολουθεί και σηματοδοτεί πάντοτε εκ των υστέρων τις εκδηλώσεις του κοινωνικού βίου, δηλαδή βρίσκεται σε μια υστερόχρονη σχέση με την πραγματικότητα. Όμως στο λογοτεχνικό έργο δεν υπάρχει χρονική ακολουθία ανάμεσα στον λόγο και την πράξη. Η «λογοτεχνία συγκροτεί τη δική της αυτοτελή πραγματικότητα»¹³, καθώς συντελείται μέσω του λόγου και ταυτόχρονα υφίσταται ως πράξη και λόγος, δηλαδή

---

¹⁰ Νικολόπουλος Γ., «Για ένα διάλογο της εγκληματολογίας με τη λογοτεχνία: εικόνες φυλακής στον Ξένο του Α. Camus», στο *Εικόνες Φυλακής*, επιμ. Κουκουτσάκη Α., εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2006, σελ. 153-154.

¹¹ Νικολόπουλος Γ. (2006), ό.π., σελ. 150.

¹² Νικολόπουλος Γ., (1990-1992,) ό.π., σελ. 172.

¹³ Νικολόπουλος Γ., (2011), ό.π., σελ. 458-459.

αυτοσυγκροτεί τη δική της κοινωνική πραγματικότητα¹⁴. Ο Β. Καραποστόλης, αναφορικά με τις λογοτεχνικές και κοινωνικές κατηγορίες, διακρίνει ότι οι πρώτες είναι «συστατικές», δηλαδή συγκροτούν και εκφέρουν το πραγματικό, οι δεύτερες είναι «σχολιαστικές», δηλαδή αναδομούν και ερμηνεύουν το πραγματικό¹⁵. Συνεπώς, η εγκληματολογία και η λογοτεχνία ακολουθούν διαφορετικές μεθόδους πρόσληψης του πραγματικού· η λογοτεχνία μέσα και μέσω του φαντασιακού επιπέδου «δομεί» τον κόσμο της, ενώ η εγκληματολογία «ανα-δομεί» την εμπειρική κοινωνική πραγματικότητα για να την κατανοήσει και να την ερμηνεύσει¹⁶.

Στα αστυνομικά αφηγήματα εκτυλίσσονται γεγονότα που έχουν κατά κύριο λόγο ποινικό και εγκληματολογικό ενδιαφέρον. Σε αυτά σκιαγραφούνται εγκληματικές φυσιγνωμίες, περιγράφονται συνθήκες που οδηγούν στο έγκλημα και διαφαίνεται ο τρόπος που προσεγγίζεται το έγκλημα. Στις σελίδες τους παρελαύνουν θύματα, υπόπτοι, δράστες και διώκτες του εγκλήματος. Το κάθε έργο αστυνομικής λογοτεχνίας, πέραν της εξιχνίασης της υπόθεσης και των μέσων που μετέρχεται για τον εντοπισμό του ενόχου, θέτει κατ' αρχήν κοινωνικά και ηθικά-φιλοσοφικά ζητήματα¹⁷. Έχει ιστορικό, ηθογραφικό και ψυχολογικό χαρακτήρα¹⁸.

---

¹⁴ Νικολόπουλος, Γ. (1990-1992,) ό.π., σελ. 169.

¹⁵ Καραποστόλης Β., ό.π., σελ. 191-192 και Νικολόπουλος Γ. (2011), ό.π., σελ. 468.

¹⁶ Νικολόπουλος Γ. (2011), ό.π., σελ. 459.

¹⁷ Καλφόπουλος Κ., «Ο ντετέκτιβ ως κοινωνιολόγος», στο *Αστυνομική Λογοτεχνία, Επιστημονικό Συμπόσιο (30 και 31 Μαρτίου 2012)*, επιμ. Ουρανία Καϊάφα, Εκδόσεις Εταιρεία Σπουδών, χ.χ., σελ. 28.

¹⁸ Πανούσης Γ. (2008), ό.π., σελ. 20.

1.2. Αστυνομική λογοτεχνία

Το αστυνομικό μυθιστόρημα είναι είδος πεζού λογοτεχνικού λόγου, με το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ότι περιέχει ένα έγκλημα ή την απειλή για ένα έγκλημα ή την υποψία για ένα έγκλημα που βρίσκεται υπό διερεύνηση¹⁹. Δεν υπάρχει αστυνομικό μυθιστόρημα χωρίς τουλάχιστον έναν φόνο. Και μάλιστα στην πλέον συνήθη πλοκή ο φόνος γίνεται στην αρχή του έργου και λειτουργεί ως καταλύτης στη δράση. Το έγκλημα, λοιπόν, αποτελεί τον πυρήνα του αστυνομικού αφηγήματος και την κινητήρια δύναμη της μυθοπλασίας²⁰. Η πλοκή του κινείται γύρω από τα κίνητρα που οδήγησαν στη διάπραξη του εγκλήματος και τις συνθήκες διάπραξης αυτού, με απώτερο στόχο να ανακαλυφθεί ο δράστης. Βασικά στοιχεία αυτού του λογοτεχνικού είδους είναι το μυστήριο και η ανίχνευση.

Η εγκληματική συμπεριφορά, και ειδικότερα ο φόνος και η εξιχνίαση του αποτέλεσε θέμα σε πολλά έργα της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Πολλοί μάλιστα συγγραφείς, όπως ο Dickens, ο Dostoevsky, ο Kafka ενσωματώσαν στα έργα τους αστυνομικά στοιχεία, χωρίς όμως αυτά να τους προσδώσουν το χαρακτήρα αστυνομικών μυθιστορημάτων.

Το είδος της λογοτεχνίας που έχει καθιερωθεί ως «αστυνομική λογοτεχνία», κάνει την εμφάνισή του στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Ορόσημο θεωρείται το αφήγημα του Edgar Allan Poe «Οι φόννοι της οδού Μοργκ», που δημοσιεύτηκε το 1841²¹. Θεωρείται το πρώτο αυθεντικό αφήγημα ανίχνευσης²². Ο ήρωας του Poe, ο Auguste Dupin, είναι ένας χαρισματικός ντετέκτιβ, μια αναλυτική ιδιοφυΐα, που ερευνά μια

---

¹⁹ Δολγέρας Λ., «Ποιος το 'κανε ή γιατί το 'κανε» στο *Αστυνομική Λογοτεχνία, Επιστημονικό Συμπόσιο (30 και 31 Μαρτίου 2012)*, επιμ. Ουρανία Καϊάφα, Εκδόσεις Εταιρεία Σπουδών, χ.χ., σελ. 16.

²⁰ Ραφαηλίδης Β., «Η ηθική χρησιμότητα του φόνου στο αστυνομικό μυθιστόρημα», *περιοδικό Διαβάζω*, τεύχος 86(1984), σελ. 46 και έπ.

²¹ Scaggs J., *Crime Fiction*, Routledge, London and New York, 2005, σελ. 19.

²² Eisenzweig U., «Όταν το αστυνομικό μυθιστόρημα έγινε είδος», στο *Ανατομία του Αστυνομικού Μυθιστορήματος*, εκδόσεις Άγρα, 1986, σελ. 10.

διπλή δολοφονία σε ένα δωμάτιο που είναι κλειδωμένο. Αποτελεί μάλιστα και παράδειγμα αυτού που αποκαλείται «locked-room mystery»²³.

Αν και αποτέλεσε την αφετηρία της αστυνομικής λογοτεχνίας χρειάστηκε να περάσει πάνω από μισό αιώνα να αναγνωριστεί η πατρότητα του είδους στον Poe²⁴. Την ίδια περίοδο το κοινό και οι κριτικοί διέκριναν την ύπαρξη ενός ξεχωριστού αφηγηματικού είδους, ονομάζοντας το «criminal romance», ενώ αργότερα επικράτησε ο όρος «detective story»²⁵. Όμως από τη δεκαετία του 1980 επικράτησε κυρίως ο όρος «crime fiction». Στα ελληνικά συχνά το είδος αυτό αποδίδεται ως «ιστορία μυστηρίου» ή «αστυνομική ιστορία».

Η εξέλιξη του αστυνομικού μυθιστορήματος συμβαδίζει με την εξέλιξη της επιστήμης, των επιστημονικών ανακαλύψεων και των τεχνολογικών εξελίξεων του 19^{ου} αιώνα, τη διαμόρφωση της επιστήμης της εγκληματολογίας, καθώς και των αστυνομικών πρακτικών για την εξιχνίαση του εγκλήματος. Παράλληλα, η δημιουργία εθνικών κρατών, η εκβιομηχάνηση και η ανάπτυξη των βιομηχανικών μεγαλουπόλεων οδήγησαν σε αλλαγές στον τρόπο πρόσληψης και επιβολής της τάξης στην κοινωνία²⁶. Δημιουργήθηκαν επαγγελματικά σώματα κατάλληλα να ανταποκριθούν στις αυξανόμενες ανάγκες ασφάλειας, προστασία και κοινωνικής ευταξίας μέσα από τον καταμερισμό του αστυνομικού έργου και τη γραφειοκρατικοποίησή του²⁷.

---

²³ Scaggs J., ό.π., σελ. 21.

²⁴ Eisenzweig U., ό.π., σελ. 13.

²⁵ Το ίδιο, σελ. 15.

²⁶ Βιδάλη Σ., *Εγκληματικότητα και Αστυνομία*, εκδόσεις Αντ. Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007, σελ. 33.

²⁷ Βιδάλη Σ., *Έλεγχος του Εγκλήματος και Δημόσια Αστυνομία*, τ. Α', εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007, σελ. 39.

Το αστυνομικό αφήγημα, σε οποιαδήποτε μορφή του, είτε πρόκειται για σύντομο διήγημα είτε για νουβέλα είτε και για μυθιστόρημα κατηγοριοποιείται σε «ορθόδοξο», «σκληρό», «ανθρώπινο» και σε αφήγημα «αγωνίας»²⁸:

Το «ορθόδοξο»²⁹ αστυνομικό αφήγημα αποτελεί την αρχική και παραδοσιακή μορφή, όπως θεμελιώθηκε από τον Edgar Allan Poe με το αφήγημα «Οι φόννοι της οδού Μοργκ» και γνώρισε ιδιαίτερη άνθιση στον ευρωπαϊκό χώρο. Συνεχιστής αυτής της κατηγορίας αφηγήματος υπήρξε ο Sir Arthur Conan Doyle με ήρωα τον Sherlock Holmes, που δημιουργήθηκε το 1886 μέσα από το μυθιστόρημα «Σπουδή στο Κόκκινο». Ο διάσημος ντετέκτιβ αποτελεί τον βασικό του χαρακτήρα σε περισσότερα από 50 αφηγήματα³⁰ και παρουσιάζεται ως ο ιδιοφυής παρατηρητής και τέλειος γνώστης των επιστημονικών μεθόδων εξιχνίασης ενός εγκλήματος³¹.

Στην ίδια κατηγορία αφηγημάτων εντάσσονται και τα έργα της Agatha Christie, τα οποία ανέρχονται σε 80³², με πρωταγωνιστικούς χαρακτήρες στα περισσότερα από αυτά τον ντετέκτιβ Hercule Poirot και την Miss Marple. Η συγγραφική εμφάνιση της Agatha Christie συμπίπτει με την έναρξη της «χρυσής εποχής» της αστυνομικής λογοτεχνίας, που εκτείνεται καθόλη τη διάρκεια του μεσοπόλεμου. Την εποχή αυτή εμφανίστηκαν οι σπουδαιότερες συλλογές αστυνομικών αφηγημάτων, άρχισε η έκδοση εξειδικευμένων περιοδικών³³ και καθιερώθηκε το αστυνομικό αφήγημα ως αυτόνομο είδος³⁴. Με την έκδοση του

---

²⁸ Κουράκης Ν., «Εισαγωγή στη μελέτη του αστυνομικού αφηγήματος», *The Art of Crime*, τχ. 24 (2013), διαθέσιμο στο <https://theartofcrime.gr/old/oldartofcrime/old.theartofcrime.gr/index1ffb.html?pgtp=1&aid=136888529#>, ανάκτηση 5-5-2019.

²⁹ Φιλίππου Φ., «Οι αλλαγές στην αστυνομική λογοτεχνία», περιοδικό *Διαβάζω*, τχ. 459(2006), σελ. 110 και έπ.

³⁰ Κουράκης Ν., ό.π.

³¹ Αποστολίδης Α., *Τα Πολλά Πρόσωπα του Αστυνομικού Μυθιστορήματος*, εκδόσεις Άγρα, Αθήνα, 2009, σελ. 259 και επ.

³² <https://www.agathachristie.com/about-christie>.

³³ Χανός Δ., «Η Προέλευση και η πορεία της αστυνομικής φιλολογίας μέσα από τα λαϊκά περιοδικά και φυλλάδια», περιοδικό *Διαβάζω*, τεύχος 86(1984), σελ. 14 και έπ.

³⁴ Eisenzweig U., ό.π., σελ. 22.

πρώτου της έργου «Η μυστηριώδης υπόθεση στο Στάιλς» το 1920³⁵, η αστυνομική ιστορία υπερέβη την έκταση του διηγήματος ή της νουβέλας και επεκτάθηκε πλέον σε μυθιστόρημα³⁶. Χαρακτηριστικό στην αφήγηση της Agatha Christie είναι η κλειστή ομάδα προσώπων που όλοι έχουν ενοχική συμπεριφορά³⁷, όλοι φαίνονται ικανοί για τη διάπραξη του εγκλήματος και είναι εφοδιασμένοι με κίνητρα. Οι εν δυνάμει ένοχοι περιορίζονται μέσα στην οικογένεια, τους ενοίκους του ξενοδοχείου και το προσωπικό, στην παρέα στο ποταμόπλοιο, τους επιβάτες του τρένου, κ.ά.³⁸, και ο γρίφος που πρέπει να λυθεί είναι ποιος από όλους είναι ο δολοφόνος. Το είδος αυτό συνηθίζεται να αποκαλείται ως «whodunnit»³⁹, όπου ο ντετέκτιβ εστιάζεται κατά βάση στην αποκάλυψη του δράστη του εγκλήματος⁴⁰.

Βασικά στοιχεία του «ορθόδοξου» αστυνομικού αφηγήματος είναι ότι το έγκλημα διαπράττεται πριν το αφήγημα και η τιμωρία του εγκληματία ακολουθεί μετά από αυτό⁴¹. Και ανάμεσα σε αυτά τα δύο ορόσημα εκτυλίσσεται η πλοκή του έργου· η έρευνα για την αποκάλυψη του δράστη, οι επαγωγικοί συλλογισμοί και η συλλογή στοιχείων από τον ερευνητή που προοδευτικά οδηγείται στην αποκάλυψή του. Ο εντοπισμός του εγκληματία συμπίπτει συνήθως με το τέλος της ιστορίας⁴². Η πορεία αυτή μοιάζει σαν την προσπάθεια επίλυσης μαθηματικής εξίσωσης ή σαν πνευματικό παιχνίδι⁴³. Η εξιχνίαση του φόνου γίνεται με τρόπο λογικό, με ευφυή συμπεράσματα που προκύπτουν από τα στοιχεία, και όχι από τύχη ή διαίσθηση⁴⁴. Οι

---

³⁵ Scaggs J., ό.π., σελ. 27.

³⁶ Αποστολίδης Α., Ελληνική Λέσχη Συγγραφέων Αστυνομικής Λογοτεχνίας, <https://crimefictionclubgr.wordpress.com/defining-crime-fiction/>, ανάκτηση 7-5-2019.

³⁷ Αποστολίδης Α., ό.π., σελ. 263 και επ.

³⁸ Scaggs J., ό.π., σελ. 48.

³⁹ «whodunnit» ή «whodunit», αποτελεί έκθλιψη της φράσης «Who [has] done it?».

⁴⁰ Priestman M., *Crime Fiction from Poe to the present*, Northcote House Publishers Ltd, 2nd ed., 2013, σελ. 6 και επ.

⁴¹ Eisenzweig U., ό.π., σελ. 33.

⁴² Knight St., «The golden age», στο *The Cambridge Companion to Crime Fiction*, ed. Martin Priestman, Cambridge University Press, 2003, σελ. 77-91.

⁴³ Κουράκης Ν., ό.π.

⁴⁴ James P. D., ό.π., σελ. 19-20.

κεντρικοί χαρακτήρες που έχουν το ρόλο του ερευνητή – ντετέκτιβ είναι ερασιτέχνες ερευνητές και επαγγελματίες ιδιωτικοί ντετέκτιβς, αστυνομικοί⁴⁵. Οι πλέον διάσημοι ερευνητές, όπως ο Dupin, ο Holmes, ο Poirot, η Miss Marple διαθέτουν ένα κοινό στοιχείο· έναν ιδιαίτερα ανεπτυγμένο μηχανισμό συλλογιστικής και παρατήρησης. Τέλος, χαρακτηριστικό μοτίβο αυτής της εποχής είναι το «locked-room mystery»⁴⁶, όπου το έγκλημα διαπράττεται σε ένα ερμητικά κλειστό δωμάτιο, όπου δεν υπάρχει δυνατότητα εισόδου ή εξόδου από αυτό, εντείνοντας το μυστήριο για τον τρόπο τέλεσής του.

Σε αντίθεση με το βρετανικό μοτίβο της επίλυσης του γρίφου του εγκλήματος με τα χαρακτηριστικά που προαναφέρθηκαν, και μάλιστα σε ένα κλειστό κύκλο ανθρώπων και ένα περιβάλλον αποκομμένο από την κοινωνική πραγματικότητα, στην Αμερική την ίδια περίοδο, την περίοδο του μεσοπολέμου, αναπτύχθηκε το ονομαζόμενο «σκληρό»⁴⁷ ή «σκληροτράχηλο»⁴⁸ αστυνομικό αφήγημα («hard-boiled novel»). Οι συγγραφείς έβρισκαν υλικό για τα βιβλία τους σε μια τελείως διαφορετική κοινωνία. Οι ιστορίες αυτού του είδους διαδραματίζονται μέσα στο ρεαλιστικό περιβάλλον της σύγχρονης αμερικάνικης μεγαλούπολης⁴⁹. Οι ιστορικές και οι κοινωνικές συγκυρίες που το επηρέασαν ήταν η ποτοαπαγόρευση, η οργανωμένη εγκληματικότητα και οι γκάνγκστερς, το Κραχ της Wall Street το 1929 και η οικονομική ύφεση που ακολούθησε. Ο Dashiell Hammett, έχοντας εμπειρία από το διάσημο γραφείο ερευνών Pinkerton, όπου εργαζόταν ως ντέτεκτιβ⁵⁰, έθεσε τις βάσεις αυτού του είδους. Με τον Hammett η αφήγηση πέρασε στη σφαίρα του

---

⁴⁵ Πανούσης Γ. (2008), ό.π., σελ. 74.

⁴⁶ Scaggs J., ό.π., σελ. 21.

⁴⁷ Φιλίππου Φ., ό.π., σελ. 110 και έπ.

⁴⁸ Κουράκης Ν., «Συμβολή στη μελέτη του αστυνομικού αφηγήματος: εισαγωγικές επισημάνσεις» διαθέσιμο στο <http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/pdfbio/astynomiko%20afigima.pdf>, ανάκτηση 8-5-2019.

⁴⁹ Scaggs J., ό.π., σελ. 49-50.

⁵⁰ Το ίδιο, σελ. 60.

ρεαλισμού. Ο κεντρικός ήρωας δεν είναι πλέον ο εκκεντρικός ή ο πλούσιος ερασιτέχνης ερευνητής, αλλά επαγγελματίας, who works for a living⁵¹. Συνεχιστής του είδους υπήρξε ο Raymond Chandler με ήρωα τον ντετέκτιβ Philip Marlowe. Οι χαρακτήρες είναι ρεαλιστικοί, κινούνται μέσα στο αστικό περιβάλλον, όπου η εγκληματικότητα, η βία, τα ναρκωτικά είναι παρόντα⁵². Οι εγκληματίες συνήθως συνδέονται με τον υπόκοσμο. Ο αγώνας του καλού εναντίον του κακού δεν είναι ξεκάθαρος: τα όρια μεταξύ τους συγχέονται.⁵³ Μεταπολεμικά το «σκληρό» αμερικάνικο αφήγημα επεκτάθηκε στη Γαλλία μεταφρασμένο στα γαλλικά, όπου έλαβε την ονομασία «νουάρ»⁵⁴. Από τη δεκαετία του 1930 η αστυνομική αφήγηση πέρασε στην κινηματογραφική βιομηχανία. Δανείστηκε ιστορίες και ήρωες, κυρίως από το είδος του «σκληρού» αστυνομικού αφηγήματος, που αποτυπώθηκαν κινηματογραφικά με μεγάλη επιτυχία,. Οι ταινίες αυτές έγιναν γνωστές με τον όρο «film noir», όπως χαρακτηρίστηκαν από Γάλλους κριτικούς⁵⁵.

Το «ανθρώπινο»⁵⁶ αστυνομικό αφήγημα άνθισε στη Γαλλία, ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Κύριο χαρακτηριστικό αυτού του είδους είναι ότι επικεντρώνεται πρωτίστως στην ανθρώπινη πλευρά των εγκληματιών, οι οποίοι δεν δρουν με μοχθηρία, κακότητα, δόλο και ιδιοτέλεια. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν ο Arsène Lupin, ήρωας του Maurice Leblanc, και ο Fantomas, δημιούργημα των Marcel Allain και Pierre Souvestre. Βασικός όμως εκπρόσωπος της «ανθρώπινης» αστυνομικής αφήγησης, με συγγραφικό έργο που ξεκινά το 1931, θεωρείται ο Βέλγος Georges Simenon, με ήρωά του τον επιθεωρητή Maigret, ο

---

⁵¹ Το ίδιο, σελ. 55 και επ.

⁵² Το ίδιο, σελ. 70 και επ.

⁵³ Κουράκης Ν. (2013), ό.π.

⁵⁴ Φιλίππου Φ., ό.π., σελ. 110 και επ.

⁵⁵ Hirsch Foster, *Film Noir The Dark Side of the Screen*, Da Capo Press, New York, 1981, σελ. 8.

⁵⁶ Κουράκης Ν. (2013), ό.π.

οποίος για πρώτη φορά είναι ένας επαγγελματίας ντετέκτιβ της επίσημης γαλλικής αστυνομίας⁵⁷.

Τέλος, στην κατηγορία του αφηγήματος «αγωνίας»⁵⁸ δεν έχουμε ένα τετελεσμένο έγκλημα, το οποίο προσπαθεί ο ερευνητής να το εξιχνιάσει και να ανακαλύψει τον δράστη. Στα αφηγήματα «αγωνίας» εκτυλίσσεται ο σχεδιασμός ενός εγκλήματος ή υπάρχει μια υποψία για διάπραξη εγκλήματος. Ο αναγνώστης παρακολουθεί με αγωνία την επικείμενη και σχεδόν βέβαιη διάπραξή του. Χαρακτηριστικότερο έργο αυτής της κατηγορίας είναι το «Ψυχώ» του Peter Bloch, το οποίο έγινε γνωστό μέσα από την κινηματογραφική απόδοση του Hitchcock⁵⁹.

Στην Ελλάδα το αστυνομικό αφήγημα γνώρισε μεγάλη αναγνωστική και εμπορική επιτυχία στα χρόνια μεταξύ 1950 –1967. Ήρθε κοντά στο αναγνωστικό κοινό μέσα από τα περιοδικά «Μάσκα» και «Μυστήριο», μέσα από τα διηγήματα και τις νουβέλες που δημοσιεύονταν σε συνέχειες σε γυναικεία περιοδικά μεγάλης κυκλοφορίας, όπως το Ρομάντζο, ο Θησαυρός, το Πάνθεον, η Γυναίκα κ.ά., αλλά και σε εφημερίδες και τέλος μέσα από τα βιβλία τσέπης⁶⁰. Ο Γιάννης Μαρής αποτέλεσε εκπρόσωπο της σχολής εγχώριου «ελαφρού» αστυνομικού μυθιστορήματος. Το «Έγκλημα στο Κολωνάκι» (1953) έπαιξε το ρόλο του μοντέλου προς μίμηση για πολλούς Έλληνες συγγραφείς ως προς το κλίμα, το είδος του μυστηρίου, τους χαρακτήρες και τις κοινωνικές αναφορές του, έχοντας σχεδόν πάντα στο επίκεντρό του την έρευνα σε έναν κλειστό κύκλο ανθρώπων, στους μικροαστούς ή μεσοαστούς ήρωές του⁶¹.

---

⁵⁷ Το ίδιο.

⁵⁸ Το ίδιο.

⁵⁹ Το ίδιο.

⁶⁰ Αποστολίδης Α., ό.π., σελ. 277.

⁶¹ Το ίδιο.

Στην καμπή του 19^{ου} αιώνα, όταν πλέον άρχισε να διαμορφώνεται το αστυνομικό αφήγημα σε νέο λογοτεχνικό είδος, ασκήθηκε κριτική ότι αυτό απειλούσε να υποσκάψει τα θεμέλια της καλής λογοτεχνία, θεωρήθηκε επικίνδυνο ότι μιαίνει την κοινωνία και αποτελεί κακή λογοτεχνία⁶². Χαρακτηρίστηκε ως «υποδεέστερο είδος», «υπολογοτεχνία», «παραλογοτεχνία», «ανάγνωσμα για λαϊκή κατανάλωση». Πέραν της κριτικής που δέχθηκε αναφορικά με το περιεχόμενό του κάποιοι το θεώρησαν απλώς ως μια φόρμουλα γραφής που φυλακίζει τον συγγραφέα και δεν συνάδει με την καλλιτεχνική ελευθερία⁶³.

Ακόμα και σήμερα αποτελεί αμφιλεγόμενο θέμα, κατά πόσο μπορεί να θεωρηθεί σοβαρό είδος λογοτεχνίας ή «παραλογοτεχνία». Ο Ν. Κουράκης αναφέρει σχετικά ότι αυτοί που εντάσσουν το αστυνομικό αφήγημα στο χώρο της «παραλογοτεχνίας» υποστηρίζουν ότι με τα αστυνομικά αφηγήματα ο αναγνώστης εθίζεται στο έγκλημα και στην ιδέα του εγκλήματος και κατ' επέκταση αυτά ασκούν αρνητική επίδραση στη διαμόρφωση μιας ηθικής συνείδησης του κοινού. Επίσης, κάποιοι θεωρούν ότι είναι απλοϊκό και χωρίς φιλοσοφικό ή διανοητικό βάθος. Βέβαια η μακροχρόνια σταθερή παρουσία του αστυνομικού αφηγήματος, που αντέχει στο πέρασμα του χρόνου και που μπορεί να συγκινεί ανθρώπους κάθε κοινωνικής διαστρωμάτωσης, νοοτροπίας και μόρφωσης, υποδηλώνει ότι είναι ιδιαίτερα δημοφιλές είδος σε ευρύ αναγνωστικό κοινό. Συνδυάζει την περιπέτεια με το μυστήριο επίλυσης ενός γρίφου και με την αγωνία να βρεθεί ο ένοχος ή και να απαλλαγεί ο αθώος. Το αστυνομικό αφήγημα μπορεί να προσφέρει στον αναγνώστη μια μορφή «κάθαρσης» και να απαλλαγεί από τα δικά του ψυχολογικά βάρη και τα «εν δυνάμει εγκλήματα», εκτονώνοντας τυχόν εγκληματικές παρορμήσεις του⁶⁴.

---

⁶² Eisenzweig U., ό.π., σελ. 15.

⁶³ James P. D., ό.π., σελ. 20.

⁶⁴ Κουράκης Ν. (2013), ό.π.

Επιπροσθέτως, ο Γ. Πανούσης συνηγορώντας υπέρ του αστυνομικού αφηγήματος αναφέρει ότι σήμερα η αστυνομική λογοτεχνία δεν είναι πλέον παραγνωρισμένο είδος, παραλογοτεχνία, ανάγνωσμα φυγής και λαϊκής κατανάλωσης, αφ' ενός διότι ανανεώθηκε και προσεγγίζει σύγχρονα προβλήματα ντύνοντας τα με τη φόρμα της αστυνομικής περιπέτειας και αφ' ετέρου διότι συνιστά έναν από τους προσφορότερους και ελκυστικότερους τρόπους σχολιασμού της κοινωνικής πραγματικότητας, των κανόνων της ηθικής ή και του δημόσιου βίου⁶⁵.

Κατά τη «χρυσή εποχή» του αστυνομικού αφηγήματος, και συγκεκριμένα το 1938, ο Bertol Brecht έγραφε για το αστυνομικό μυθιστόρημα ότι είναι μια πνευματική συνήθεια, πραγματεύεται τη λογική σκέψη και απαιτεί από τον αναγνώστη λογική σκέψη⁶⁶, χαρακτηρίζοντάς το ως μια διανοητική απόλαυση⁶⁷. Άλλοι πάλι θεωρούν το αστυνομικό μυθιστόρημα ως όργανο ενός παιχνιδιού μεταξύ του συγγραφέα, που παρουσιάζει ένα «πρόβλημα», και του αναγνώστη, που προσπαθεί να το «λύσει»⁶⁸. Αρκετά χρόνια αργότερα - το 1967 - ο Brecht παρέμενε πιστός αναγνώστης του είδους δηλώνοντας ως «εξαιρετικά υπέρμαχος των αστυνομικών μυθιστορημάτων»⁶⁹.

Το αστυνομικό μυθιστόρημα φαίνεται να ικανοποιεί την ανάγκη του ανθρώπου για περιπετειώδη γεγονότα και ένταση⁷⁰. Ο συγγραφέας προσφέρει στο αναγνωστικό κοινό διασκέδαση, συγκίνηση, φυγή ακόμα και ταύτιση. Βλέπουμε τις αστυνομικές ιστορίες να εκτυλίσσονται μπροστά μας, ερχόμαστε σε επαφή με

---

⁶⁵ Πανούσης Γ. (2010), ό.π., σελ. 100.

⁶⁶ Brecht B., *Για τον Ρεαλισμό. Για το Αστυνομικό Μυθιστόρημα*, μτφρ. Παλαιολόγου Κ., Εκδόσεις 70 – Πλανήτης, 1974, σελ. 108.

⁶⁷ Brecht B., ό.π., σελ. 111.

⁶⁸ Eisenzweig U., ό.π., σελ. 19-20.

⁶⁹ Brecht B., «Σχόλια για το Αστυνομικό Μυθιστόρημα», στο *Ανατομία του Αστυνομικού Μυθιστορήματος*, Εκδόσεις Άγρα, 1986, σελ. 22.

⁶⁹ Scaggs J., ό.π., σελ. 130.

⁷⁰ Brecht B., (1974), ό.π., σελ. 111.

επικίνδυνα συμβάντα, χωρίς όμως να διακυβεύεται η προσωπική μας ασφάλεια⁷¹. Επιπλέον, θεωρείται ότι προκαλεί την ηθική παράμετρο του ανθρώπου. Ο ένοχος πρέπει να ανευρεθεί και να τιμωρηθεί, η ηθική τάξη να αποκατασταθεί. Με τον τρόπο αυτό αποτελεί μια διαδικασία κάθαρσης, μια λύτρωση για τον αναγνώστη⁷².

Είναι πάντως αναμφισβήτητο ότι το αστυνομικό αφήγημα έχει επιδείξει ιδιαίτερη αντοχή στο χρόνο, σχεδόν δύο αιώνες, με πολλή μεγάλη απήχηση στο αναγνωστικό κοινό όλου του κόσμου. Ο κατάλογος των συγγραφέων αστυνομικών αφηγημάτων είναι ιδιαίτερα μεγάλος, όπως επίσης και τα έργα τους. Τα περισσότερα από αυτά έχουν μεταφραστεί σε πάρα πολλές γλώσσες.

---

⁷¹ Bloch E., «Φιλοσοφική Θεώρηση του Αστυνομικού Μυθιστορήματος», στο *Ανατομία του Αστυνομικού Μυθιστορήματος*, ό.π., σελ. 342-343.

⁷¹ Scaggs J., ό.π., σελ. 21.

⁷² Δολγέρας Λ., ό.π., σελ. 16.

Κεφάλαιο 2: Το αστυνομικό αφήγημα «Οι Τέσσερις Δίκαιοι»

2.1. Βιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα

Ο Edgar Richard Horatio Wallace γεννήθηκε εκτός γάμου το 1875 στο νοτιο-ανατολικό Λονδίνο. Όταν ήταν μόλις λίγων ημερών δόθηκε από τη μητέρα σε θετούς γονείς. Σε ηλικία 12 ετών σταμάτησε το σχολείο για να συμβάλει στα οικονομικά της οικογένειας, όπως συνηθιζόταν εκείνη την εποχή στις οικογένειες της εργατικής τάξης. Η πρώτη του δουλειά ήταν πλανόδιος πωλητής εφημερίδων, στη συνέχεια εργάτης σε εργοστάσιο, και αργότερα σε πλοίο⁷³. Δεκαοκτώ ετών κατατάχτηκε στον Αγγλικό στρατό και τρία χρόνια αργότερα υπηρέτησε στη Ν. Αφρική, σε μια περίοδο έντασης μεταξύ των Άγγλων και Ολλανδών αποίκων. Ο πρώτος πόλεμος των Boers απείχε μόλις λίγα χρόνια. Όσο υπηρετούσε στο στρατό φρόντισε για την αυτοβελτίωσή του διαβάζοντας βιβλία και γράφοντας ποιήματα. Παράλληλα έγραφε άρθρα για τοπικές εφημερίδες⁷⁴, ανοίγοντας τον ορίζοντά του για μια καριέρα στο χώρο της δημοσιογραφίας. Το 1899 απολύθηκε από το στρατό και αφοσιώθηκε σε αυτή. Εργάστηκε ως πολεμικός ανταποκριτής για λογαριασμό του πρακτορείου Reuters κατά το δεύτερο πόλεμο των Boers, στη συνέχεια ως ανταποκριτής της Daily Mail στη Ν. Αφρική και έπειτα ως δημοσιογράφος στο Λονδίνο. Ταξίδεψε σε πολλές χώρες καλύπτοντας δημοσιογραφικά ποικίλα θέματα, γεγονός, όπως αναφέρει ο ίδιος στην αυτοβιογραφία του ήταν ένα σχολείο για έναν εκκολαπτόμενο συγγραφέα⁷⁵. Μάλιστα υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας στην απόπειρα δολοφονίας του βασιλιά Αλφόνσου ΙΓ΄ της Ισπανίας, την ημέρα του γάμου του βασιλικού ζεύγους⁷⁶.

---

⁷³ Clark N., *Stranger Than Fiction: The Life of Edgar Wallace, the Man who created King Kong*, The History Press, 2014, σελ. 15 και έπ.

⁷⁴ Το ίδιο, σελ. 36 και έπ.

⁷⁵ Wallace Ed., *People – A Short Biography*, Read Books Ltd., 2011, chapter XI.

⁷⁶ Το ίδιο.

Καλύπτοντας το αστυνομικό ρεπορτάζ ήρθε σε επαφή με τον χώρο του εγκλήματος. Στην αυτοβιογραφία του που δημοσιεύθηκε το 1926 αναφέρεται στον Lombroso και, λόγω της δημοσιογραφικής του επαφής με το χώρο του εγκλήματος, περιγράφει εκτενώς το έγκλημα και τους εγκληματίες, κατατάσσοντάς τους σε ειδικότερες κατηγορίες⁷⁷.

Καθιερώθηκε ως ένας από τους γνωστότερους και πολυγραφότατους συγγραφείς της Αγγλίας της εποχής του και ως μια εξαιρετικά δημιουργική μορφή του αστυνομικού μυθιστορήματος του πρώιμου 20^{ου} αιώνα. Χαρακτηρίστηκε μάλιστα ως «King of Thrillers»⁷⁸. Στην περίοδο της ακμής του, μεταξύ 1922 και 1932, υπήρξε πολύ δημοφιλής εκτός από την Αγγλία και στην Αμερική με πολύ μεγάλη αναγνωστική και εμπορική επιτυχία⁷⁹. Έγραψε πάνω από 170 μυθιστορήματα, που μεταφράστηκαν σε περισσότερες από 30 γλώσσες. Πολλά από τα οποία γυρίστηκαν κινηματογραφικές ταινίες, ορισμένες μάλιστα από αυτές σκηνοθέτησε ο ίδιος. Παράλληλα, έγραψε και αρκετά θεατρικά έργα. Στις αρχές του 1932, ενώ συνεργαζόταν στην προετοιμασία της ταινίας King Kong, βασισμένης σε δικό του σενάριο, υπέστη ραγδαία επιδείνωση της ήδη κλονισμένης υγείας του. Απεβίωσε σε ηλικία 56 ετών⁸⁰.

---

⁷⁷ Το ίδιο, chapter XIII.

⁷⁸ Glover D., «The thriller», στο *The Cambridge Companion to Crime Fiction*, ό.π., σελ. 139.

⁷⁹ Glover D., «Looking for Edgar Wallace: The Author as Consumer», στο *History Workshop*, No. 37 (Spring, 1994), Oxford University Press.

⁸⁰ Clark N., ό.π., σελ. 239 και έπ.

2.2. Η υπόθεση του έργου «Οι Τέσσερις Δίκαιοι»

Το έργο «Οι Τέσσερις Δίκαιοι» είναι το πρώτο αστυνομικό αφήγημα του Βρετανού συγγραφέα Edgar Wallace. Δημοσιεύθηκε το 1905 με τον πρωτότυπο τίτλο «The Four Just Men»⁸¹. Αν και αποτέλεσε μεγάλη εμπορική επιτυχία, τον οδήγησε στη χρεοκοπία, επειδή είχε δημοσιεύσει διαγωνισμό στην εφημερίδα Daily Mail με χρηματικό έπαθλο για όποιον βρει τη μέθοδο δολοφονίας, χωρίς όμως να περιορίσει τον αριθμό των νικητών.

Η πλοκή της υπόθεσης ξεκινά όταν ο υπουργός Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας, Sir Philip Ramon, ετοιμάζεται να καταθέσει στο Κοινοβούλιο προς ψήφιση ένα νομοσχέδιο για την έκδοση αλλαδαπών που έχουν διαπράξει στις χώρες τους πολιτικό αδίκημα, λαμβάνει μια απειλητική επιστολή που γράφει:

«Εξοχότατε,

Το νομοσχέδιο που προτίθεστε να καταθέσετε στη Βουλή είναι, άδικο. Έχει σχεδιαστεί ώστε να παραδώσει σε μια διεφθαρμένη και εκδικητική κυβέρνηση άτομα που αυτή τη στιγμή βρίσκουν στην Αγγλία άσυλο από τις διώξεις των δικτατόρων και των τυράννων. Γνωρίζουμε ότι στην Αγγλία η κοινή γνώμη είναι διχασμένη ως προς τα οφέλη του νομοσχεδίου σας, και πως στη θέλησή σας, και μόνο σ' αυτή, επαφίεται η ψήφιση του νομοσχεδίου Περί Πολιτικών Αδικημάτων των Αλλοδαπών.

Συνεπώς, βρισκόμαστε στη θλιβερή θέση να σας προειδοποιήσουμε πως, εκτός και αν η κυβέρνησή σας αποσύρει το νομοσχέδιο, θα υποχρεωθούμε να σας εκτελέσουμε, και όχι μόνο εσάς αλλά και όποιον άλλον αναλάβει να προωθήσει ένα τόσο άδικο μέτρο.

Οι Τέσσερις Δίκαιοι»

---

⁸¹ Οι «Just Men» εμφανίζονται και σε επόμενα έργα του: The Council of Justice (1908), The Just Men of Cordova (1918), The Law of the Four Just Men (1921), The Three Just Men (1924), Again the Three (1928).

Ο Wallace εγκαινιάζει μια νέα κατεύθυνση στην αστυνομική λογοτεχνία έχοντας ως κεντρικούς χαρακτήρες εκδικητές στο περιθώριο του νόμου. Έκτοτε εμφανίζεται συχνά στην αστυνομική λογοτεχνία ο κεντρικός ήρωας να προσπαθεί να διορθώσει τον κόσμο με μέσα βίαιης κοινωνικής παρέμβασης⁸², ενδύοντας τις πράξεις του με χαρακτήρα απόδοσης δικαιοσύνης. Οι «Τέσσερις Δίκαιοι» παρουσιάζονται ως αυτόκλητοι τιμωροί που ενεργούν εκτός νόμου⁸³, που δε διστάζουν να βάψουν με αίμα τα χέρια τους, αποδίδοντας δικαιοσύνη⁸⁴. Καταδικάζουν και εκτελούν. Είναι γνωστοί για τις πράξεις τους κατά διεφθαρμένων κρατικών οργάνων, καταχραστών δημοσίου χρήματος, αλλά και ανελήτων εργοδοτών⁸⁵. Η δράση τους είναι διεθνής, μεταξύ άλλων σε Λονδίνο, Παρίσι, Νέα Υόρκη, Βαρκελώνη, Βελιγράδι, Κέιπ Τάουν⁸⁶. Μάλιστα έχουν κατακτήσει τη φήμη ότι πραγματοποιούν πάντα στο ακέραιο τις υποσχέσεις τους⁸⁷. Η ομάδα αποτελείται από τους George Manfred, Leon Gonzalez, and Raymond Poiccart, οι οποίοι στρατολογούν ένα τέταρτο άτομο, με ποινικό παρελθόν, τον They, για να τους βοηθήσει στην πραγματοποίηση του σχεδίου τους λόγω των γνώσεων και της εμπειρίας του.

Ο συγγραφέας, σκιαγραφώντας τους χαρακτήρες των «Δικαίων» αναφέρει μόνο όσα χρειάζονται από το παρελθόν τους. Κυρίως επικεντρώνεται στις πράξεις τους, αφήνοντας να πλανάται ένα μυστήριο ως προς την εθνικότητα και την οικονομική τους κατάσταση. Στην πορεία όμως του έργου αναφέρεται ότι είναι

---

⁸² Πανούσης Γ. (2008), ό.π., σελ. 23.

⁸³ Clark N., ό.π., σελ. 175.

⁸⁴ «Δίκαια ή άδικα θεωρούν .... επιληφθούν της κατάστασης» Wallace Ed., *Οι Τέσσερις Δίκαιοι*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, μτφρ. Αντ. Καλοκύρης, Αθήνα, 2017, σελ. 19.

⁸⁵ Το ίδιο, σελ. 21-22.

⁸⁶ Το ίδιο, σελ. 35-36.

⁸⁷ «δεν καταπατούν ποτέ την υπόσχεσή ... τηρήσουν επακριβώς», το ίδιο, σελ. 90.

αναρχικοί και πλούσιοι, που δεν σκοτώνουν για κέρδος, αλλά για ιδεολογικούς λόγους.

Παρά την απειλή ο Sir Philip Ramon εμμένει στην απόφασή του, καθώς θεωρεί ότι η Αγγλία παρέχει ασφάλεια σε άτομα που ετοιμάζουν αναταραχές και εξεγέρσεις ή και πολιτικές ανατροπές στις χώρες τους. Επιπλέον, ανάλογοι νόμοι έχουν ψηφιστεί και σε άλλες χώρες της Ευρώπης και δεν θέλει η χώρα του να χάσει την εμπιστοσύνη των άλλων κρατών. Παρουσιάζεται ως άνθρωπος ιδιόρρυθμης ιδιοσυγκρασίας, με έντονο χαρακτήρα, πιστός στις ηθικές και πολιτικές του αξίες, με ακλόνητη αποφασιστικότητα να μην υποχωρήσει στις απειλές, αλλά να υπερασπισθεί την πολιτική του ακεραιότητα⁸⁸. Ως μέλος της κυβέρνησης οφείλει ανταποκριθεί στις δεσμεύσεις που έχουν δοθεί σε ξένες κυβερνήσεις⁸⁹. Πριν ακόμα δημοσιοποιηθεί το θέμα της απειλής ο Πρωθυπουργός του είχε προτείνει να αποσύρει το νομοσχέδιο, όμως ο Υπουργός παραμένει αδιάλλακτος. Σε κάποιο σημείο του έργου ο Πρωθυπουργός φαίνεται να συντάσσεται με τη λογική της δράσης των «Τεσσάρων» για την απονομή δικαιοσύνης σε αυτούς που δεν τους αγγίζει ο νόμος· στον τύραννο, τον ολιγάρχη, τον κερδοσκόπο⁹⁰.

Εκτυλίσσεται μια πάλη μεταξύ του καλού και του κακού, με ρευστά τα όρια μεταξύ τους. Ο σκοπός των «Δίκαιων» είναι να προφυλάξουν άτομα που είναι πατριώτες που επιθυμούν να σώσουν τις χώρες τους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση πρόκειται για τον Garcia, ο οποίος, όπως αναφέρουν, οργανώνει κίνημα για την εξέγερση εναντίον της διεφθαρμένης κυβέρνησης της Ισπανίας⁹¹. Ο Υπουργός έχει διαφορετική άποψη. Θεωρεί ότι είναι «προπαγανδιστές που θα τυλίξουν την Ευρώπη

---

⁸⁸ «έχω βιώσει τι σημαίνει... για μελλοντικές δυσκολίες», το ίδιο, σελ. 42.

⁸⁹ «Αλλιώς αθετούμε το λόγο μας...έθνος της Ένωσης», το ίδιο, σελ. 25.

⁹⁰ «η οπτική των Τεσσάρων είναι αρκετά λογική... που δεν τις αγγίζει ο Νόμος», το ίδιο, σελ. 99.

⁹¹ Το ίδιο, σελ. 12-13.

στις φλόγες»⁹². Ο Wallace δείχνει και τις δύο πλευρές, αλλά δεν παίρνει θέση. Φαίνεται όμως, μέσα από τα λόγια του Ramon, να θέλει να υπερασπιστεί τη βρετανική κοινοβουλευτική δημοκρατία και το κράτος δικαίου.

Το έργο ανήκει στην κατηγορία των αφηγημάτων «αγωνίας»⁹³. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, δεν υπάρχει ένα τετελεσμένο έγκλημα, αλλά ο σχεδιασμός και η προαναγγελία ενός εγκλήματος. Οι δράστες και το θύμα είναι από την αρχή γνωστά και ο αναγνώστης παρακολουθεί με αγωνία την επικείμενη και σχεδόν βέβαιη διάπραξή του. Η αφήγηση είναι ευθύγραμμη. Τα γεγονότα της ιστορίας ξεδιπλώνονται το ένα μετά το άλλο σε μια χρονική διαδοχή, σε διάστημα ενός μήνα περίπου, που μεσολαβεί μέχρι τη δεύτερη ανάγνωση του νομοσχεδίου. Η ένταση κλιμακώνεται όσο πλησιάζει η προθεσμία. Η αστυνομία κάνει εκτεταμένες έρευνες για τον εντοπισμό τους, ξεκινώντας μάλιστα από συνοικίες μειονοτήτων και συνήθεις υπόπτους, στήνοντας παράλληλα έναν αστυνομικό κλοιό προστασίας του Υπουργού. Συγχρόνως οι «Τέσσερις Δίκαιοι» επιβεβαιώνουν με σειρά επιστολών τη σαφή πρόθεση να πραγματοποιήσουν ό,τι έχουν προαναγγείλει, αν και δεν στρέφονται προσωπικά κατά του Υπουργού, αλλά κατά του θεσμικού του ρόλου.

Το μυστήριο εντείνεται καθώς φαίνεται να είναι πανταχού παρόντες, αφήνοντας επιστολή προς τους βουλευτές μέσα στο Κοινοβούλιο – συνοδευόμενη από ανενεργό εκρηκτικό μηχανισμό - για να ασκήσουν επιρροή ώστε να αποσυρθεί το νομοσχέδιο. Επίσης, αφήνουν επιστολή στο γραφείο του αρχισυντάκτη εφημερίδας ζητώντας να ασκήσει και ο Τύπος από τη μεριά του πίεση για την απόσυρση του νομοσχεδίου.

---

⁹² Το ίδιο, σελ. 19

⁹³ Κουράκης Ν. (2013), ό.π.

Γίνονται συχνές αναφορές στον κόσμο του Τύπου. Ο Τύπος βρίσκεται σε ιδιαίτερη εγρήγορση με μεγάλη αύξηση της κυκλοφορίας των εφημερίδων. Η υπόθεση γεμίζει τα εξώφυλλα των εφημερίδων με κραυγαλέους τίτλους και τις σελίδες τους με άρθρα καθημερινά, δίνοντας η κάθε μία από αυτές τη δική της εκδοχή για το ποιοι είναι αυτοί αυτοί οι μυστηριώδεις «Τέσσερις Δίκαιοι».

Το δημόσιο ενδιαφέρον για το προαναγγελθέν έγκλημα είναι έντονο. Αποτελεί βασικό θέμα συζήτησης του βρετανικού κοινού, το οποίο πληροφορείται συνεχώς για το περιστατικό και την έκβασή του, ενώ όσο εμμένουν οι «Τέσσερις Δίκαιοι» στην απόφασή τους διακατέχεται από ανησυχία.

Το τελευταίο 24ωρο πριν την εκπονή της προθεσμίας ο Υπουργός εγκαθίσταται στην επίσημη κατοικία του, στο νούμερο 44 της Ντάουνινγκ Στρίτ, η οποία μετατρέπεται σε απόρθητο φρούριο. Γύρω της έχει στηθεί ένας αδιαπέραστος κλοιός προστασίας από αναρίθμητους αστυνομικούς, με μέτρα ασφάλειας να εκτείνονται σε αρκετά μέτρα γύρω από αυτήν.

Το μυστήριο εντείνεται όταν αποστέλλεται η τελευταία προειδοποίηση μια μέρα πριν, δηλώνοντας μάλιστα και την ακριβή ώρα που θα πραγματοποιηθεί η δολοφονία. Δύο ώρες πριν την εκπονή της προθεσμίας ο Υπουργός μένει μόνος του μέσα στο κλειδωμένο γραφείο του, το οποίο έχει ελεγχθεί εξονυχιστικά και φρουρείται εξωτερικά. Οι «Τέσσερις Δίκαιοι» συνεπείς στην προαναγγελία της πράξης τους πραγματοποιούν τη δολοφονία ακριβώς την προκαθορισμένη ώρα. Η αστυνομία δεν μπορεί να καταλάβει πως έγινε σε ένα δωμάτιο ερμητικά κλειστό και φυλασόμενο. Με τη σκηνή αυτή το έργο συμπεριλαμβάνει την παράδοση του «locked room mystery». Οι ίδιοι αναφέρουν χαρακτηριστικά προϊδεάζοντας τον αναγνώστη για την επικείμενη γεμάτη μυστήριο δολοφονία « ... θα σκοτώσουμε αυτόν τον άδικο άνθρωπο με τρόπο που ο κόσμος δεν θα τον μαντέψει ποτέ· μια

εκτέλεση που θα τρομοκρατήσει την ανθρωπότητα. Ένας σύντομος θάνατος, ένας βέβαιος θάνατος, ένας θάνατος που θα χωθεί από τις χαραμάδες, που θα περάσει από τους φρουρούς δίχως να τον αντιληφθούν»⁹⁴.

Στο έργο διαφαίνεται ότι ο Wallace επηρεάστηκε κατά τη συγγραφή του έργου από το Νόμο Περί Αλλοδαπών του 1905⁹⁵ που ήταν σε επεξεργασία και διαβούλευση, τοποθετώντας το θέμα του ασύλου ψηλά στην πολιική ατζέντα της εποχής μέσα από τις πολύμηνες συζητήσεις στο Κοινοβούλιο και την πολιτική αντιπαράθεση των κομμάτων. Κάνει λόγο στο αφήγημα για το επίμαχο νομοσχέδιο που είναι θέμα αντιπαράθεσης στο Κοινοβούλιο και έχει διχάσει την κοινή γνώμη⁹⁶. Για το νόμο αυτό θα γίνει αναφορά στη συνέχεια.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι έγινε μεταφορά του έργου στη μεγάλη οθόνη δύο φορές, το 1921 και το 1939, και ως σειρά επεισοδίων στη βρετανική τηλεόραση το 1959⁹⁷.

2.3. Ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο του έργου «Οι Τέσσερις Δίκαιοι»

Η εποχή που διαδραματίζεται το αφήγημα του Wallace τοποθετείται στα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα, κατά πάσα πιθανότητα τη χρονιά που εκδόθηκε το βιβλίο, δηλαδή το 1905. Την περίοδο αυτή η Αγγλία αποτελούσε μια ισχυρή πολιτική και εμπορική δύναμη, κυρίως λόγω των αποικιών, που εκτείνονταν από την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία, την Ινδία έως και σε αρκετά εδάφη της Αφρικής⁹⁸. Η εκβιομηχάνιση, που ξεκίνησε από αυτή τη χώρα, οδήγησε στη συρροή εργατικού

---

⁹⁴ Wallace E., (2017), ό.π., σελ. 77

⁹⁵ Glover D., *Literature, Immigration, and Diaspora in Fin-de-Siècle England: A Cultural History of the 1905 Aliens Act*, Cambridge University Press, 2012, σελ. 144.

⁹⁶ «Γνωρίζουμε ότι στην Αγγλία η κοινή γνώμη είναι διχασμένη», «η χώρα είναι διχασμένη επί του ζητήματος», Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 18 και 129.

⁹⁷ [https://en.wikipedia.org/wiki/The_Four_Just_Men_\(novel\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Four_Just_Men_(novel)), ανακτήθηκε 5-3-2019.

⁹⁸ Hill C.P., *British Economic and Social History 1700-1939*, Edward Arnold Ltd, 2nd ed., London, 1961, σελ. 218 -223.

δυναμικού στις πόλεις και παράλληλα ανέδειξε την εργατική τάξη. Κατά τη συγγραφή του έργου τη διακυβέρνηση την είχε η Ενωτική Κυβέρνηση Συντηρητικών και Φιλελεύθερων που είχε σχηματισθεί το 1895⁹⁹, ενώ μόλις λίγα χρόνια, το 1901, πριν απεβίωσε η βασίλισσα Victoria μετά από μακρόχρονη παραμονή στο θρόνο (από το 1837). Τη διαδέχθηκε ο γιος της Edward VII, ο οποίος έδωσε ιδιαίτερο βάρος στις εξωτερικές σχέσεις της χώρας του. Την εποχή που ενθρονίστηκε, η Γαλλία και η Ρωσία θεωρούνται παραδοσιακά εχθροί της. Επί βασιλείας του, το 1904, πραγματοποιήθηκε η αγγλο-γαλλική συμφωνία Entente Cordiale¹⁰⁰, που αφορούσε τις σφαίρες επιρροής σε αποικιακά εδάφη. Επίσης, βελτιώθηκαν οι σχέσεις της χώρας με τη Ρωσία. Επαναστάσεις στον ευρωπαϊκό χώρο και η καταστολή αυτών οδήγησαν πολλούς μετανάστες στην Αγγλία και κυρίως στο Λονδίνο, όπως Πολωνούς μετά το 1830, Γερμανούς, Τσέχους, Γάλλους και Ιταλούς μετά το 1848¹⁰¹, κάποιοι από τους οποίους πέρασαν στη συνέχεια στην Αμερική.

Την εποχή του Wallace συχνό φαινόμενο αποτελούσαν οι τρομοκρατικές επιθέσεις εναντίον πολιτικών στόχων. Στην Ισπανία, χώρα καταγωγής του Gracia, του προσώπου δηλαδή που θέλουν οι «Δίκαιοι» προφυλάξουν, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ισχυροποιείται το εργατικό κίνημα, ως μέρος του ευρύτερου σοσιαλιστικού ευρωπαϊκού κινήματος, στο οποίο σταδιακά παρείσφρησαν διάφορες ομάδες αναρχικών που προέβαιναν σε διάφορες τρομοκρατικές ενέργειες θεωρώντας αυτές ως μορφή πάλης ενάντια στην αστική τάξη. Στην Βαρκελώνη πραγματοποιήθηκαν τρομοκρατικές εκδηλώσεις ιδιαίτερα μεταξύ του 1892 και του 1897¹⁰².

---

⁹⁹ The Columbia Companion to British History, Columbia University Press, New York, 1997, σελ. 274.

¹⁰⁰ King H.B, *A History of Britain*, Macmillan Company, Toronto, 1946, 335-336.

¹⁰¹ Royle Ed., *Modern Britain: a Social History, 1750-1985*, London, 1987, σελ. 68-69.

¹⁰² Vives J. V., *Σύντομη Ιστορία της Ισπανίας*, μτφρ. Δημήτρης Φιλιππής, εκδόσεις Αίολος/Θερβάντες, Αθήνα, 1997, σελ. 146.

Η προσπάθεια των κρατών για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας ξεκινάει ήδη από την περίοδο αυτή, το «αναρχικό κύμα». Οι δολοφονικές ενέργειες κατά πολιτικών προσώπων έδωσε ώθηση στη διεθνή συνεργασία μεταξύ των κρατών. Ξεκινώντας ήδη από τη δεκαετία μεταξύ 1894 και 1904 πολλές ευρωπαϊκές χώρες ανέπτυξαν συνεργασία για την πρόληψη της αναρχικής βίας¹⁰³. Η Γαλλία ήταν η πρώτη χώρα στην ευρωπαϊκή ήπειρο που ανέπτυξε αντιτρομοκρατική και αντιαναρχική πολιτική μετά από σειρά βομβιστικών επιθέσεων που ξεκίνησε το 1892¹⁰⁴, και μάλιστα κατά θεσμών του αστικού κράτους, όπως αυτή κατά του Γαλλικού Κοινοβουλίου το 1893¹⁰⁵, εκδιώκοντας εκατοντάδες ξένους αναρχικούς. Αντίστοιχα όμως η Αγγλία δεν μπορούσε να επιβάλλει περιορισμό της μετανάστευσης μέχρι και το 1905¹⁰⁶.

Το Σεπτέμβριο του 1901 δολοφονείται ο Αμερικανός Πρόεδρος William McKinley. Ο νέος Πρόεδρος Theodore Roosevelt σε ομιλία του προς το Κογκρέσο ζήτησε την αποστολή όλων των αναρχικών στις χώρες προέλευσής τους, ανεξάρτητα αν είχαν διαπράξει εγκλήματα, την επιβολή περιορισμών στη μετανάστευση αναρχικών και μια διεθνή αντιαναρχική συνεργασία εναντίον τους¹⁰⁷. Η πρόταση του Roosevelt δεν υλοποιήθηκε, και μάλιστα οι ΗΠΑ αρνήθηκαν να συμμετάσχουν σε διεθνή αντιαναρχικό συνασπισμό¹⁰⁸.

Μέσα σε αυτό το κλίμα η Βρετανία κάνει μεταστροφή στην πολιτική των ανοιχτών συνόρων που εφαρμόζε έως τότε με το Νόμο Περί Αλλοδαπών (Aliens Act)

---

¹⁰³ Jensen R. B., *The Battle Against Anarchist Terrorism: An International History, 1878–1934*, Cambridge University Press, New York, 2014, σελ. 62.

¹⁰⁴ Το ίδιο, σελ. 75.

¹⁰⁵ Joll J., *Οι Αναρχικοί*, μτφρ. Ν.Μπαλής, εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα, 1975, σελ. 142.

¹⁰⁶ Jensen R. B., *ό.π.*, σελ. 79-80.

¹⁰⁷ Chrenshaw M., «The logic of terrorism: Terrorist behavior as a product of strategic choice», στο *Origins of Terrorism*, ed. Walter Reich, Woodrow Wilson Center Press, Washington D.C., 1998, σελ. 7 και έπ. 259.

¹⁰⁸ Το ίδιο, σελ. 7 και έπ. 259.

του 1905¹⁰⁹. Ο νόμος αυτός απαγόρευε την είσοδο σε «ανεπιθύμητους μετανάστες», οι οποίοι ορίστηκαν ως αυτοί που δεν διέθεταν τα οικονομικά μέσα για τη συντήρησή τους, είχαν νοητικά προβλήματα ή είχαν οποιαδήποτε άλλη ασθένεια ή πάθηση που θα μπορούσαν να επιβαρύνουν τη δημόσια δαπάνη ή είχαν καταδικαστεί για κοινό και μη πολιτικό έγκλημα σε μια ξένη χώρα με την οποία η Βρετανία είχε συνθήκη έκδοσης. Ταυτόχρονα, δινόταν η δυνατότητα εκδίωξης μεταναστών από τη χώρα. Παρόλο που δεν διατυπώνεται στο νόμο, οι περιορισμοί στη μετανάστευση επιβάλλονταν κατά κύριο λόγο εξαιτίας των εβραϊκών πληθυσμών που μετανάστευαν εκδιωκόμενοι από την Ανατολική Ευρώπη, και ιδιαίτερα από την Ρωσική Αυτοκρατορία την τελευταία εικοσαετία του 19^{ου} αιώνα. Ταυτόχρονα όμως αποτελούσε και ένα μέσο για την εκδίωξη αναρχικών. Το νομοσχέδιο εισήχθη από το κόμμα των Συντηρητικών το 1904 και αποτέλεσε σημείο έντονων αντιπαραθέσεων στη Βουλή κατά την περίοδο των οκτώ μηνών που ήταν σε διαβούλευση¹¹⁰, διχάζοντας την κοινή γνώμη. Τελικά ψηφίστηκε τον Αύγουστο του 1905. Μάλιστα, μετά την ήττα των Συντηρητικών στις εκλογές, οι Φιλελεύθεροι ήταν υποχρεωμένοι να διαχειριστούν το νόμο αυτό μετά την άνοδο στην εξουσία το 1906¹¹¹.

Ο Wallace επηρεασμένος από αυτό το νομοσχέδιο και την πολιτική κατάσταση που είχε διαμορφωθεί εξαιτίας του και από το οξύ πρόβλημα των τρομοκρατικών επιθέσεων κατά πολιτικών προσώπων, τα χρησιμοποιεί ως υλικό για τη συγγραφή του έργου οι «Τέσσερις Δίκαιοι».

---

¹⁰⁹ Για το νόμο βλ. σχετικά Bashford Alison, Mcadam Jane, «The Right to Asylum: Britain's 1905 Aliens Act and the Evolution of Refugee Law» στο *Law and History Review*, Vol. 32, No. 2 (May 2014), σελ. 309-350, και Glover D. (2012), ό.π., σελ. 122 και έπ.

¹¹⁰ Glover D., (2012), ό.π., σελ. 143.

¹¹¹ Το ίδιο, σελ. 151-152.

Κεφάλαιο 3: Ερμηνεύοντας τη δράση των «Τεσσάρων Δίκαιων»

Αν και το έργο αποτελεί μυθοπλασία, ο συγγραφέας μέσα από αυτή αναδεικνύει ποικίλα ζητήματα καταστάσεις και φαινόμενα της εποχής του, όπως τη βία και το έγκλημα, το αναρχικό κίνημα, τις βομβιστικές επιθέσεις και τις δολοφονίες πολιτικών προσώπων, αλλά ενσωματώνει και προσωπικές του εμπειρίες από τη δημοσιογραφική του καριέρα και τον κόσμο του Τύπου.

Ο κεντρικός θεματικός άξονας του έργου του Wallace είναι η δράση της ομάδα των «Τεσσάρων Δίκαιων». Στο κεφάλαιο αυτό αρχικά γίνεται προσπάθεια ερμηνείας, εάν πρόκειται για ομάδα οργανωμένου εγκλήματος ή τρομοκρατική ομάδα. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται ιστορικά το τρομοκρατικό φαινόμενο και ο τρόπος που εξελίχθηκε μέχρι τις μέρες μας. Γίνεται, επίσης, αναφορά στο θέμα του πολιτικού εγκλήματος που συνδέεται με την τρομοκρατία. Επίσης, προσεγγίζονται και άλλα στοιχεία με εγκληματολογικό ενδιαφέρον που εντοπίζονται από τη μελέτη του έργου, πέραν της τρομοκρατίας. Στη συνέχεια της εργασίας, όλα αυτά επιχειρούνται να μελετηθούν κάτω από το πρίσμα των εγκληματολογικών προσεγγίσεων και θεωριών.

3.1. Οι «Τέσσερις Δίκαιοι»: ομάδα οργανωμένου εγκλήματος ή τρομοκρατική ομάδα

Για την περιγραφή της έννοιας της οργανωμένης εγκληματικότητας έχουν δοθεί διάφοροι ορισμοί από την επιστημονική κοινότητα, χωρίς να έχει καταλήξει σε έναν κοινά αποδεκτό ορισμό. Ορισμένοι δίνουν έμφαση στον αριθμό των μελών που

εμπλέκονται στις δραστηριότητες και στην ιεραρχική δομή των οργανώσεων, άλλοι προκρίνουν το στοιχείο της διάρκειας αυτών στο χρόνο και κάποιοι το σκοπό τους¹¹².

Ανατρέχοντας στο παρελθόν, οργανωμένες εγκληματικές ομάδες υπήρχαν στην Κεντρική Ευρώπη τον 15^ο αιώνα είτε ως ληστρικές συμμορίες είτε ως οργανωμένες εγκληματικές ομάδες που δρούσαν κυρίως στις πόλεις. Το φαινόμενο αυτό φτάνει σε έξαρση στα τέλη του 18^{ου} αιώνα¹¹³. Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα κάνει την εμφάνισή της η Mafia, όταν γαιοκτήμονες στρατολογούσαν Σικελούς χωρικούς, τους «gabelloti» ή «mafiosi», για τους προστατεύουν από τους χωρικούς και από το κράτος, το οποίο είχε προσπαθήσει να περιορίσει την ισχύ της αριστοκρατίας των γαιοκτημών καταργώντας τη φεουδαρχία το 1812. Στη συνέχεια στρατολογούσαν εγκληματίες της περιοχής¹¹⁴. Στην πορεία η προστασία επεκτάθηκε και σε άλλους τομείς. Από το 1860 το ιταλικό κράτος αποδεχόταν σιωπηρά τη Mafia ως μια de facto εγκληματική ιδιωτική αστυνομία¹¹⁵.

Άλλο παράδειγμα εγκληματικής οργάνωσης αποτελεί η αμερικάνικη Cosa Nostra. Αν και το μεταναστευτικό ρεύμα από τη Σικελία έχει κατηγορηθεί για την ανάπτυξη του οργανωμένου εγκλήματος στην Αμερική, η δράση εγκληματικών οργανώσεων στην αμερικανική ήπειρο είναι μακρόχρονη και είχε ξεκινήσει πριν την άφιξη των Ιταλών μεταναστών. Κορυφώθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με τις συμμορίες παρανόμων της «άγριας δύσης»¹¹⁶. Η ανάπτυξη της οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας τροφοδοτείται από τη ζήτηση παράνομων αγαθών και υπηρεσιών. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι ότι από τη δεκαετία του 1920 με την ποταπαγόρευση το οργανωμένο έγκλημα μετασχηματίστηκε σε βασικό στοιχείο της

---

¹¹² Ριζάβα Φ., *Οργανωμένο Έγκλημα*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2012, σελ. 93-102.

¹¹³ Το ίδιο, σελ. 3.

¹¹⁴ Το ίδιο, σελ. 6-7.

¹¹⁵ Το ίδιο, σελ. 9.

¹¹⁶ Το ίδιο, σελ. 29-30.

δημόσιας ζωής στις ΗΠΑ. Οι ηγετικές φυσιογνωμίες του οργανωμένου εγκλήματος που κυριάρχησαν αρκετές δεκαετίες ξεκίνησαν την καριέρα τους ως λαθρέμποροι οινόπνευματων ποτών.¹¹⁷ Διαχρονικά μέχρι και τις μέρες μας η οργανωμένη εγκληματικότητα συνδέεται με ένα επιχειρηματικό σύστημα για τον εφοδιασμό καταναλωτών με υπηρεσίες και εμπορεύματα που απαγορεύονται από το ποινικό δίκαιο.

Σε επίπεδο διεθνών νομοθετικών πρωτοβουλιών, η Σύμβαση του ΟΗΕ κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος (Παλέρμιο 2000) αποτελεί την πλέον σημαντική σε υπερεθνικό επίπεδο προσπάθεια για την εξέρευση ενός κοινά αποδεκτού ορισμού¹¹⁸. Σύμφωνα με τη Σύμβαση «οργανωμένη εγκληματική ομάδα» νοείται η δομημένη ομάδα τριών ή περισσότερων προσώπων που υπάρχει για κάποια χρονική περίοδο και ενεργεί με κοινό σκοπό τέλεσης ενός ή περισσότερων σοβαρών εγκλημάτων ή εγκλημάτων που ορίζονται σύμφωνα με τη Σύμβαση αυτή, προκειμένου να ποριστεί αμέσως ή εμμέσως οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος.

Αντίστοιχα, στην ελληνική έννομη τάξη, σύμφωνα με το άρθρο 187 Π.Κ., στην έννοια της εγκληματικής οργάνωσης υπάγεται όποιος συγκροτεί, διευθύνει ή εντάσσεται ως μέλος σε επιχειρησιακά δομημένη και με διαρκή εγκληματική δράση οργάνωση τριών ή περισσότερων προσώπων, που επιδιώκει την τέλεση περισσότερων κακουργημάτων. Διακρίνονται δηλαδή για το στοιχείο της διάρκειας τους στο χρόνο, την οργανωμένη δομή και την επιδίωξη της διάπραξης περισσότερων του ενός σοβαρών εγκλημάτων, με σκοπό την επιδίωξη κέρδους. Αντίθετα, οι «συμμορίες» είναι περιστασιακές ενώσεις εγκληματιών, χαρακτηρίζονται από την έλλειψη οργανωτικής δομής και πειθαρχίας¹¹⁹.

---

¹¹⁷ Το ίδιο, σελ. 33-36.

¹¹⁸ Το ίδιο, σελ. 103.

¹¹⁹ Αλεξιάδης Στ., *Εγκληματολογία*, εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1989, σελ. 240 και έπ.

Βάσει των ανωτέρω, η εγκληματική οργάνωση οριοθετείται μέσω της χρήσης προσωπικού, χρονικού και ποιοτικού κριτηρίου¹²⁰. Διακρίνεται κυρίως για την χρήση εμπορικών ή επιχειρησιακών δομών και την επιδίωξη κέρδους¹²¹. Οι εγκληματικές ομάδες στοχεύουν στην απόκτηση οικονομικού κέρδους με παράνομα μέσα, δηλαδή τον εφοδιασμό με εμπορεύματα και υπηρεσίες που απαγορεύονται από το ποινικό δίκαιο. Κύριοι τομείς που εκτείνεται η δραστηριότητα των εγκληματικών οργανώσεων είναι η διακίνηση ναρκωτικών, η διακίνηση λαθρομεταναστών, η σεξουαλική εκμετάλλευση γυναικών, λαθρεμπόριο κ.ά.¹²².

Το γεγονός ότι δεν υπάρχει κοινά αποδεκτός ορισμός δημιουργεί πρόβλημα διάκρισης του οργανωμένου εγκλήματος από συγγενείς με αυτό έννοιες, όπως με την έννοια της τρομοκρατίας¹²³. Ενώ έχουν σημαντικές ομοιότητες, όπως η κάθετη ιεραρχική δομή, η μυστικότητα, η υψηλή διακινδύνευση, έχουν όμως θεμελιακές διαφορές. Στην περίπτωση του οργανωμένου εγκλήματος η επιδίωξη κέρδους είναι ο πρωταρχικός και κυρίαρχος στόχος. Αντίθετα, για τις τρομοκρατικές οργανώσεις το οικονομικό όφελος δεν αποτελεί πρωταρχικό στόχο. Η διάπραξη εγκλημάτων για την αποκόμιση οικονομικού οφέλους (π.χ. ληστείες) συνδέεται με την προσπάθεια «αυτοχρηματοδότησης» των τρομοκρατικών δραστηριοτήτων με στόχο πολιτικές επιδιώξεις.¹²⁴ Ο σκοπός της τρομοκρατικής δράσης είναι πολιτικός: επιδιώκει την αμφισβήτηση, ακόμα και την αποσταθεροποίηση του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος¹²⁵. Συχνή όμως είναι η συνεργασία μεταξύ των δύο μορφών οργανώσεων, κυρίως για την προμήθεια όπλων και πλαστών διαβατηρίων¹²⁶.

---

¹²⁰ Ριζάβα Φ., ό.π., σελ. 111.

¹²¹ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., *Οργανωμένο Έγκλημα και Τρομοκρατία*, β' έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 18.

¹²² Αλεξιάδης Στ., ό.π., σελ. 240 και έπ.

¹²³ Το ίδιο, σελ. 112.

¹²⁴ Το ίδιο, σελ. 124-127.

¹²⁵ Το ίδιο, σελ. 128-129.

¹²⁶ Το ίδιο, σελ. 126.

3.2. Οι «Τέσσερις Δίκαιοι»: μια τρομοκρατική οργάνωση

«Δεν σκοτώνουμε για το κέρδος. Σκοτώνουμε και θα συνεχίσουμε να το κάνουμε επειδή ο καθένας μας υποφέρει για τις αδικίες που κανένας νόμος δεν τις αντιμετωπίζει».

Edgar Wallace, «Οι Τέσσερις Δίκαιοι»

Με βάση τα παραπάνω αναφερόμενα κριτήρια για τη διάκριση οργανωμένου εγκλήματος και τρομοκρατίας, ερμηνεύεται ότι οι «Τέσσερις Δίκαιοι» δρουν με τα χαρακτηριστικά τρομοκρατικής οργάνωσης. Περιγράφονται ως «σκιάδεις φιγούρες» που καταδικάζουν και εκτελούν τις «*διαβολικές δυνάμεις που δεν τις αγγίζει ο Νόμος*» (καπιταλιστές, κερδοσκόπους, τύραννους)¹²⁷. Οι ίδιοι χαρακτηριστικά αναφέρουν «*είμαστε δικαστές· όχι μόνο δικαστές, αλλά και εκτελεστές της απόφασής μας*»¹²⁸. Δεν θεωρούν τους εαυτούς τους ως κοινούς εγκληματίες¹²⁹ ούτε και επαγγελματίες δολοφόνους¹³⁰. Επίσης, δεν μπορεί να τους αποδοθεί ο χαρακτήρας της εγκληματικής οργάνωσης, αφού δεν έχουν σκοπό το κέρδος («*Δεν σκοτώνουμε για το κέρδος*»)¹³¹, βασικό χαρακτηριστικό για τη διάκρισή της από την τρομοκρατική οργάνωση. Στέφονται κατά ενός πολιτικού προσώπου, του Υπουργού Εξωτερικών, με πολιτική επιδίωξη, δηλαδή την απόσυρση του νομοσχεδίου «Περί Πολιτικών Αδικημάτων των Αλλοδαπών». Το γεγονός αυτό τους δίνει το χαρακτήρα της τρομοκρατικής οργάνωσης.

Η τρομοκρατία αποτελεί ένα σύνθετο και πολυδιάστατο φαινόμενο. Η χρήση του όρου «τρομοκρατία» είναι πολύ ευρεία και χρησιμοποιείται για πολλά και

---

¹²⁷ Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 99.

¹²⁸ Το ίδιο, σελ. 80.

¹²⁹ Αναφέρεται η αντίδραση του Manfred συνειδητοποιώντας ότι ο κόσμος μπορεί να τους συγκρίνει με τον δολοφόνο Τζάκ τον Αντεροβγάλη και τις δολοφονίες που έκανε στο 1st Εντ του Λονδίνου, το ίδιο, σελ. 101.

¹³⁰ «γεγονός που μας ξεχωρίζει από τον συρφετό των επαγγελματιών δολοφόνων», το ίδιο, σελ. 10.

¹³¹ Το ίδιο, σελ. 49.

διαφορετικά φαινόμενα¹³². Από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας μπορούν να εξαχθούν ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της τρομοκρατίας¹³³:

i. Τρομοκρατία είναι η παράνομη άσκηση βίας για την πραγμάτωση πολιτικών επιδιώξεων, συνήθως εδαφική ή καθεστωτική αλλαγή, όπως ανατροπή κυβερνήσεων ή αλλαγή πολιτικών συστημάτων. Μάλιστα η τρομοκρατική δράση είναι συνυφασμένη με την εγκληματική βία σε ακραίες εκδηλώσεις (ανθρωποκτονίες, βομβιστικές επιθέσεις, απαγωγές, ομηρίες κ.ά.).

ii. Πρωταρχικό στοιχείο της στρατηγικής της είναι η πρόκληση όσο γίνεται ευρύτερης δημοσιότητας της τρομοκρατικής ενέργειας με στόχο τον εκφοβισμό του κοινού. Τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας συμβάλλουν στη διάδοση και προβολή των πράξεων, που γίνονται αισθητές πέρα του χώρου που αυτές πραγματοποιούνται. Αυτές παρουσιάζονται με ιδιαίτερη δραματικότητα προκαλώντας φόβο και ανασφάλεια στο κοινό.

iii. Ζητούμενο της τρομοκρατίας δεν είναι να νικήσει τον «εχθρό», αλλά να στείλει ένα μήνυμα. Η ενέργεια και το θύμα έχουν συνήθως συμβολική σημασία. Υπάρχει διάκριση ανάμεσα στον άμεσο στόχο, δηλαδή αυτόν που πλήττεται από την ενέργεια, και στον έμμεσο, σε αυτόν δηλαδή που απευθύνεται το μήνυμα. Οι στόχοι των εγκληματικών πράξεων δεν είναι το πολιτικό πρόσωπο ή οι κρατικές εγκαταστάσεις που πλήττονται, αλλά δια μέσου αυτών η επίτευξη ενός πολιτικού αποτελέσματος. Τα θύματα χρησιμοποιούνται για να αλλάξει η συμπεριφορά ενός μεγαλύτερου ακρατηρίου, συνήθως μιας κυβέρνησης.

---

¹³² Teichman J., «How to Define Terrorism, στο The International Library of Criminology», *Criminal Justice & Penology*, ed. Conor Geary, Dartmouth, 1996, σελ. 3 και έπ.

¹³³ Για τα χαρακτηριστικά της τρομοκρατίας βλ. μεταξύ άλλων σε Παπαδάτος Π., *Η τρομοκρατία*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1987, σελ. 16 και έπ., Μπόση Μ., *Περί ορισμού της τρομοκρατίας*, εκδοτικός οίκος Π. Τραυλός, 2000, σελ. 77-78, Richardson L., *Τι θέλουν οι Τρομοκράτες*, εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2008, σελ. 34 και έπ., Λοβέρδος Α., *Η Νέα Τρομοκρατία με αφορμή της 11η Σεπτεμβρίου*, εκδόσεις Ίνδικτος, Αθήνα 2001, σελ. 30-32.

iv. Η τέλεση τρομοκρατικών πράξεων σχεδιάζεται από ομάδες με τα χαρακτηριστικά των εγκληματικών οργανώσεων¹³⁴.

v. Η τρομοκρατική δράση αποτελεί μια μορφή πολιτικού εγκλήματος, και μάλιστα όπως ορίζεται από τη υποκειμενική θεωρία του πολιτικού εγκλήματος, που χαρακτηρίζει ως πολιτικό κάθε έγκλημα του κοινού ποινικού δικαίου που διαπράττεται με πολιτικά κίνητρα ή σκοπούς. Όπως ήδη επισημάνθηκε, ο πολιτικός σκοπός και τα πολιτικά κίνητρα των δραστών τους διακρίνουν από τους δράστες του οργανωμένου εγκλήματος του κοινού ποινικού δικαίου, που επιδιώκουν οικονομικό όφελος.

vi. Υποκείμενα της τρομοκρατικής δράσης μπορεί να είναι μεμονωμένα άτομα, οργανώσεις, ακόμα και το ίδιο το κράτος, διακρίνοντάς την σε τρομοκρατία μη κρατικών δρώντων και κρατική τρομοκρατία (από κυβερνήσεις και μυστικές υπηρεσίες). Η πλέον επικίνδυνη μορφή τρομοκρατίας είναι η κρατική τρομοκρατία, με τη μορφή δηλαδή αυθαίρετης χρήσης βίας από το ίδιο το κράτος¹³⁵. Σύμφωνα με τον Weber¹³⁶ το κράτος έχει το μονοπώλιο της νόμιμης χρήσης της φυσικής βίας εντός της επικράτειας. Όμως αυτό το δικαίωμα δεν νομιμοποιεί κάθε πράξη βίας, καθώς μπορεί να αντιβαίνει στην έννοια του δικαίου.

vii. Η τρομοκρατία μπορεί να οριστεί σε εθνική και σε διεθνή. Ως εθνική ορίζεται, όταν ασκείται εντός των εθνικών συνόρων, όπου οι τρομοκρατικές οργανώσεις είναι υπήκοοι της χώρας, τα θύματα μπορεί να είναι είτε υπήκοοι της ίδιας χώρας ή άλλου

---

¹³⁴ Συμμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., ό.π., σελ. 18.

¹³⁵ Το ίδιο, σελ. 119-120.

¹³⁶ Διακρίνοντας την από τη βία (συμβολική ή φυσική) που αποτελεί θεμελιώδες συστατικό για την ύπαρξη και επιβολή των εξουσιαστικών μηχανισμών καταναγκασμού εκ μέρους του Κράτους. Κατά τον Weber το Κράτος ασκεί το μονοπώλιο της βίας εντός της επικράτειά του με τρεις βασικές μορφές: την αμυντική που σχετίζεται με την ύπαρξη των συνόρων και το στρατό, την οργανωτική, μέσω της γραφειοκρατίας, των θεσμών και των κανονισμών πειθαρχίας και τη σωφρονιστική, που είναι ανοιχτή μορφή βίας και προσδιορίζεται από το νομικό σύστημα. Βλ. σχετικά Δημητρίου Σ., *Μορφές Βίας*, Εκδόσεις Σαββάλας, 2003, σελ. 11 και 153-154.

κράτους. Ενώ, όταν δράστες και θύματα είναι υπήκοοι διαφορετικών κρατών και το πεδίο δράσης είναι μια τρίτη χώρα, τότε ορίζεται ως διεθνής.

Στην προσπάθεια να οριστεί η έννοια της τρομοκρατίας συμμετέχουν πολλές επιστημονικές ειδικότητες, διεθνείς οργανισμοί, ερευνητικά ιδρύματα. Προς το παρόν δεν έχουν καταλήξει σε έναν κοινά αποδεκτό και διεθνώς συμφωνημένο ορισμό. Οι κύριες προσπάθειες ορισμού που επιχειρήθηκαν - κυρίως από τις ΗΠΑ - είχαν ως στόχο την ένταξη της τρομοκρατικής δραστηριότητας στο εννοιολογικό πλαίσιο του εγκλήματος, εξομοιώνοντάς την με αυτό¹³⁷. Διαφορετική προσέγγιση αποτελεί η άποψη ότι η τρομοκρατία είναι έκφραση βίας που ασκείται για πολιτικούς σκοπούς. Με αυτή την άποψη πολιτικοποιείται η χρήση της τρομοκρατίας, απομακρύνοντάς της από το πλέγμα του εγκλήματος, καθώς δεν σχετίζεται με την άσκοπη βία, αλλά αποτελεί μορφή πολιτικής έκφρασης. Η διαφοροποίηση αυτή έχει σημασία στο βαθμό που μπορεί η τρομοκρατία να αντιμετωπιστεί με πολιτικά μέσα¹³⁸.

Η τρομοκρατία, ως πολιτική βία, εκπορεύεται από τους τρόπους διακυβέρνησης μια χώρας και έχει άμεση σχέση με την κοινωνική απήχηση της πολιτικής εξουσίας. Είναι αποτέλεσμα πολιτικής και κοινωνικής αντίθεσης με το κράτος. Ιστορικά αποτελεί τρόπο έκφρασης της διαφωνίας με την εκάστοτε καθεστηκία τάξη¹³⁹, ανεξάρτητα αν ασκείται κατά αυταρχικής εξουσίας ή δημοκρατικά εκλεγμένων κυβερνήσεων.

Ο όρος «τρομοκρατία» διέπεται από πολυσημία, η οποία οφείλεται εν μέρει και στις διαφορετικές μορφές που λαμβάνει διαχρονικά και σε διάφορα κοινωνικοπολιτικά περιβάλλοντα η προσφυγή στη βία ως μέσο άσκησης

---

¹³⁷ Winkler C., «Presidents Held Hostage: The Rhetoric of Jimmy Carter and Ronald Reagan», *Terrorism*, Vol. 12, όπως παραπέμπεται στο Μπόση Μ., ό.π., σελ. 70.

¹³⁸ Μπόση Μ., ό.π., σελ. 131 και έπ.

¹³⁹ Το ίδιο, σελ. 178.

πολιτικής¹⁴⁰. Κατά την πορεία της ιστορίας το θέμα της τρομοκρατίας τίθεται με όρους διαφορετικούς. Επίσης, ως φαινόμενο στην ιστορική του πορεία έχει μετεξελιχθεί και έχει εμφανιστεί υπό πολλές εκφάνσεις. Το πολιτικό πλαίσιο στο οποίο λαμβάνει χώρα μια πράξη μπορεί να επηρεάσει την αποτίμηση της πράξης, στο βαθμό που μπορούμε να τη θεωρήσουμε ηθικά δικαιολογημένη ή κατακριτέα, όμως δεν αλλάζει το γεγονός ότι είναι μια τρομοκρατική πράξη¹⁴¹. Μια αντίληψη υποστηρίζει ότι μια ενέργεια είναι τρομοκρατική μόνον αν λαμβάνει χώρα σ' ένα δημοκρατικό κράτος που επιτρέπει ειρηνικές μορφές αντίδρασης¹⁴².

Κατά τη μελέτη του φαινομένου υπάρχουν διαμετρικά αντίθετες αξιολογήσεις σχετικά με τις εκδηλώσεις της τρομοκρατίας. Ορισμένες από αυτές μπορεί να θεωρούνται πράξεις ηρωισμού και αυτοθυσίας, ενώ κάποιες άλλες ως εγκλήματα έσχατης απανθρωπιάς και βαρβαρότητας¹⁴³. Χαρακτηριστική είναι η έκφραση που συναντάται συχνά στη βιβλιογραφία «ο δικός μας μαχητής ελευθερίας είναι ο δικός σας τρομοκράτης» (one man's terrorist is another man's freedom fighter)¹⁴⁴. Κατά μια άποψη, μια ενέργεια είναι τρομοκρατική, όταν θεωρείται μη νομιμοποιημένη είτε εξαιτίας της μη νομιμοποίησης του φορέα της είτε εξαιτίας του μη νομιμοποιημένου σκοπού της¹⁴⁵. Βασική συνισταμένη αποτελεί το πολιτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο εκδηλώνεται η πράξη βίας. Αν η κρατική εξουσία που πλήττεται από μια τέτοια πράξη είναι θεμελιωμένη στη λαϊκή κυριαρχία, τότε χρησιμοποιείται ο όρος «τρομοκρατία», αν όμως η βάση του πολιτεύματος δεν είναι

---

¹⁴⁰ Παπαστάμου Στ., Προδρομίτης Γ., *Κρατική και μη κρατική πολιτική βία, Τα δύο άκρα της (αν)ισορροπίας του τρόμου*, εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα, 2010, σελ. 37-38.

¹⁴¹ Richardson L., ό.π., σελ. 40.

¹⁴² Το ίδιο, σελ. 39-40.

¹⁴³ Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 131-132.

¹⁴⁴ Richardson L., ό.π., σελ. 42.

¹⁴⁵ Παπαστάμου Στ., Προδρομίτης Γ., ό.π., σελ. 417

δημοκρατική (όπως σε μια δικτατορικά ή αποικιοκρατικά καθεστώτα), τότε ο όρος αποφεύγεται¹⁴⁶ και χρησιμοποιείται ο όρος «freedom fighters».

Παρά την αδιαμφισβήτητη ακραία εγκληματικότητα της τρομοκρατικής βίας η αξιολόγηση της στην κοινή συνείδηση των ανθρώπων παρουσιάζει διαφοροποιήσεις μεταξύ των διαφόρων ατόμων, ομάδων ή εθνών, που συναρτάται με τις ηθικο-κοινωνικές και πολιτικές συντεταγμένες που προσδιορίζουν κάθε φορά την πραγμάτωσή της¹⁴⁷. Βίαιες ενέργειες μπορεί να χαρακτηριστούν από ορισμένους ως λυτρωτικές ηρωικές πράξεις και από άλλους ως βάρβαρες και αντίθετες προς τις αρχές του ανθρωπισμού¹⁴⁸. Ο Yasser Arafat σε ομιλία του στη Γ.Σ. των Ηνωμένων Εθνών ανέφερε ότι η διαφορά μεταξύ του επαναστάτη και του τρομοκράτη έγκειται στο λόγο για τον οποίο μάχεται ο καθένας. Όποιος υπερασπίζεται ένα δίκαιο σκοπό και μάχεται για την ελευθερία και για την απελευθέρωση της χώρας του από τους εισβολείς, εποίκους και αποικιοκράτες, δεν είναι δυνατό να αποκαλείται τρομοκράτης¹⁴⁹. Όπως αναφέρει η L. Richardson, συχνά υποστηρίζεται ότι η ιστορία γράφεται από τους νικητές, με αποτέλεσμα ο νικηφόρος τρομοκράτης να γίνεται δημόσιος άνδρας, ενώ ο αποτυχημένος τρομοκράτης απλώς να παραμένει τρομοκράτης¹⁵⁰. Υπάρχουν χαρακτηριστικές περιπτώσεις προσώπων που έπαιξαν ηγετικό ρόλο στην απελευθερωτική αγωνιστική δράση και χαρακτηρίστηκαν ως τρομοκράτες και αργότερα αναγνωρίστηκαν ως ηρωικοί αγωνιστές και κατέλαβαν ανώτατα αξιώματα¹⁵¹. Για παράδειγμα ο Menachem Begin, που ήταν επικεφαλής του

---

¹⁴⁶ Λοβέρδος Α. (2001), ό.π., σελ. 35.

¹⁴⁷ Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 19.

¹⁴⁸ Το ίδιο, σελ. 74-75.

¹⁴⁹ Ομιλία Γιάσερ Αραφάτ στη Γ.Σ. των Ηνωμένων Εθνών, Νέα Υόρκη, 13-11-1974, MidEastWeb.org, www.mideastweb.org/Arafat_at_un.htm, ανακτήθηκε 18-6-2019.

¹⁵⁰ Richardson L., ό.π., σελ. 43.

¹⁵¹ Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 75.

Ιργκούν¹⁵² από το 1943 έως το 1948, οπότε και διαλύθηκε. Παρά το παρελθόν του ο Begin υπηρέτησε ο πρωθυπουργός του Ισραήλ από το 1977 έως το 1983 και μοιράστηκε το Νόμπελ Ειρήνης με τον Anwar el-Sadat το 1978. Ο Begin έδρασε ως τρομοκράτης τη δεκαετία του 1940 και δημόσιος άνδρας τη δεκαετία του 1970¹⁵³. Επίσης, ο Yitzhak Shamir, πρώην πρωθυπουργός του Ισραήλ, έδρασε ως αρχηγός αντάρτικης ομάδας κατά της βρεταννικής κυριαρχίας και είχε χαρακτηριστεί τότε από τους Άγγλους ως επικίνδυνος τρομοκράτης¹⁵⁴. Ακόμη, ο Yasser Arafat, αρχηγός της PLO (Palestinian Liberation Organization) θεωρούταν από κάποιους τρομοκράτης, όμως έλαβε το Νόμπελ Ειρήνης το 1994.

Η ελληνική νομοθεσία προβλέπει σύμφωνα με το πρόσφατα τροποποιηθέν άρθρο 187Α Π.Κ. ότι ως τρομοκρατική δράση ορίζεται η τέλεση κακούργηματος ή οποιουδήποτε κοινώς επικίνδυνου εγκλήματος υπό συνθήκες ή με τέτοιο τρόπο ή σε τέτοια έκταση που να προκαλεί σοβαρό κίνδυνο για τη χώρα ή για διεθνή οργανισμό και με σκοπό να εκφοβίσει σοβαρά έναν πληθυσμό ή να εξαναγκάσει παράνομως δημόσια αρχή ή διεθνή οργανισμό να εκτελέσει οποιαδήποτε πράξη ή να απόσχει από αυτή ή να βλάψει σοβαρά ή να καταστρέψει τις θεμελιώδεις συνταγματικές, πολιτικές ή οικονομικές δομές μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού. Στην έννοια της τρομοκρατικής οργάνωσης υπάγεται όποιος συγκροτεί, διευθύνει ή εντάσσεται ως μέλος σε δομημένη και με διαρκή δράση ομάδα από τρία ή περισσότερα πρόσωπα που δρουν από κοινού και επιδιώκουν την τέλεση του εγκλήματος που ορίζονται στην παρ. 1. Επίσης, συμπληρώνοντας την παλαιότερη διάταξη προβλέπει ποινές σε όποιον προκαλεί σε άλλον την απόφαση για συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση

---

¹⁵² Το Ιργκούν ήταν ένα παράνομο εβραϊκό κίνημα από ρεβιζιονιστές σιωνιστές, με επιδίωξη την εγκαθίδρυση εβραϊκού κράτους και στις δύο όχθες του ποταμού Ιορδάνη. Κατά τη διάρκεια της δράσης του πραγματοποίησε πολλές επιθέσεις, με γνωστότερη τη ανατίναξη του ξενοδοχείου «Βασιλεύ Δαβίδ» το 1946 στην Ιερουσαλήμ, όπου σκοτώθηκαν 91 άνθρωποι.

¹⁵³ Richardson L., ό.π., σελ. 43.

¹⁵⁴ Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 75.

ή για τέλεση ορισμένης τρομοκρατικής πράξης, παρέχοντας σε αυτόν οδηγίες, πληροφορίες ή κατευθύνσεις (στρατολόγηση), σε όποιον, με οποιονδήποτε τρόπο, εκπαιδεύει άλλον στην κατασκευή ή χρήση εκρηκτικών, πυροβόλων ή άλλων όπλων, επιβλαβών ή επικίνδυνων ουσιών κ.ά. για τη διάπραξη εγκλήματος της παρ. 1. και σε όποιον δημόσια με οποιονδήποτε τρόπο ή μέσω του διαδικτύου απειλεί με τέλεση τρομοκρατικής πράξης ή προκαλεί σε διάπραξή της. Στο νεοεισαχθέν άρθρο 187B προβλέπεται ποινή σε όποιον παρέχει υποστήριξη σε τρομοκρατικές πράξεις με περιουσιακά στοιχεία, υλικά ή άυλα, κινητά ή ακίνητα ή κάθε είδους χρηματοοικονομικά μέσα. Τέλος, με τη διάταξη 187Γ Π.Κ. προβλέπει ευνοϊκή μεταχείριση στα μέλη που θα ενημερώσουν τις αρχές για τη δράση της οργάνωσης.

3.3. Ιστορική αναδρομή στο φαινόμενο της τρομοκρατίας

Σε αυτή την ενότητα γίνεται αναδρομή στην εξέλιξη του τρομοκρατικού φαινομένου και αναδεικνύεται το ιδεολογικό και το κοινωνικό υπόβαθρο που επικρατεί σε κάθε περίοδό του. Παρουσιάζονται οι διαφορετικές εκφάνσεις που λαμβάνει διαχρονικά και σε διάφορα κοινωνικοπολιτικά περιβάλλοντα η προσφυγή στη βία ως μέσο άσκησης πολιτικής.

Γίνεται εκτενέστερη αναφορά στην πρώτη περίοδο εμφάνισης της σύγχρονης τρομοκρατίας, δηλαδή την περίοδο που διαδραματίζεται το έργο και συνδέεται με την υπόθεσή του. Μάλιστα σε αρκετά σημεία του έργου αναφέρεται στο θέμα της αναρχίας. Οι «Τέσσερις Δίκαιοι» αυτοχαρακτηρίζονται ως αναρχικοί¹⁵⁵. Επίσης, έκταση δίνεται και στην παρουσίαση της τελευταίας περιόδου της τρομοκρατίας, η οποία είναι αυτή που χαρακτηρίζει την εποχή μας.

---

¹⁵⁵ «Αν ήμασταν ... αδέξιοι αναρχικοί», «βρέθηκαν στο ναό της Αναρχίας», «πως αυτοαποκαλούνται αυτοί οι αναρχικοί;», «Το δωμάτιο... κατά των αναρχικών», Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 30, 51, 76 και 132.

Ανατρέχοντας στην ιστορία παρατηρείται ότι καταγραφεί αρκετές αναφορές πράξεων πολιτικής βίας και τρομοκρατίας. Όμως για πρώτη φορά απαντάται η λέξη «τρομοκρατία» στη Γαλλική Επανάσταση του 1789. Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε από τους Ιακωβίνους, την πιο ακραία πτέρυγα της Επανάστασης και αναφέρεται στον τρόμο εκ των άνω, δηλαδή αυτόν που επέβαλε το κράτος κατά την περίοδο 1793-1794, και όχι εκ των κάτω, από τους επαναστάτες¹⁵⁶. Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα άρχισε να χρησιμοποιείται ευρέως και να παγιώνεται σταδιακά με αυτόνομο ιδεολογικό περιεχόμενο¹⁵⁷.

Οι συνηθέστερα αναφερόμενοι στη βιβλιογραφία πρόδρομοι των σύγχρονων κινημάτων πολιτικής βίας που μπορούν να αναχθούν στο φαινόμενο της τρομοκρατίας είναι οι Sicarii, οργανωμένο εβραϊκό θρησκευτικό κίνημα κατά τον 1^ο μ.Χ. αιώνα, με σκοπό τους την εξάλειψη της ρωμαϊκής κυριαρχίας από την Παλαιστίνη¹⁵⁸, και οι Assassins, τάγμα Ισμαηλιτών φανατικών με δράση στη Μέση Ανατολή από τον 11^ο έως και τον 13^ο αιώνα¹⁵⁹. Μέσω της τζιχάντ, του ιερού πολέμου, επιζητούσαν να ανασυστήσουν το Ισλάμ ως ενιαία θρησκευτική οντότητα¹⁶⁰.

Στους νεότερους χρόνους η τρομοκρατία ορίζεται ότι αναδύθηκε μέσα στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα. Στα περισσότερα από 150 χρόνια παρουσίας της έδρασαν ομάδες από διάφορα πολιτικά και ιδεολογικά υπόβαθρα, που εκτείνονται από την άκρα αριστερά μέχρι και τον εθνικισμό, χρησιμοποιώντας ποικίλες τρομοκρατικές πρακτικές. Η τρομοκρατική πολιτική δράση εκδηλώνεται μέσα από ένα ευρύ φάσμα κινημάτων, εξεγέρσεων και επαναστάσεων, όπως

---

¹⁵⁶ Richardson L., ό.π., σελ. 72

¹⁵⁷ Μπόση Μ., ό.π., σελ. 19-22.

¹⁵⁸ Το ίδιο, σελ. 64-66 και Kaplan J., «David Rapoport and the study of religiously motivated terrorism», στο *Terrorism, Identity and Legitimacy, The Four Waves theory and political violence*, ed. Rosenfeld Jean, Routledge, London and New York, 2011, σελ. 67.

¹⁵⁹ Μπόση Μ., *Ελλάδα & Τρομοκρατία, Εθνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1996, σελ. 22.

¹⁶⁰ Richardson L., ό.π., σελ. 67-68.

εθνικοαπελευθερωτικών, αντιδικτατορικών, αντιαποικιοκρατικών, αναρχικών κ.ά.¹⁶¹. Επιστήμονες που μελετούν το φαινόμενο και την ιστορία της τρομοκρατίας προσπάθησαν να διακρίνουν ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε εποχής. Ο David Rapoport διακρίνει τέσσερις περιόδους ή «κύματα» («waves»)¹⁶², καθένα από τα οποία έχει διάρκεια ζωής περίπου 40 χρόνια, όμως σε κάποιες περιπτώσεις οι περίοδοι αλληλοεπικαλύπτονται.

α. Αναρχικό κύμα

Το πρώτο κύμα εμφανίστηκε κατά τις δεκαετίες 1870 - 1880 και αποκαλείται «αναρχικό κύμα». Οι πολιτικές και συνταγματικές μεταρρυθμίσεις που ακολούθησαν μετά τη Γαλλική Επανάσταση δεν κατάφεραν να ικανοποιήσουν τις οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες. Παράλληλα, η εκβιομηχάνιση οδήγησε στη δημιουργία ολοένα και ισχυρότερου συγκεντρωτικού βιομηχανικού κράτους¹⁶³, μέσα σε ένα αναπτυσσόμενο καπιταλιστικό σύστημα. Μυστικές εταιρείες και συνωμοτικές ομάδες πολλαπλασιάστηκαν, φτάνοντας σε αποκορύφωμα το 1848, το έτος των επαναστάσεων σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις¹⁶⁴, οι οποίες είχαν στόχο την κατάργηση των παλαιών μοναρχικών δομών και τη δημιουργία ανεξάρτητων εθνικών κρατών. Η πρωτοεμφανιζόμενη εργατική τάξη διεκδικούσε κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και εθνικές αλλαγές για την αντιμετώπιση των πιέσεων που προέρχονταν από τις κοινωνικές και οικονομικές ανακατατάξεις που είχε προκαλέσει η εκβιομηχάνιση. Παρά την άτακτη φυγή πολλών ηγεμόνων επανήλθαν στην εξουσία σε σύντομο διάστημα¹⁶⁵, όμως οι πολιτικές και κοινωνικές ανισότητες και αντιθέσεις παρέμειναν.

---

¹⁶¹ Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 19.

¹⁶² Rapoport D., «The Four Waves of Rebel Terror and September 11», *Anthropoetics VIII*, no. 1 Spring/Summer 2002.

¹⁶³ Joll J., ό.π., σελ. 8-9.

¹⁶⁴ Richardson L., ό.π., σελ. 74.

¹⁶⁵ Lindemann A., *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, μτφρ. Γ. Χρηστίδης, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2014, σελ. 141.

Η καταπίεση πολιτών από αυταρχικές κυβερνήσεις, η έλλειψη δικαιωμάτων για τους μειονοτικούς πληθυσμούς και οι διεκδικήσεις αυτονομίας και ανεξαρτησίας, οδήγησαν στη δημιουργία κινήσεων με έντονη δράση. Διανοούμενοι της εποχής έθεσαν υπό αμφισβήτηση τα υπάρχοντα πολιτικά και οικονομικά συστήματα. Αναδείχθηκαν ιδεολογίες με βασικότερες τον κομμουνισμό, το σοσιαλισμό και τον αναρχισμό.

Ο αναρχισμός αποτελεί πολιτική και κοινωνική ιδεολογία που αναδείχθηκε τον 19^ο αιώνα. Εμφανίστηκε ως αντίδραση στις ανισότητες και αδικίες σε βάρος των ατόμων, ως αντίδραση στις κοινωνικοοικονομικές επιδράσεις του καπιταλισμού, την πολιτική εξουσία και την κρατική καταπίεση. Ο αναρχισμός οραματίζεται μια κοινωνία χωρίς καταναγκασμό οποιασδήποτε μορφής¹⁶⁶. Το αναρχικό κίνημα στόχευε να πυροδοτήσει μελλοντικές εξεγέρσεις των εργατών κατά του καπιταλιστικού συστήματος. Στα πλαίσια της αναρχικής ιδεολογίας διαμορφώθηκαν διάφορα επιμέρους ρεύματα, όπως ο αναρχοκομμουνισμός και ο αναρχοσυνδικαλισμός¹⁶⁷.

Ο Pierre-Joseph Proudhon (1809-1864), βασικός θεωρητικός του αναρχισμού, χρησιμοποίησε τη λέξη «αναρχία» για να περιγράψει την πολιτική και κοινωνική ιδεολογία του, δηλαδή μια κοινωνική οργάνωση χωρίς κεντρική διοίκηση¹⁶⁸. Το έργο του «Τι είναι ιδιοκτησία;» (1840) αποτέλεσε βάση των περισσότερων ιδεών που εμπνεύσανε το αναρχικό κίνημα. Επίσης, ο Mikhail Bakunin (1814-1876) θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους στοχαστές του αναρχισμού. Προσέφερε στους μεταγενέστερους αναρχικούς την ιδέα της αναρχικής

---

¹⁶⁶ Berkman A., *Το Αλφαβητάρι του Αναρχισμού*, εκδόσεις Δαμιανός, Αθήνα, 2011, σελ. 28.

¹⁶⁷ Για τις διακρίσεις βλ. μεταξύ άλλων Joll J., ό.π., Nettlau M., *Ιστορία της Αναρχίας*, μτφρ. Σ. Μ. Κορακιανίτης, εκδόσεις Διεθνής Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1988, Harper Cl., *Αναρχισμός*, μτφρ. Κ. Δεσποινιάδης, εκδόσεις Επιλογή, Θεσσαλονίκη, 1989.

¹⁶⁸ Jensen R. B., ό.π., σελ. 8.

στράτευσης στη δράση¹⁶⁹, και έγινε προάγγελος της «προπαγάνδας δια της πράξης»¹⁷⁰, η οποία διατυπώθηκε από τον Sergey Nechayev¹⁷¹ στο έργο του «Κατήχηση του Επαναστάτη» (1869)¹⁷². Αποτελεί ένα μανιφέστο αρχών, που διακηρύττει την αναγκαιότητα χρήσης της τρομοκρατίας, εισάγοντας στο αναρχικό κίνημα τη θεωρία της «προπαγάνδας δια της πράξης», που αποτέλεσε κινητήρια δύναμη μεγάλου μέρους της αναρχικής δράσης τις επόμενες τρεις δεκαετίες¹⁷³. Μέσα από τις αρχές που θέτει εισάγει την επαναστατική τρομοκρατία και μια ηθική κατά την οποία κάθε μέσο που υπηρετεί τον επαναστατικό σκοπό είναι δικαιολογημένο. Υιοθετεί μια μηδενιστική προσέγγιση κατά του κρατικού συστήματος της Ρωσίας.

Οι αναρχικοί χρησιμοποίησαν ευρύτατα την τρομοκρατική βία, χωρίς όμως αυτό να αποτελεί αποκλειστικό τρόπο πραγμάτωσης της ιδεολογίας τους. Το κίνημα αναπτύχθηκε σε δύο κατευθύνσεις: τον «ειρηνικό αναρχισμό» και τον «βίαιο αναρχισμό», που κάνει την εμφάνισή του στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με το σύνθημα της «προπαγάνδας δια της πράξης» και παίρνει τον χαρακτήρα της τρομοκρατικής δράσης. Η πρακτική αυτή εξαπλώθηκε με ταχείς ρυθμούς σε όλη την ευρωπαϊκή ήπειρο με βομβιστικές επιθέσεις και δολοφονίες πολιτικών προσωπικοτήτων, αλλά και στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού. Την περίοδο αυτή ταυτίζεται η τρομοκρατία με τον αναρχισμό, όμως δεν πραγματοποιήθηκαν όλες οι πράξεις πολιτικής βίας από αναρχικούς¹⁷⁴, αλλά και από άτομα άλλων πολιτικών αντιλήψεων που δεν είχαν καμία σχέση με το αναρχικό κίνημα¹⁷⁵.

---

¹⁶⁹ Joll J., ό.π., σελ. 88.

¹⁷⁰ Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 53.

¹⁷¹ Rayne R., *Zero: The story of Terrorism*, Johh Day Company, New York, 1950, σελ. 1-38

¹⁷² Nechayev Sergey, *Η Κατήχηση του Επαναστάτη*, Bakunin Mihhail, *Απάντηση στον Νετσάγιεφ*, μτφρ. Ζ. Σαρίκας Γ' έκδοση, εκδόσεις Πανοπτικών, 2011.

¹⁷³ Joll J., ό.π., σελ. 101-102.

¹⁷⁴ Berkman Al., ό.π., σελ. 18-20.

¹⁷⁵ Jensen R. B., ό.π., σελ. 23.

Η πρώτη τρομοκρατική οργάνωση της σύγχρονης ιστορίας θεωρείται η Narodnaya Volya (Λαϊκή Θέληση). Ιδρύθηκε το 1879 και έδρασε στην τσαρική Ρωσία με σκοπό την πυροδότηση επανάστασης στην αυτοκρατορία και την ανατροπή του τσαρικού καθεστώτος. Στη δράση της περιλαμβάνονται δολοφονίες κυβερνητικών στελεχών, αλλά και του τσάρου Αλέξανδρου Β΄ το 1881, μετά από αρκετές απόπειρες εναντίον του¹⁷⁶. Θεωρούσαν ότι η δολοφονία κυβερνητικών αξιωματούχων θα έδινε το έναυσμα της επανάστασης. Παρόλα αυτά η δολοφονία του τσάρου δεν πέτυχε τη λαϊκή εξέγερση¹⁷⁷.

Την περίοδο εκείνη, αλλά και μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η ονομασία «τρομοκράτης» αποτελούσε τίτλο τιμής που απέδιδαν οι ίδιοι οι επαναστάτες στον εαυτό τους, οι οποίοι επιδίωκαν την ανατροπή του φεουδαρχικού συστήματος, την εγκαθίδρυση συνταγματικού καθεστώτος και τη χορήγηση ατομικών ελευθεριών¹⁷⁸.

Η στρατηγική των Ρώσων αναρχικών εναντίον του πολιτικού συστήματος¹⁷⁹ με κατά συρροή επιθέσεις κατά κρατικών στόχων¹⁸⁰ εξαπλώθηκε γρήγορα στη Δυτική Ευρώπη και την Αμερική. Στην καμπή του 19^{ου} αιώνα μία εκστρατεία βίας εξαπλώθηκε στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης, κυρίως με δολοφονίες, απόπειρες δολοφονίας, βομβιστικές επιθέσεις¹⁸¹. Η δεκαετία του 1890 χαρακτηρίστηκε ως η «χρυσή εποχή των δολοφονιών». Δολοφονήθηκαν πολιτικά πρόσωπα, μονάρχες, πρωθυπουργοί και πρόεδροι, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη εποχή¹⁸², όπως ο

---

¹⁷⁶ Yarmolinsky A., *Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism*, The Macmillan Company, New York, 1959, σελ. 230 και έπ.

¹⁷⁷ Richardson L., ό.π., σελ. 79.

¹⁷⁸ Τσούλος Ν., *Τρομοκρατία*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005, σελ. 83.

¹⁷⁹ Γίνεται αναφορά στο έργο ενός τέτοιου περιστατικού επίθεσης στη Ρωσία κατά ενός Πρίγκιπα, Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 8-9.

¹⁸⁰ Rasler K., Thompson W., «Looking for waves of Terrorism», στο *Terrorism, Identity and Legitimacy, The Four Waves theory and political violence*, ed. Jean Rosenfeld, Routledge, London and New York, 2011, σελ. 15.

¹⁸¹ Harper Cl., ό.π., σελ. 77-78.

¹⁸² Jensen R. B., ό.π., σελ. 31.

βασιλιάς Αλφόνσο ΙΒ΄ της Ισπανίας το 1878, εγκαινιάζοντας μια περίοδο ένοπλων ενεργειών εκ μέρους των αναρχικών στη χώρα, ο Ισπανός Πρωθυπουργός Antonio Canovas del Castillo το 1897, ο Πρόεδρος της Γαλλίας Carnot το 1894, η Αυτοκράτειρα Ελισάβετ της Αυστρίας το 1898, ο βασιλιάς Ουμπέρτο Α΄ της Ιταλίας το 1900 και ο πρόεδρος των ΗΠΑ William McKinley το 1901, ο βασιλιάς Αλέξανδρος Α΄ της Σερβίας το 1903¹⁸³.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι ο C. Lombroso εξέδωσε το βιβλίο του «Οι Αναρχικοί», το 1894, σε μια περίοδο που το αναρχικό κίνημα στην Ευρώπη βρισκόταν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος ύστερα από μια σειρά επιθέσεων κατά πολιτικών ηγετών. Μέσα σε αυτή τη συγκυρία ο Lombroso προσπαθεί να συνδέσει, όπως και με τον «Εγκληματία Άνθρωπο», τα σωματικά χαρακτηριστικά του ατόμου με την εγκληματική συμπεριφορά. Κατά τον Lombroso, ο αναρχικός έχει τα χαρακτηριστικά του εκ γενετής εγκληματία, όπως χαρακτηριστικά του προσώπου, αριστεροχειρία, σημάδια, ουλές κλπ¹⁸⁴. Βέβαια είναι αξιοσημείωτο ότι προτείνει ως θεραπεία για τους αναρχικούς τη μέριμνα για τη χρόνια κακή οικονομική κατάσταση σε διάφορες χώρες, καθώς αυτή προσφέρει στους αναρχικούς τη πραγματική βάση για δράση, όπως επίσης και τη λήψη ριζοσπαστικών μέτρων που θα μειώσουν τη υπερβολική συγκέντρωση της ιδιοκτησίας, του πλούτου και της ισχύος¹⁸⁵.

β. Αντι-αποικιακό κύμα

Την περίοδο αυτή διαδέχεται το «αντι-αποικιακό κύμα» («anti-colonial wave»), ξεκινώντας τη δεκαετία του 1920 άρχισε να φθίνει από τη δεκαετία του 1960. Η αποαποικιοποίηση ήταν ένα φαινόμενο που εκδηλώθηκε αρχικά στα χρόνια του Μεσοπολέμου. Η Συνθήκη Ειρήνης των Βερσαλλιών πυροδότησε την ελπίδα για την

---

¹⁸³ Enzensberger H. M., *Politik und Verbrechen*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt, 1964, σελ. 328-329.

¹⁸⁴ Lombroso C., *Οι Αναρχικοί*, εκδόσεις Ισνάφι, Ιωάννινα, 2011

¹⁸⁵ Lombroso C., ό.π., σελ. 120 και επ.

μετατροπή αποικιών σε ανεξάρτητα κράτη. Όμως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο πήρε ευρύτερες διαστάσεις. Ο ΟΗΕ με σειρά αποφάσεων, ψηφισμάτων και συμβάσεων¹⁸⁶ διακήρυξε την αυτοδιάθεση των λαών και το δικαίωμά τους να αγωνίζονται για αυτήν, θέτοντας όμως όρια¹⁸⁷ στη δράση υπέρ της ελευθερίας, απαγορεύοντας πράξεις βίας που έχουν κύριο σκοπό τη διάδοση τρόμου μεταξύ του αστικού πληθυσμού καθώς και επιθέσεις χωρίς διάκριση, δηλαδή που δεν κατευθύνονται εναντίον στρατιωτικού στόχου. Οι επιθέσεις χωρίς διάκριση και η διάδοση τρόμου στον αστικό πληθυσμό θεωρούνται βασικά χαρακτηριστικά στοιχεία της τρομοκρατικής δράσης¹⁸⁸.

Πολλές περιοχές της Ασίας, αλλά και σχεδόν το σύνολο της έκτασης της Αφρικής, αποτελούσαν μέρη ιμπεριαλιστικών οικοδομημάτων, τα οποία μπήκαν σε τροχιά αποδόμησης μετά τη λήξη του πολέμου. Το 1945, οι μέχρι τότε ευρωπαϊκές μεγάλες δυνάμεις, που είχαν επεκταθεί σε παγκόσμια κλίμακα, έχοντας μόλις βγει από έναν πολυετή και εξαντλητικό πόλεμο δεν είχαν πλέον τη δυνατότητα να διατηρήσουν τις ιμπεριαλιστικές κτήσεις τους¹⁸⁹. Έτσι λοιπόν, κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, ο πολιτικός χάρτης του κόσμου άλλαξε ριζικά όψη. Η δημιουργία ανεξάρτητων κρατών υπήρξε σε ορισμένες περιπτώσεις αποτέλεσμα οικειοθελούς αποχώρησης των χωρών από τις κτήσεις τους λόγω αδυναμίας να ασκήσουν επ' αυτών πλέον εξουσία. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις ήταν αποτέλεσμα έντονης αγωνιστικής κίνησης εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων, τα οποία άσκησαν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης με σκοπό τον σχηματισμό ανεξάρτητου

---

¹⁸⁶ Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών (1945), Γ.Σ. Η.Ε. 27.11.1953, Διακήρυξη του Ο.Η.Ε. με αριθμό 1514 του 1960 για τη Χορήγηση Ανεξαρτησίας στις Αποικίες.

¹⁸⁷ Με τα δύο Συμπληρωματικά Πρωτόκολλα (1977) στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12-8-1949 σχετικά με την προστασία των θυμάτων των διεθνών ένοπλων συγκρούσεων, βλ. Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 27-29.

¹⁸⁸ Παπαδάτος Π., ό.π., 1987, σελ. 29.

¹⁸⁹ Lindemann A., ό.π., σελ. 498.

κράτους, αλλά και μακροχρόνιων αιματηρών αγώνων, όπως στην περίπτωση της υπό γαλλική διοίκηση Αλγερίας που αποτέλεσε χρόνια πηγή διχασμού, με πολλές αιματηρές συγκρούσεις μέχρι την ανεξαρτητοποίησή της το 1962¹⁹⁰. Σε αυτές τις περιπτώσεις, σύμφωνα με τον D. Rapoport, αυτοί οι αγωνιστές δεν αποκαλούνταν τρομοκράτες, αλλά άρχισε να χρησιμοποιείται ο όρος «αγωνιστές της ελευθερίας» (freedom fighters)¹⁹¹.

Από τις πλέον γνωστές οργανώσεις και η παλαιότερη αυτής της περιόδου είναι ο IRA (Irish Republican Army). Ιδρύθηκε το 1919 και έδρασε ως ένοπλη στρατιωτική οργάνωση με στόχο την ανεξαρτητοποίηση της Β. Ιρλανδίας και συνέχισε να βρίσκεται στο προσκήνιο για αρκετές δεκαετίες. Άλλες γνωστές εθνοπατριωτικές οργανώσεις αυτής της περιόδου με επιδίωξη την ίδρυση ανεξάρτητων κρατών είναι η PLO στην Παλαιστίνη, ο PKK στην Τουρκία και η ETA στην Ισπανία¹⁹².

γ. Νέο αριστερό κύμα

Τα τέλη της δεκαετίας του 1960 σηματοδοτήθηκαν με τη γέννηση του «νέου αριστερού κύματος» («new left wave»), το οποίο εξαφανίστηκε σε μεγάλο βαθμό κατά τη δεκαετία του 1990. Η δεκαετία του 1960 διέθετε ορισμένα πολιτικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά που λειτούργησαν καταλυτικά στην εμφάνιση και δράση ομάδων, οργανώσεων και κινημάτων, εμπνεόμενα από το ιδεολογικό πλαίσιο του μαρξισμού-λενινισμού, αναπτύσσοντας αντι-ιμπεριαλιστική και αντιπολεμική ιδεολογία, κατά του πολέμου του Βιετνάμ, υπέρ της πατρίδας των Παλαιστινίων και κατά των δικτατορικών καθεστώτων στη Λατινική Αμερική. Οι πολιτικές διεκδικήσεις αυτής της δεκαετίας κορυφώθηκαν με τα γεγονότα του Μάη του '68.

---

¹⁹⁰ Το ίδιο, σελ. 505.

¹⁹¹ Rapoport D., ό.π.

¹⁹² Richardson L., ό.π., σελ. 143

Ένα μικρό τμήμα των νέων του Μάη του '68 συνέχισε την ιδεολογική αντιπαράθεση με την κρατική εξουσία μέσω βίαιων μεθόδων δράσης, λαμβάνοντας την ονομασία «αριστερή» τρομοκρατία.¹⁹³ Το φαινόμενο της «αριστερής» τρομοκρατίας το βίωσαν κυρίως στη Γαλλία με την Action Directe¹⁹⁴, στη Γερμανία με την Φράξια Κόκκινος Στρατός (RAF)¹⁹⁵ και στην Ιταλία με τις Ερυθρές Ταξιαρχίες¹⁹⁶. Βασικά χαρακτηριστικά δράσης των οργανώσεων της «αριστερής» τρομοκρατίας ήταν η λειτουργία τους με συνωμοτικούς κανόνες, ο στόχος τους ήταν εκφραστής ή εκπρόσωπος του κράτους, ακολουθούσε η ανάληψη ευθύνης της πράξης και μέσα από τις προκηρύξεις ανάληψης ευθύνης αποτυπωνόταν η ιδεολογική συγκρότηση που τις κατέτασσε στο χώρο της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς¹⁹⁷. Την περίοδο αυτή η διεθνής τρομοκρατία συνδέεται ιδιαίτερα με τους Παλαιστινίους και την PLO με συχνές δράσεις τις αεροπειρατείες και τις απαγωγές.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 εμφανίζεται και στην Ελλάδα το φαινόμενο της τρομοκρατίας. Οι κύριες οργανώσεις στον ελλαδικό χώρο είναι ο Επαναστατικός Λαϊκός Αγώνας (Ε.Λ.Α.) από το 1974 και η Επαναστατική Οργάνωση 17 Νοέμβρη (Ε.Ο. 17Ν) από το 1975. Έδρασαν με συνέχεια και διάρκεια για περισσότερο από δύο δεκαετίες.¹⁹⁸ Βάσει των προκηρύξεων ανάληψης ευθύνης των πράξεών τους κατατάσσονται στο χώρο της άκρας αριστεράς, με ιδεολογική τοποθέτηση στο ευρύτερο χώρο του μαρξισμού - λενινισμού¹⁹⁹.

---

¹⁹³ Μπόση Μ. (2000), ό.π., σελ. 32-33.

¹⁹⁴ Μπόση Μ. (1996), ό.π., σελ. 79 και έπ.

¹⁹⁵ Το ίδιο, σελ. 89 και έπ.

¹⁹⁶ Το ίδιο, σελ. 100 και έπ.

¹⁹⁷ Μπόση Μ. (2000), ό.π., σελ. 34.

¹⁹⁸ Μπόση Μ. (1996), ό.π., σελ. 115-116.

¹⁹⁹ Το ίδιο, σελ. 129 και έπ.

δ. Θρησκευτικό κύμα

Το τέταρτο κύμα είναι το «θρησκευτικό κύμα», το οποίο ξεκίνησε το 1979 και συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας. Η έναρξη του συμπίπτει με δύο σημαντικά γεγονότα. Το έτος της ισλαμικής επανάστασης στο Ιράν, που οδήγησε στην ανατροπή και τον εκτοπισμό του Σάχη, τον οποίον ταύτιζαν με τη Δύση, εγκαθιδρύοντας ένα μουσουλμανικό σιιτικό κράτος υπό την ηγεσία του ριζοσπάστη κληρικού, Ayatollah Khomeini. Η επιτυχία της επανάστασης ενέπνευσε διάφορες ομάδες προκαλώντας ένα κύμα σιιτικής μαχητικότητας σε όλη τη Μέση Ανατολή²⁰⁰. Οι φονταμενταλιστές θεωρούν ότι τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μουσουλμάνοι οφείλονται στη διείσδυση των ξένων ιδεολογιών, καπιταλιστικών και κομμουνιστικών, οι οποίες εκτόπισαν τις πολιτισμικές αξίες του Ισλάμ. Οι μουσουλμάνοι θέλουν να απορρίψουν τις ξένες επιρροές, να αναπτύξουν το δικό τους σύγχρονο πολιτισμό και να επιλύσουν τα κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά προβλήματά τους, τα οποία θεωρούν ότι απορρέουν από τις εξωτερικές δυνάμεις²⁰¹. Η ιδεολογία των ισλαμικών κινημάτων είναι ριζικά αντίθετη στην παγκοσμιοποίηση, καθώς θεωρείται ότι αποτελεί ένα νέο αποικιοκρατικό σύστημα²⁰². Επιδιώκεται η δημιουργία ενός ενιαίου κράτος για όλους τους μουσουλμάνους που θα διέπεται από το ισλαμικό νόμο της Σαρία. Επίσης, την ίδια χρονιά (1979) η Σοβιετική Ένωση εισέβαλε στο Αφγανιστάν²⁰³. Το 1988 μερικοί μουσουλμάνοι από άλλες χώρες συγκεντρώθηκαν για να υποστηρίξουν τους Αφγανούς στη μάχη εναντίον των Σοβιετικών²⁰⁴, δημιουργώντας την οργάνωση Al-Qaeda με επικεφαλής τον σαουδάραβα Osama Bin Laden, έχοντας ως σκοπό αυτή να αποτελέσει μια «βάση»

---

²⁰⁰ Richardson L., ό.π., σελ. 124-125.

²⁰¹ Το ίδιο, σελ. 128.

²⁰² Το ίδιο, σελ. 119.

²⁰³ Rasler K., Thompson W., ό.π., σελ. 17.

²⁰⁴ Sageman Marc, «Ripples in the waves, Fantasies and Fashions» στο *Terrorism, Identity and Legitimacy, The Four Waves theory and political violence*, ό.π., σελ. 87.

για τα ισλαμικά δίκτυα σε όλο τον κόσμο. Εξελίχθηκε σε σκληρή φονταμενταλιστική οργάνωση και ένα κέντρο υποστήριξης και εκπαίδευσης σε άλλες οργανώσεις²⁰⁵. Θεωρείται από ειδικούς αναλυτές ότι οι οργανώσεις αυτές λειτουργούν ως «συγκοινωνούντα δοχεία»²⁰⁶, με εξάπλωση της δράσης τους σε διεθνές επίπεδο.

Κύριες μορφές αυτής της περιόδου τρομοκρατικής δραστηριότητας αποτελούν εκδηλώσεις του ισλαμικού εξτρεμισμού, που έχουν πολιτικό και θρησκευτικό υπόβαθρο. Δεν μπορεί όμως να υποστηριχθεί ότι η θρησκεία αποτελεί αίτιο της τρομοκρατίας, όμως ο ισλαμικός φονταμενταλισμός έχει παράσχει μια δικαιολογία για τη χρήση της τρομοκρατίας για άσκηση πολιτικής. Η θρησκεία αποτελεί μια ισχυρή δύναμη, στο όνομα της οποίας άνδρες και γυναίκες είναι πρόθυμοι να πολεμήσουν ακόμα και να δώσουν τη ζωή τους²⁰⁷. Ταυτόχρονα στοχεύουν στην επανορθώση των ταπεινώσεων που θεωρούν ότι έχουν υποστεί από τη Δύση, να βελτιώσουν οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες και εν γένει να επιφέρουν αλλαγή. Έτσι λοιπόν, η θρησκεία αλληλεπιδρά με κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες και συντελεί στη δημιουργία μιας κουλτούρας βίας και χρησιμεύει στο να υποδαυλίζει και να «νομιμοποιεί» τις τρομοκρατικές ενέργειες²⁰⁸.

Η τρομοκρατία από την 11^η Σεπτεμβρίου και έπειτα προσδιορίζεται πλέον ως «νέα τρομοκρατία». Εκτός των γενικών χαρακτηριστικών της τρομοκρατίας κατά τη δράση της νέας τρομοκρατίας²⁰⁹, διακρίνονται τα εξής: αριθμητικά οι πράξεις τρομοκρατίας είναι σχετικά λιγότερες από το παρελθόν, όμως έχουν περισσότερα θύματα²¹⁰. Η βία στρέφεται κατά απλών μελών της κοινωνίας, σε χώρους που ζουν,

---

²⁰⁵ Καφφές Γ., *Κοινωνιολογία της Τρομοκρατίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2010, σελ. 84.

²⁰⁶ Το ίδιο, σελ. 90.

²⁰⁷ Kaplan J., ό.π., σελ. 71.

²⁰⁸ Richardson L., ό.π., σελ. 130-131.

²⁰⁹ Λοβέρδος Α. (2001), ό.π., σελ. 41-42.

²¹⁰ Μπόση Μ. (2000), ό.π., σελ. 135.

εργάζονται, ψυχαγωγούνται, όχι τόσο κατά κρατικών στόχων, δηλαδή αναπτύσσεται η πρακτική της «οριζόντιας τρομοκρατίας»²¹¹. Είναι τυφλή, μαζική, καθώς επιδιώκεται μεγάλος αριθμός θυμάτων²¹². Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων επιθέσεων είναι στον σιδηροδρομικό σταθμό της Μαδρίτης (2004), στο μετρό του Λονδίνου (2005), και πιο πρόσφατα οι επιθέσεις στο Παρίσι. Επίσης, οι σημερινοί τρομοκράτες επιλέγουν την τυχαία βία που έχει πολύ μεγαλύτερο αντίκτυπο από τη λελογισμένη βία, διότι αν κανείς δεν επιλέγεται, τότε κανείς δεν είναι ασφαλής²¹³, εντείνοντας με τον τρόπο αυτό το φόβο του εγκλήματος των πολιτών για πιθανή θυματοποίηση των ίδιων ή κοντινών τους προσώπων από βίαιες εγκληματικές επιθέσεις²¹⁴.

Ακόμα, στο νεότερο κύμα τρομοκρατίας συνταντούνται νέες πρακτικές τρομοκρατικής δράσης, όπως οι βομβιστικές επιθέσεις αυτοκτονίας που είναι η πιο θανατηφόρα τακτική καινοτομία. Θεωρούνται μάλιστα πολύ ορθολογικές, οικονομικές²¹⁵ και από τις πλέον αποτελεσματικές τακτικές. Με ελάχιστα υλικά μέσα επιφέρουν μεγάλα πλήγματα. Παράδειγμα τέτοιας τακτικής αποτελεί η επίθεση στο μετρό Λονδίνου, όπου σκοτώθηκαν 76 άτομα και τραυματίστηκαν 700²¹⁶. Υποδηλώνουν επίσης φανατική αφοσίωση των ατόμων σε έναν σκοπό. Σκοτώνουν τον εαυτό τους προκειμένου να σκοτώσουν άλλους²¹⁷, απορρίπτοντας την έννοια της αυτοκτονίας και προβάλλοντας την ιδέα του μαρτυρικού θανάτου, ως υπέρτατης θυσίας για έναν σκοπό. Με τον τρόπο αυτό ηρωοποιούνται και αποκτούν φήμη στην κοινότητά τους²¹⁸. Το σύγχρονο κύμα αυτοκτονικής τρομοκρατίας ξεκίνησε το

---

²¹¹ Λοβέρδος Α. (2001), ό.π., σελ. 36-37.

²¹² Το ίδιο, σελ. 41-42.

²¹³ Το ίδιο, σελ. 65

²¹⁴ Ζαραφωνίτου Χρ., *Τιμωρητικότητα*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2008, σελ. 99-100.

²¹⁵ Richardson L., ό.π., σελ. 50.

²¹⁶ Το ίδιο, σελ. 186.

²¹⁷ Το ίδιο, σελ. 188.

²¹⁸ Το ίδιο, σελ. 193-195.

Δεκέμβριο του 1981 και ο πρώτος στόχος ήταν η ιρακινή κυβέρνηση του Saddam Hussein, στα πλαίσια του πολέμου Ιράκ – Ιράν. Η τακτική αυτή ονομάστηκε «επιθέσεις ανθρωπίνου κύματος»²¹⁹. Έκτοτε οι περισσότερες επιθέσεις αυτοκτονίας έχουν γίνει στο Ιράκ και το Ισραήλ²²⁰. Επίσης, οι «Τίγρεις Ταμίλ» (LTTE) στη Σρι Λάνκα έκαναν ιδιαίτερα χρήση των βομβιστικών επιθέσεων αυτοκτονίας²²¹, συγκροτώντας μάλιστα, μια επίλεκτη ομάδα που ειδικεύεται στις αποστολές αυτοκτονίας, τους «Μαύρους Τίγρεις»²²².

Επίσης, στα πλαίσια της σύγχρονης τρομοκρατικής δραστηριότητας εντάσσεται και η χρήση «όπλων μαζικής καταστροφής», τα οποία διακρίνονται σε τρεις τύπους όπλων: χημικών²²³, βιολογικών²²⁴ και πυρηνικών. Λόγω της παράνομης, πλην όμως εύκολης διακίνησή τους, αποτελούν διεθνή κίνδυνο που απαιτεί διακρατικό συντονισμό για την αντιμετώπισή τους. Η χημική τρομοκρατία, μέχρι τώρα έχει χρησιμοποιηθεί από παραθρησκευτικές και ακροδεξιές οργανώσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η επίθεση στο μετρό του Τόκιο το 1995 από την οργάνωση Aum Shinrikyo με τη χημική ουσία «σαρίν», που προκάλεσε το θάνατο δεκάδων ατόμων και τον τραυματισμό εκατοντάδων, αποδεικνύοντας ότι είναι εύκολο να εφαρμοστεί ένα τρομοκρατικό εγχείρημα αυτού του είδους²²⁵. Η βιολογική τρομοκρατία αφορά τη χρήση μικροβίων και βιολογικών τοξινών. Αποτελεί ιδιαίτερα σημαντική απειλή για τη διεθνή ασφάλεια λόγω της ευκολίας που

---

²¹⁹ Το ίδιο, σελ. 196-197.

²²⁰ Το ίδιο, σελ. 205.

²²¹ Hobsbawm E., *Παγκοσμιοποίηση, Δημοκρατία και Τρομοκρατία*, μεταφρ. Κούρκουλος Ν., Β' έκδοση, εκδόσεις Θεμέλιο, 2008, σελ. 146.

²²² Richardson L., ό.π., σελ. 191-194.

²²³ Οι χημικοί παράγοντες ανάλογα με τις επενέργειές τους ταξινομούνται σε: α) φλυκταινώδεις παράγοντες, β) ασφυξιογόνους παράγοντες, γ) αιματικούς παράγοντες και δ) νευροπαραλυτικούς παράγοντες, βλ. σχετικά Richardson L., ό.π., σελ. 252-253.

²²⁴ Με τον όρο βιολογικά όπλα ορίζεται η σκόπιμη χρήση βιολογικής προέλευσης παραγόντων ή νόσων, διακρίνονται σε δύο κατηγορίες παραγόντων βιολογικού πολέμου: α) μικροοργανισμούς, που είναι έμβια οργανικά μικρόβια, και β) οι τοξίνες ή φυσικά δηλητήρια, βλ. Richardson L., ό.π., σελ. 252-253.

²²⁵ Μπόση Μ. (2000), ό.π., σελ. 56-57.

μπορεί να τεθεί σε εφαρμογή και να πλήξει μεγάλα τμήματα του πληθυσμού²²⁶. Τέλος, η πυρηνική τρομοκρατία με τη χρήση πυρηνικών και ραδιενεργών υλικών, αν και θεωρείται ότι μπορεί να επιφέρει ευρείας κλίμακας καταστροφικές συνέπειες, υποστηρίζεται ότι είναι «ακατάλληλα» για χρήση από την πλειοψηφία των τρομοκρατικών οργανώσεων²²⁷.

3.4. Πολιτικό έγκλημα

Όπως αναφέρθηκε ήδη, η τρομοκρατική δράση εμφανίζεται ως στρατηγική κυρίως στα πλαίσια πολιτικοκοινωνικών και εθνικών διεκδικήσεων μέσα από ένα ευρύ ιδεολογικό φάσμα. Η φύση της δράσης της την κατατάσσει στην κατηγορία των πολιτικών εγκλημάτων. Σε ευρεία έννοια ως πολιτικό έγκλημα εννοείται η προσβολή της υπάρξεως και λειτουργίας της πολιτείας²²⁸.

Οι «Τέσσερις Δίκαιοι» επιδιώκουν με την απόσυρση του νομοσχεδίου να προστατεύσουν τον Manuel Garcia, ηγέτη του κινήματος των Καρλιστών, ο οποίος από την Αγγλία κατευθύνει το κίνημα για την ανατροπή της Ισπανικής κυβέρνησης, την οποία θεωρούν ως διεφθαρμένη και αδιάφορη προς τους πολίτες που λιμοκτονούν. Η έκδοση του Garcia θα οδηγήσει στην αποτυχία της εξέγερσης και τη θανατική του καταδίκη²²⁹. Όπως αναφέρουν, αν ψηφιστεί το νομοσχέδιο θα παραδοθούν σε κυβερνήσεις άτομα που βρίσκουν στην Αγγλία άσυλο από τις διώξεις των δικτατόρων και των τυράννων²³⁰.

Η έννοια του πολιτικού εγκλήματος είναι ρευστή και δεν υπάρχει νομοθετικός ορισμός. Προσπάθειες ορισμού του πολιτικού εγκλήματος γίνονται μέσω της

---

²²⁶ Το ίδιο, σελ. 61-62.

²²⁷ Το ίδιο, σελ. 50-54.

²²⁸ Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 145-146.

²²⁹ Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 12-13.

²³⁰ Το ίδιο, σελ. 18.

επιστήμης και της νομολογίας²³¹. Σχετικά με το θέμα έχουν υποστηριχθεί τρεις θεωρίες: η αντικειμενική, η υποκειμενική και η μικτή θεωρία. Κατά την αντικειμενική θεωρία βασικό κριτήριο για το χαρακτηρισμό ενός εγκλήματος ως πολιτικού αποτελεί η φύση του έννομου αγαθού που προσβάλλεται με την πράξη. Ειδικότερα, πολιτικό έγκλημα κατά τη θεωρία αυτή, είναι κάθε πράξη που προσβάλλει ένα προνόμιο ή αγαθό πολιτικής φύσεως (π.χ. πολιτικό καθεστώς, λειτουργία συνταγματικών εξουσιών κλπ)²³². Κατά την υποκειμενική θεωρία το στοιχείο που χαρακτηρίζει το πολιτικό έγκλημα, διακρίνοντάς το από το κοινό, είναι το πολιτικό κίνητρο ή ο πολιτικός σκοπός του δράστη, ανεξάρτητα από τη φύση του προσβαλλόμενου έννομου αγαθού²³³. Έτσι και εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου π.χ. ληστείες και εμπρησμοί μπορούν να χαρακτηριστούν ως πολιτικά εγκλήματα, εφόσον οι δράστες με τη διάπραξή τους επιδιώκουν πολιτικούς σκοπούς. Τέλος, η μικτή θεωρία καθορίζει την έννοια του πολιτικού εγκλήματος με το συνδυασμό και των δύο προηγούμενων κριτηρίων. Κατά τη θεωρία αυτή για την έννοια του πολιτικού εγκλήματος απαιτείται να συντρέχει η πολιτική φύση τόσο του προσβαλλόμενου έννομου αγαθού όσο και του επιδιωκόμενου σκοπού²³⁴.

Αν και παλαιότερα το πολιτικό έγκλημα θεωρούταν σοβαρό έγκλημα και προκαλούσε ακραία αντίδραση της κοινωνίας, από τον 19^ο αιώνα υπήρξε μεταβολή στην αντιμετώπισή του και θεωρήθηκε ως μια πράξη σχετικής αντικοινωνικότητας, προσδιοριζόμενη μέσα από τις κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες που τη δημιούργησαν²³⁵. Το πολιτικό έγκλημα συνοδευόμενο με την ευνοϊκή μεταχείριση του πολιτικού εγκληματία καθιερώθηκε για πρώτη φορά το 1830 από τον γαλλικό

---

²³¹ Αποστολόπουλος Ευ., Καμινάρης Ά. Κομματάς Π., Κότσιφας Α., *Το Πολιτικόν Έγκλημα*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1979, σελ. 33.

²³² Το ίδιο, σελ. 35-36.

²³³ Το ίδιο, σελ. 39-40.

²³⁴ Το ίδιο, σελ. 41.

²³⁵ Παπαδάτος Π., ό.π., 146.

συνταγματικό χάρτη, σε μια περίοδο αστάθειας που ακολούθησε τη Γαλλική Επανάσταση που χαρακτηριζόταν από τη ρευστότητα των πολιτικών σχηματισμών και τις προσπάθειες σταθεροποίησης του αστισμού²³⁶. Στα πλαίσια της αναγνωριζόμενης εύνοιας προς τον πολιτικό εγκληματία ήδη από τον 19^ο αιώνα υπογράφηκαν συμβάσεις περί μη εκδόσεως των πολιτικών εγκληματιών μεταξύ των περισσότερων ευρωπαϊκών κρατών. Η κρίση και η απόφαση περί εκδόσεων ή μη ανατέθηκε στη δικαστική εξουσία. Πλέον η εξαίρεση από την έκδοση των πολιτικών εγκληματιών συνιστά διεθνή νομοθετική πρόβλεψη θεσμοθετημένη από διεθνείς συμβάσεις, αλλά και το εσωτερικό δίκαιο των χωρών²³⁷.

Οι πολιτικοί εγκληματίες είναι μια ιδιόρρυθμη κατηγορία, στην οποία κατατάσσονται τα άτομα που ασκούν βία με κίνητρα και σκοπούς πολιτικούς, στοχεύοντας δηλαδή στην ανατροπή ή στη βελτίωση του κατεστημένου πολιτικού – κοινωνικού συστήματος²³⁸. Οι πολιτικοί εγκληματίες θεωρούνται πολιτικοποιημένες προσωπικότητες, ιδεολόγοι και διακρίνονται από άλλους εγκληματίες, με συνέπεια τη διαφοροποίηση στην ποινική τους αντιμετώπιση. Κρίνονται με εύνοια και επιείκεια, και μάλιστα σε διακρατικό επίπεδο απαγορεύεται η έκδοσή τους και κατοχυρώνεται το δικαίωμα του πολιτικού ασύλου²³⁹. Ο Αλεξιάδης επισημαίνει ότι δεν πρόκειται απλώς για ευνοϊκή μεταχείριση των πολιτικών εγκληματιών, αλλά για την «προστασία τους από πολιτικές διώξεις, που συνήθως κρύβονται πίσω από το ένδυμα της ποινικής διώξης»²⁴⁰. Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα που το δημοκρατικό πολίτευμα έγινε η κυρίαρχη μορφή πολιτεύματος, υπήρξε μεταστροφή

---

²³⁶ Λοβέρδος Α., *Για την Τρομοκρατία και το Πολιτικό Έγκλημα*, εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1987, σελ. 117-120.

²³⁷ Αποστολόπουλος Ευ., Καμινάρης Α. Κομματάς Π., Κότσιφας Α., ό.π., σελ. 57-58

²³⁸ Αλεξιάδης Στ., ό.π., σελ. 237.

²³⁹ Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 146.

²⁴⁰ Αλεξιάδης Στ., ό.π., σελ. 353.

στην αντιμετώπιση αυτών των ατόμων²⁴¹. Σταδιακά το καθεστώς της εύνοιας συρρικνώθηκε, και μάλιστα υπήρξε μεταστροφή σε καθεστώς ειδικής αυστηρότητας για τα εγκλήματα εκείνα που προσβάλλουν καίρια την ανθρώπινη αξία και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ήδη το 1892 το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου στη σύνοδό του στη Γενεύη διατύπωσε ότι δεν θεωρούνται πολιτικά εγκλήματα τα σύνθετα ή συναφή²⁴² προς πολιτικά εγκλήματα, όπως η ανθρωποκτονία, οι σοβαρές σωματικές βλάβες, η απόπειρα αυτών των εγκλημάτων, κ.ά.²⁴³, καθώς καμία πολιτική σκοπιμότητα δεν δικαιώνει την προσβολή θεμελιωδών έννομων ανθρώπινων αγαθών. Ειδικά, όταν ως μορφή αγώνα των πολιτικών εγκληματιών είναι οι τρομοκρατικές ενέργειες κατά τυχαίων πολιτών²⁴⁴.

Όπως σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη έτσι και στη χώρα μας υιοθετείται η διάκριση πολιτικών και κοινών εγκληματιών, επιφυλλάσσοντας ευνοϊκότερη μεταχείριση για τους πρώτους. Το καθεστώς επιείκειας για αυτούς, με πρόβλεψη ειδικών ρυθμίσεων, διαμορφώθηκε ήδη από το Σύνταγμα του 1844²⁴⁵. Οι ρυθμίσεις που προβλέπονταν ήταν η αρμοδιότητα των ορκωτών δικαστηρίων, η απαγόρευση επιβολής θανατικής ποινής και η χορήγηση αμνηστίας²⁴⁶.

Η καθιέρωση του θεσμού του πολιτικού ασύλου για την προστασία αλλοδαπών που υφίστανται διώξη στη χώρα τους για πολιτικούς λόγους αποτελεί καινοτομία του Συντάγματος του 1975²⁴⁷, αν και είχε καθιερωθεί από προγενέστερα

---

²⁴¹ Το ίδιο, σελ. 237-238.

²⁴² Σύνθετα είναι τα εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου που διαπράττονται με κίνητρα ή σκοπούς πολιτικούς. Συναφή είναι επίσης εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου που τελούνται με την ευκαιρία πολιτικών γεγονότων και συνδέονται με αυτά με σχέση αιτιότητας, βλ. Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 147.

²⁴³ Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 148.

²⁴⁴ Αλεξιάδης Στ., ό.π., σελ. 237-238

²⁴⁵ Λοβέρδος Α., *Παρεκκλίσεις πολιτικής συμπεριφοράς και Σύνταγμα: πολιτικό έγκλημα, τρομοκρατία, πολιτικό άσυλο*, εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, 1988, σελ. 166.

²⁴⁶ Αλιβιζάτος Ν., «Η ιδιότυπη μεταχείριση ενός «ανύπαρκτου» είδους: ο πολιτικός εγκληματίας στα ελληνικά Συντάγματα», στον τιμητικό τόμο για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη, τόμος Ι, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005, σελ. 212 και έπ.

²⁴⁷ Λοβέρδος Α. (1988), ό.π., σελ. 174.

διεθνή κείμενα²⁴⁸. Ερμηνεύοντας τη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 Συντ. σε συνδυασμό με τις διεθνείς συμβάσεις και την ελληνική νομοθεσία, η προστασία αφορά στην απαγόρευση έκδοσης, στην απαγόρευση απέλασης και στην απαγόρευση παρεμπόδισης εισόδου στη χώρα, όταν ο αλλοδαπός αιτείται πολιτικού ασύλου²⁴⁹. Το Σύνταγμά μας αναγνωρίζει την έννοια του πολιτικού εγκλήματος, ακόμα και όταν στρέφεται εναντίον δημοκρατικά οργανωμένου κράτους και όχι μόνο εναντίον καθεστώτων αυθαιρεσίας²⁵⁰. Επίσης, με το άρθρο 47 Συντ. προβλέπεται η δυνατότητα απονομής αμνηστίας μόνο για πολιτικά εγκλήματα.

Το γεγονός ότι δεν υπάρχει επακριβής και γενικά αποδεκτή αντίληψη για την έννοια του πολιτικού εγκλήματος²⁵¹ δημιουργεί αρκετές φορές προβληματισμό, όταν πρόκειται για το δίπολο πολιτικό έγκλημα και τρομοκρατία. Από κάποιους θεωρούνται οι έννοιες του πολιτικού εγκλήματος και της τρομοκρατίας ασύμβατες. Αυτή η σχέση έχει απασχολήσει τη θεωρία και τη νομολογία. Κατά την προσπάθεια καταστολής της τρομοκρατίας έχει γίνει αναφορά στην αποπολιτικοποίηση των τρομοκρατικών πράξεων, είτε ειδικής είτε γενικής αποπολιτικοποίησης, κατά την προσπάθεια νομοθετικής αντιμετώπισης του ποινικού φαινομένου «τρομοκρατία»²⁵². Με το άρθρο 2 της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την καταστολή της τρομοκρατίας (1977) υπόκεινται στη διακριτική ευχέρεια του κράτους να αποφασίσει την έκδοση ενός ατόμου, αφαιρώντας τον πολιτικό χαρακτήρα της πράξης του. Μεταξύ των αντιδράσεων που εγέρθηκαν από τη σύμβαση αφορούσε και τον παραγκωνισμό της κατηγορίας των πολιτικών εγκλημάτων²⁵³. Αν και άνοιξε προς

---

²⁴⁸ Την Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948 (άρθρο 14) και τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 και το Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης του 1967, που κυρώθηκαν από την Ελλάδα του 1959 και 1968 αντίστοιχα, βλ. Λοβέρδος Α. (1988), ό.π., σελ. 177.

²⁴⁹ Λοβέρδος Α. (1988), ό.π., σελ. 175-176.

²⁵⁰ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., ό.π., σελ. 149.

²⁵¹ Λοβέρδος Α. (1987), ό.π., σελ. 164.

²⁵² Το ίδιο, σελ. 219 και έπ.

²⁵³ Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 165-166.

υπογραφή το 1977 πολλά κράτη άργησαν να την υπογράψουν και να την κυρώσουν. Από την Ελλάδα κυρώθηκε με το ν. 1789/1988. Αξιοσημείωτο είναι ότι από τα 46 κράτη – μέλη που την έχουν κυρώσει, εννέα από αυτά προχώρησαν στην κύρωσής μετά τις επιθέσεις της 11/9.

3.5. Πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης της τρομοκρατίας

Η τρομοκρατία απασχόλησε διαχρονικά και συνεχίζει να απασχολεί την επιστημονική κοινότητα, τις κυβερνήσεις και τη διεθνή κοινότητα, προωθώντας μια διεθνή προσπάθεια συνεργασίας για την πρόληψη και την αντιμετώπισή της, καθώς οι τρομοκρατικές πράξεις έχουν μεγάλες επιπτώσεις σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο. Απειλούν την ασφάλεια των πολιτών, τα θεμελιώδη δικαιώματά του, αλλά και εν γένει τη διεθνή ασφάλεια και ειρήνη.

Όπως αναφέρθηκε ήδη, η προσπάθεια των κρατών για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας ξεκίνησε ήδη από το «αναρχικό κύμα». Ξεκινώντας από τη δεκαετία μεταξύ 1894 και 1904 πολλές ευρωπαϊκές χώρες ανέπτυξαν συνεργασία για την πρόληψη της αναρχικής βίας²⁵⁴. Η Γαλλία ήταν η πρώτη χώρα που ανέπτυξε αντιτρομοκρατική και αντιαναρχική πολιτική. Το 1901 μετά τη δολοφονία του Αμερικανού Προέδρου William McKinley, Πρόεδρος Roosevelt σε ομιλία προς το Κογκρέσο ζήτησε την αποστολή όλων των αναρχικών στις χώρες τους, την επιβολή περιορισμών στη μετανάστευση αναρχικών και μια διεθνή αντιαναρχική συνεργασία εναντίον τους²⁵⁵. Όμως παρά τις εξαγγελίες για συνεργασία, οι ΗΠΑ αρνήθηκαν να συμμετάσχουν σε διεθνή αντιαναρχικό συνασπισμό²⁵⁶.

---

²⁵⁴ Jensen R. B., ό.π., σελ. 62.

²⁵⁵ Chrenshaw M., ό.π., σελ. 7 και έπ. 259

²⁵⁶ Το ίδιο, σελ. 7 και έπ. 259

Μέσα σε αυτό το κλίμα, όπως αναφέρθηκε, η Βρετανία με το Νόμο Περί Αλλοδαπών (Aliens Act) του 1905²⁵⁷, κάνει μεταστροφή από την πολιτική των ανοιχτών συνόρων που εφάρμοζε έως τότε. Ο νόμος αυτός απαγόρευε την είσοδο σε «ανεπιθύμητους μετανάστες», οι οποίοι εκείνη την εποχή θεωρούνταν εβραϊκοί πληθυσμοί που είχαν εκδιωχθεί από την Ανατολική Ευρώπη, αλλά ταυτόχρονα ο νόμος αποτελούσε και ένα μέσο για την εκδίωξη αναρχικών. Εν τω μεταξύ, το Μάρτιο του 1904, εννέα χώρες (Γερμανία, Αυστρο-ουγγαρία, Δανία, Ρουμανία, Ρωσία, Σερβία, Σουηδία-Νορβηγία, Τουρκία και Βουλγαρία) υπέγραψαν μυστικά ένα αντιαναρχικό πρωτόκολλο στην Αγία Πετρούπολη της Ρωσίας. Λίγους μήνες αργότερα είχε υπογραφεί από τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες²⁵⁸.

Στη συνέχεια, την περίοδο του μεσοπολέμου, εκδηλώθηκε μια προσπάθεια αναγωγής της τρομοκρατίας σε έγκλημα διεθνούς δικαίου και υπερκρατικής καταστολής²⁵⁹. Το 1937 καταρτίστηκαν στα πλαίσια της Κοινωνίας των Εθνών στη Γενεύη δύο διεθνείς συμβάσεις για την πρόληψη και τη διεθνή καταστολή της τρομοκρατίας και για τη δημιουργία ενός διεθνούς ποινικού δικαστηρίου για την εκδίκαση των δραστών αυτού του εγκλήματος²⁶⁰. Οι συμβάσεις αυτές δεν κυρώθηκαν και δεν τέθηκαν ποτέ σε ισχύ, όμως περιέχουν τον πρώτο ορισμό των τρομοκρατικών πράξεων, που νοούνται οι εγκληματικές πράξεις που στρέφονται εναντίον ενός κράτους και των οποίων ο σκοπός και η φύση είναι να προκαλέσουν τον τρόμο σε ορισμένες προσωπικότητες, ομάδες προσώπων ή στο κοινό²⁶¹.

---

²⁵⁷ Για το νόμο βλ. σχετικά Bashford Alison, Mcadam Jane, «The Right to Asylum: Britain's 1905 Aliens Act and the Evolution of Refugee Law» στο *Law and History Review*, Vol. 32, No. 2 (May 2014), σελ. 309-350, και Glover D. (2012), ό.π., σελ. 122 και έπ.

²⁵⁸ Chrenshaw M., ό.π., σελ. 289-292.

²⁵⁹ Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 149.

²⁶⁰ Το ίδιο, σελ. 73.

²⁶¹ Το ίδιο, σελ. 156.

Από τη δεκαετία του 1970 τα κράτη υιοθέτησαν σειρά πρωτοβουλιών σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας. Ανατέθηκε στην ομάδα TREVI (Terrorism, Radicalism, Extremism and political Violence) η μελέτη θεμάτων σχετικά με την τρομοκρατία και την εσωτερική ασφάλεια. Μία ακόμα προσπάθεια αντιμετώπισης του φαινομένου σε ευρωπαϊκό επίπεδο έγινε με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την καταστολή της τρομοκρατίας του 1977, η οποία όμως δεν στέφθηκε με επιτυχία, καθώς δεν υπογράφηκε και κυρώθηκε από πολλά κράτη. Το 1995 συστάθηκε η Ευρωπαϊκή Αστυνομική Υπηρεσία (Europol) που είχε συμφωνηθεί με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992, για τη βελτίωση της συνεργασίας των αρμοδίων υπηρεσιών των κρατών μελών, μεταξύ άλλων και κατά της τρομοκρατίας. Σταδιακά η Europol ενισχύθηκε με επιπλέον αρμοδιότητες, ιδιαίτερα μετά την 11^η Σεπτεμβρίου²⁶².

Ο Αμερικάνος Πρόεδρος, George Bush, σε διάγγελμα του μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11/9 χώρισε τον κόσμο σε δύο στρατόπεδα, λέγοντας χαρακτηριστικά «ή είστε μαζί μας ή είστε με τους τρομοκράτες»²⁶³, κυρήσσοντας οικουμενικό πόλεμο κατά της τρομοκρατίας (war on terror). Οι ΗΠΑ απέκτησαν το δικαίωμα να κρίνουν ποιες πράξεις είναι τρομοκρατικές και ποιες όχι, επιδεικνύοντας την ηγεμονία τους, όπως επίσης επέβαλαν ως τρόπο αντιμετώπισης της τρομοκρατίας την πολεμική λογική, στρατιωτικοποιώντας με τον τρόπο αυτό την πάλη ενάντια στην τρομοκρατία²⁶⁴, θεμελιώνοντας το δικαίωμα επέμβασης σε κάθε τόπο και με κάθε τρόπο²⁶⁵. Οι ΗΠΑ απάντησαν στις τρομοκρατικές επιθέσεις με τον Πατριωτικό Νόμο (Patriot Act) και ένα ψήφισμα που ενέκρινε τη χρήση στρατιωτικής βίας εναντίον

---

²⁶² Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., ό.π., σελ. 2 και επ.

²⁶³ Βλ. Διάγγελμα του George Bush στις 20.09.2001, <https://www.americanrhetoric.com/speeches/gwbush911jointsessionspeech.htm>, ανάκτηση 13-6-2019.

²⁶⁴ Παπαστάμου Στ., Προδρομίτης Γ., ό.π., σελ. 416.

²⁶⁵ Δημητρίου Σ., ό.π., σελ. 218.

των υπευθύνων. Εισέβαλαν σε Ιρακ και Αφγανιστάν κρίνοντας ότι δεν δεσμεύονταν από τις Συνθήκες της Γενεύης²⁶⁶. Η λογική αυτή πέρα από τη στρατιωτική εκδοχή της επεκτείνεται και στην αστυνόμευση των πολιτών και των μη συμμορφούμενων κρατών και παρέχει ηθική νομιμοποίηση στις θεσμικές εκτροπές και αυθαιρεσίες²⁶⁷.

Έκτοτε το θέμα της τρομοκρατίας κυριαρχεί στο δημόσιο διάλογο, αλλά και αποτελεί βασικό θέμα στην ατζέντα των θεμάτων ασφαλείας. Η ασφάλεια στις μέρες μας έχει μετατραπεί σε κομβικό σημείο διαλόγου και πολιτικών επιλογών. Οι επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου αποτέλεσαν ορόσημο στην αυγή του 21^{ου} αιώνα για τις αντι-τρομοκρατικές πολιτικές. Η πιο άμεση συνέπεια των επιθέσεων ήταν η σκλήρυνση της νομοθεσίας, η εισαγωγή αντιτρομοκρατικών νόμων και εκτάκτων μέτρων και εν γένει η διεύρυνση της ποινικοποίησης απέναντι στο φαινόμενο της τρομοκρατίας. Πολλά από τα μέτρα χαρακτηρίστηκαν από μια τάση αυταρχικού περιορισμού δικαιωμάτων των πολιτών.

Ο διασυνοριακός χαρακτήρας της τρομοκρατίας οδήγησε στη στενότερη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών και μεταξύ των αρμόδιων υπηρεσιών της Ε.Ε. για την καταπολέμησή της. Στα πλαίσια της ευρωπαϊκής νομοθεσίας η Οδηγία (ΕΕ) 2017/541²⁶⁸ αντικατέστηκε την απόφαση-πλαίσιο 2002/475/ΔΕΥ, ως βασικό πλαίσιο της απάντησης της ποινικής δικαιοσύνης των χωρών της Ε.Ε. ενάντια στην τρομοκρατία, και τροποποίησε την απόφαση 2005/671/ΔΕΥ σχετικά με την ανταλλαγή πληροφοριών και τη συνεργασία όσον αφορά τα τρομοκρατικά αδικήματα. Ρυθμίζονται θέματα που αφορούν δεδομένα που περιέχονται στις καταστάσεις ονομάτων επιβατών (PNR) που συλλέγονται και τηρούνται από τους αερομεταφορείς και εισάγεται κατάλογος τρομοκρατικών αδικημάτων, τα οποία οι

---

²⁶⁶ Richardson L., ό.π., σελ. 380.

²⁶⁷ Παπαστάμου Στ., Προδρομίτης Γ., ό.π., σελ. 416.

²⁶⁸ EUR-Lex, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32017L0541>

χώρες της Ε.Ε. πρέπει να τιμωρούν ως ποινικά αδικήματα, ακόμη και όταν δεν έχει όντως διαπραχθεί τρομοκρατικό αδίκημα, όπως τη διάδοση, είτε στο διαδίκτυο ή με συμβατικά μέσα, μηνύματος με πρόθεση την υποκίνηση σε τέλεση τρομοκρατικού αδικήματος, την υποκίνηση και τη στρατολόγηση προσώπου για την τέλεση τρομοκρατικού αδικήματος, τα ταξίδια εντός ή εκτός της ΕΕ ή προς την ΕΕ για τρομοκρατικούς σκοπούς, την παροχή ή τη συγκέντρωση κεφαλαίων με σκοπό να χρησιμοποιηθούν ή με επίγνωση του γεγονότος ότι θα χρησιμοποιηθούν για την τέλεση τρομοκρατικών αδικημάτων. Με άλλα λόγια θεσπίζονται κανόνες για συνέργεια και υποκίνηση, για ηθική αυτουργία και απόπειρα σε τρομοκρατική πράξη. Σε αυτές τις νέες εξελίξεις στην αντιμετώπιση της τρομοκρατίας με τη διεύρυνση της ποινικής καταστολής ελλοχεύει ο κίνδυνος εφαρμογής αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας σε δράστες αξιόποινων πράξεων που δεν έχουν σχέση με τη τρομοκρατία.

Επιπλέον, με την ίδια Οδηγία (2017/541) εκτός των μέτρων για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, προωθούνται μέτρα προστασίας, στήριξης και αρωγής των θυμάτων της τρομοκρατίας, τα οποία με τη νέα μορφή της τρομοκρατίας είναι πολλά λόγω των τυφλών και μαζικών επιθέσεων. Σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 24 «η διεξαγωγή ανακρίσεων ή η άσκηση δίωξης για τα εγκλήματα που καλύπτονται από την παρούσα οδηγία να μην εξαρτώνται από καταγγελία ή κατηγορία προερχόμενη από θύμα τρομοκρατικής πράξης». Επίσης, σύμφωνα με την παρ. 3 «οι υπηρεσίες (στήριξης) είναι εμπιστευτικές, παρέχονται δωρεάν και είναι εύκολα προσβάσιμες από όλα τα θύματα της τρομοκρατίας. Περιλαμβάνουν ιδίως: α) συναισθηματική και ψυχολογική στήριξη, όπως μετατραυματική υποστήριξη και συμβουλευτική· β) παροχή συμβουλών και πληροφοριών σχετικά με οποιοδήποτε συναφές νομικό, πρακτικό ή οικονομικό θέμα, μεταξύ άλλων για τη διευκόλυνση της

άσκησης του δικαιώματος ενημέρωσης των θυμάτων της τρομοκρατίας, γ) συνδρομή κατά την άσκηση αγωγών, όσον αφορά την αποζημίωση θυμάτων της τρομοκρατίας που προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο του οικείου κράτους μέλους».

Τις τελευταίες δεκαετίες υπό το πρόταγμα του «πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία» τέθηκαν σε εφαρμογή πρακτικές που καταπατούν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Έχουν αναφερθεί η ύπαρξη μυστικών φυλακών, η χρήση στο Γκουαντάναμο παράνομων τακτικών ανάκρισης, η επ' αορίστο κράτηση ατόμων που θεωρούνται ύποπτοι για τη διάπραξη ή συμμετοχή σε τρομοκρατικές πράξεις χωρίς δίκη κ.ά. Ακόμα, το 2001 αποφασίστηκε από τις Η.Π.Α. η δημιουργία στρατιωτικών δικαστηρίων για την εκδίκαση, βάσει ειδικών διαδικασιών, αλλοδαπών κατηγορούμενων για τρομοκρατικά αδικήματα²⁶⁹.

Το δίλημμα «ασφάλεια ή ελευθερία» κυριαρχεί στις πολιτικές επιλογές, όπως επίσης και στις επιλογές της ποινικής κατασταλτικής πολιτικής. Είναι αυτονόητο ότι η μέγιστη δυνατή ασφάλεια θίγει μέρος από την ελευθερία μας²⁷⁰. Με σκοπό την προστασία των πολιτών η κοινωνία μετατράπηκε σε κοινωνία επιτήρησης και αυταρχισμού, με περιορισμό σε αρκετές περιπτώσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων, στοχεύοντας μάλιστα σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού, όπως τους αιτούντες άσυλο και τους μετανάστες. Τελικά το θέμα της τρομοκρατίας εγείρει πολλά ζητήματα. Μεταξύ αυτών αφ' ενός την υπεράσπιση της δημοκρατίας από τρομοκρατικά αδικήματα και αφ' ετέρου την προάσπιση της ελευθερίας από αντιτρομοκρατικά νομοθετήματα²⁷¹.

---

²⁶⁹ Τσούλος Ν., ό.π., σελ. 135.

²⁷⁰ Μανωλεδάκης Ι., «Ασφάλεια κράτους ή ελευθερία;» στο *Τρομοκρατία και Δικαιώματα*, επιμ. Αντώνης Μανιτάκης, Αδρέας Τάκης, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2004, σελ. 23.

²⁷¹ Σαραφιανός Δ., Τσαϊτουρίδης Χρ., «Η υπεράσπιση της Δημοκρατίας από τρομοκρατικά αδικήματα και η προάσπιση της ελευθερίας από αντιτρομοκρατικά νομοθετήματα» στο *Τρομοκρατία και Δικαιώματα*, ό.π.

Κεφάλαιο 4: Εγκληματολογικές θεωρίες

Η βία είναι ένα φαινόμενο που απαντάται σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες και συνδέεται στενά με το έγκλημα. Και τα δύο αποτελούν φαινόμενα που διαχρονικά απασχολούν την κοινωνία και τους επιστήμονες. Προσεγγίστηκαν πολυεπιστημονικά και διεπιστημονικά, με σημαντικότερες προσεγγίσεις από ανθρωπολογικές, βιολογικές, ψυχολογικές και κοινωνιολογικές θεωρίες²⁷².

Κατ' αρχάς να σημειωθεί ότι στην εγκληματολογία επικρατούν δύο βασικές απόψεις για το πώς δημιουργούνται οι κοινωνικές αντιλήψεις που χαρακτηρίζουν μια πράξη ως εγκληματική ή όχι. Από κάποιους θεωρείται γέννημα κοινωνικής συναίνεσης, ενώ από άλλους γέννημα κοινωνικής σύγκρουσης. Αυτές οι αντιλήψεις βασίζονται στα δύο αντιτιθέμενα θεωρητικά πρότυπα²⁷³ που επικρατούν στις κοινωνικές επιστήμες: (α) στο συναινετικό πρότυπο (ή λειτουργικό κοινωνικό πρότυπο), σύμφωνα με το οποίο η συνοχή και η τάξη στην κοινωνία είναι απόρροια της καθολικής συναίνεσης των μελών της σχετικά με τις αρχές και αξίες που αποτελούν τη βάση της οργάνωσης της κοινωνικής ζωής. Αυτό το πρότυπο αποτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία η θετικιστική εγκληματολογία δόμησε το αντικείμενό της και διατύπωσε τις υποθέσεις της, και (β) το συγκρουσιακό (ή διαλεκτικό πρότυπο), σύμφωνα με το οποίο η κοινωνική συνοχή και η τάξη εξασφαλίζεται κατά βάση μέσω του καταναγκασμού από τις κυρίαρχες ομάδες που επιβάλλουν τα συμφέροντα και τις αξίες τους και παγιώνουν την επικυριαρχία τους με κανόνες δικαίου.

---

²⁷² Βλάχου Β., *Η εξέλιξη των εγκληματολογικών θεωριών για τη βία και την επιθετικότητα*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006, σελ. 28 και επ.

²⁷³ Δασκαλάκης Ηλ., *Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα. Αθήνα – Κομοτηνή, 1985, σελ. 33-45.

Επί τη βάσει αυτών θεωρητικών προτύπων η εγκληματολογία διακρίνεται σε δύο επιμέρους κατευθύνσεις: την εγκληματολογία του περάσματος στην πράξη, δηλαδή η παραδοσιακή ή ορθόδοξη εγκληματολογία²⁷⁴, στην οποία υπάγονται οι αιτιολογικές και ατομοκεντρικές προσεγγίσεις και την εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης.

4.1. Ατομοκεντρικές προσεγγίσεις

Οι εγκληματολόγοι, από τα πρώτα βήματα της Εγκληματολογίας, προσπάθησαν να κατανοήσουν το έγκλημα και να εντοπίσουν τις αιτίες που οδηγούν σε αυτό. Η αιτιολογική κατεύθυνση επηρέασε για αρκετές δεκαετίες την επιστήμη της Εγκληματολογίας και διατυπώθηκαν διάφορες θεωρίες και προσεγγίσεις σχετικά με τη γένεση του εγκληματικού φαινομένου.

4.1.1. Θετικιστική προσέγγιση

Τον 19^ο αιώνα ο θετικισμός, ως επιστημολογικό πρότυπο των φυσικών επιστημών, κατά τον οποίο τα φαινόμενα είναι αποτέλεσμα της σχέσης αιτίου και αποτελέσματος, εφαρμόστηκε και στη μελέτη του ανθρώπου και των κοινωνιών. Τον ίδιο αιώνα αναπτύχθηκε η επιστήμη της Ανθρωπολογίας, η οποία άσκησε έντονη επιρροή στον C. Lombroso. Ο Lombroso, ο οποίος εισήγαγε την αιτιολογική προσέγγιση του εγκληματικού φαινομένου μέσα, αναζήτησε ποιοι είναι οι γενεσιουργοί παράγοντες της εγκληματικότητας, αν ο εγκληματίας είναι διαφορετικός από τον μη εγκληματία και αν είναι, ως προς τι και γιατί. Έτσι λοιπόν, η Εγκληματολογία πήρε μια κατεύθυνση ντετερμινιστική με στόχο την ανακάλυψη των αιτίων του εγκλήματος και της σχέσης μεταξύ διαφόρων παραγόντων και

---

²⁷⁴ Αλεξιάδης Στ., ό.π., σελ. 57.

περάσματος στην εγκληματική πράξη. Ερευνήθηκαν οι ατομικοί παράγοντες, και ιδιαίτερα η βιολογική μεταβλητή, ως κυρίαρχος παράγοντας εγκληματογένεσης²⁷⁵. Ο Lombroso μελέτησε εγκληματίες και κατέγραψε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά - «στίγματα» τους, όπως το ασύμμετρο πρόσωπο, το μεγάλο κεφάλι κ.ά., τα οποία τα συνέδεσε με τις ψυχικές ιδιότητές τους. Βάσει αυτών των χαρακτηριστικών διέκρινε τους εγκληματίες από τους μη εγκληματίες²⁷⁶. Ο Lombroso έθεσε τις βάσεις της Ιταλικής Θετικής Σχολής και ειδικότερα της εγκληματολογικής ανθρωπολογίας, δηλαδή της προσέγγισης του εγκληματία με μεθόδους ανθρωπομετρικές, βιολογικές, ψυχολογικές κ.ά.²⁷⁷. Στη συνέχεια βιολογικές θεωρίες αναζήτησαν και σε άλλους βιολογικούς παράγοντες, και κυρίως σε βιολογικές δυσλειτουργίες, τα αίτια της εγκληματικής συμπεριφοράς, όπως κληρονομικότητα, χρωμοσωματικές δυσλειτουργίες, ενδοκρινολογικές δυσλειτουργίες²⁷⁸.

Το 1876 ο Lombroso δημοσίευσε το σύγγραμμα «Ο Εγκληματίας Άνθρωπος» διατυπώνοντας τη θεωρία του ότι οι εγκληματίες είναι άνθρωποι, οι οποίοι δεν ακολούθησαν όλη την εξελικτική διαδικασία και έμειναν σε βιολογικά προγενέστερα στάδια (αταβιστική ερμηνεία)²⁷⁹ και γι' αυτό παρουσίασαν προβλήματα προσαρμογής στην κοινωνία και παραβίασαν τους νόμους²⁸⁰. Οι έρευνες του Lombroso υπήρξαν καθοριστικές για τη γένεση και την εξέλιξη της Εγκληματολογίας, όμως η αξία των πορισμάτων του Lombroso αμφισβητήθηκε μεταγενέστερα. Η νεότερη επιστήμη αμφισβήτησε και απέρριψε αυτή την

---

²⁷⁵ Ζαραφωνίτου Χρ., *Εμπειρική Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, β' έκδοση, 2004, σελ. 68.

²⁷⁶ Βλάχου, *Ιστορική επισκόπηση των εγκληματολογικών θεωριών κατά τον 19^ο αιώνα*, β' έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017, σελ. 154.

²⁷⁷ Σπινέλλη Κ., *Εγκληματολογία: σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1985, σελ. 18.

²⁷⁸ Χαΐδου Α., *Θετικιστική Εγκληματολογία*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1996, σελ. 36 και επ.

²⁷⁹ Βλάχου Β. (2017) ό.π., σελ. 154-155.

²⁸⁰ Ζαραφωνίτου Χρ. (2004), ό.π., σελ. 68-69.

προσέγγιση²⁸¹, καθώς δεν έχει θεμελιωθεί επιστημονικά η σύνδεση κανενός βιολογικού γνωρίσματος με την εγκληματική προδιάθεση.

Στο αφήγημα «Οι Τέσσερις Δίκαιοι» διαφαίνεται η επιρροή που άσκησε το έργο του Lombroso στο Wallace. Το σύγγραμμα «Ο Εγκληματίας Άνθρωπος» είχε εκδοθεί μόλις λίγες δεκαετίες πριν. Η αναζήτηση της σχέσης μεταξύ της φυσιολογίας του ανθρώπου και της εγκληματικής συμπεριφοράς αναφέρεται συχνά στο έργο. Για το θέμα αυτό γίνεται αναφορά στη συνέχεια.

4.1.2. Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις

Στοιχεία κοινωνιολογικής προσέγγισης στη μελέτη της εγκληματικότητας εισήγαγε ο E. Ferri, εκπρόσωπος της Ιταλικής Θετικής Σχολής. Θεώρησε ότι το έγκλημα είναι αναπόφευκτο κοινωνικό φαινόμενο κάθε κοινωνίας και μάλιστα επεσήμανε ότι ανάλογα με το είδος της κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης της κοινωνίας (π.χ. σοσιαλιστική, καπιταλιστική) κυριαρχούν διαφορετικές μορφές εγκληματικότητας²⁸². Το ενδιαφέρον των εγκληματολόγων σταδιακά στράφηκε περισσότερο στην κοινωνιολογική προσέγγιση της εγκληματογένεσης²⁸³. Η μελέτη των κοινωνικών παραγόντων σε σχέση με την εγκληματικότητα είχε απασχολήσει τους εγκληματολόγους ήδη από τον 19^ο αιώνα. Οι βάσεις της κοινωνιολογικής κατεύθυνσης τέθηκαν από τη Γαλλοβελγική Χαρτογραφική Σχολή. Αργότερα, οι Γάλλοι κοινωνιολόγοι (Lacassagne, Tarde, Durkheim) αναζήτησαν τους εγκληματογόνους παράγοντες μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο του ατόμου, απορρίπτοντας τις θεωρίες για εγκληματική προδιάθεση του ατόμου. Υποστηρίχθηκε ότι ο εγκληματίας είναι προϊόν του περιβάλλοντός του, το οποίο συντελεί στην

---

²⁸¹ Πανούσης Γ., *Φυσιολογική (Μια σύγχρονη Εγκληματολογική προσέγγιση)*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 4η έκδοση, 2007, σελ. 136-137.

²⁸² Βλάχου Β. (2017), ό.π., σελ. 169

²⁸³ Σπινέλλη Κ. (1985), ό.π., σελ. 19.

εκδήλωση της αντικοινωνικής και εγκληματικής συμπεριφοράς²⁸⁴. Εγκληματογόνοι παράγοντες μπορεί να είναι οικονομικοί, όπως η ανεργία και οι εισοδηματικές διαφορές, κλιματολογικοί, η πληθυσμιακή πυκνότητα, ο κοινωνικός κατακερματισμός, η αποξένωση, ο ρόλος της οικογένειας²⁸⁵.

Επίσης, μελετήθηκαν περιβαλλοντικοί παράγοντες εστιάζοντας κυρίως στα αστικά κέντρα για να ερευνηθεί τυχόν σχέση μεταξύ εγκληματικότητας και αστικοποίησης και να ερμηνεύσει γιατί και πως η παραβατική συμπεριφορά καταμερίζεται με συγκεκριμένο τρόπο σε ορισμένες περιοχές. Οι Cl. Shaw και H. McKay, συνιδρυτές με τον R. Park της Σολής του Chicago, μελέτησαν τη νεανική παραβατικότητα αρχικά στην πόλη του Chicago και θεμελίωσαν την «Οικολογική Εγκληματολογία»²⁸⁶.

Σύμφωνα με την κοινωνιοκεντρική προσέγγιση διατυπώθηκαν διάφορες θεωρίες, κάποιες εστιάζουν στο άμεσο περιβάλλον του δράστη και άλλες εστιάζουν στον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο, όπως:

Θεωρία της πολιτισμικής σύγκρουσης

Ο Th. Sellin διατύπωσε τη θεωρία της πολιτισμικής σύγκρουσης μελετώντας την αμερικανική κοινωνία της δεκαετίας του 1930 που διακρινόταν για την έντονη κοινωνική και πολιτισμική ανομοιογένεια, με τις ποικίλες εθνικές, θρησκευτικές, φυλετικές μειονότητες, λόγω του μεταναστευτικού ρεύματος. Σύμφωνα με αυτή το έγκλημα αποδίδεται στις συγκρούσεις που προκαλούνται από το γεγονός ότι οι διάφορες κοινωνικές ομάδες, στις οποίες μπορεί να συμμετέχει το άτομο, αξιώνουν για τις ίδιες περιστάσεις την τήρηση διαφορετικών κανόνων συμπεριφοράς. Προκαλείται δηλαδή για τη λεγόμενη σύγκρουση κανόνων συμπεριφοράς²⁸⁷.

---

²⁸⁴ Βλάχου Β. (2017), ό.π., σελ. 205 και έπ.

²⁸⁵ Για κοινωνιολογικές προσεγγίσεις του εγκλήματος βλ. Βλάχου Β. (2017), σελ. 205 και έπ.

²⁸⁶ Χάιδου Αν., ό.π., 132 και έπ.

²⁸⁷ Το ίδιο, 216 και έπ.

Θεωρία περί «διαφορικού συγχρωτισμού»

Ο κυριότερος εκπρόσωπος αυτής της θεωρίας, ο Ed. Sutherland, αφ' ενός επηρεάστηκε από τη θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης του Mead, αφ' ετέρου από τη θεωρία της μάθησης. Υποστήριξε ότι η εγκληματική συμπεριφορά δεν είναι εγγενής, αλλά «μαθαίνεται» μέσα από τις ίδιες βασικές διαδικασίες με τις οποίες μαθαίνεται και η κομφορμιστική συμπεριφορά. Έτσι λοιπόν, το έγκλημα είναι το αποτέλεσμα της υιοθέτησης παρεκκλινόντων κανόνων και αξιών και ιδιαίτερα εκείνων που μαθαίνονται στο πλαίσιο μιας υποκοουλτούρας²⁸⁸.

Θεωρία της ανομίας

Η θεωρία της ανομίας διατυπώθηκε από τον R. Merton στα τέλη της δεκαετίας του 1930. Κεντρικό σημείο της θεωρίας του κατέχει η κοινωνική δομή, που βασίζεται κυρίως στους θεσμούς και τις αντιλήψεις της αμερικανικής κοινωνίας εκείνης της εποχής, η οποία διακατεχόταν από το «αμερικάνικο όνειρο», δίνοντας έμφαση στην υλική επιτυχία. Βασισμένος στις αρχικές αναλύσεις περί ανομίας του E. Durkheim, ο Merton έδωσε άλλη έννοια στη ανομία, η οποία αποτελεί μία από τις βασικότερες έννοιες της σύγχρονης εγκληματολογίας²⁸⁹. Ερμηνεύει την εγκληματικότητα μέσα από την κοινωνική δομή, στην οποία υπάρχουν δύο χαρακτηριστικά: αφ' ενός η εδραίωση των πολιτιστικών στόχων, για τους οποίους πρέπει να αγωνίζεται κάθε μέλος της κοινωνίας, αφ' ετέρου η πρόβλεψη των μέσων για την επίτευξη των στόχων αυτών. Στα πλαίσια της κοινωνικής δομής οι στόχοι είναι κοινοί, τα μέσα όμως για την επίτευξη των στόχων κατανέμονται διαφορεικά και άνισα μεταξύ των κοινωνικών ομάδων. Οι νόμιμες ευκαιρίες και η πρόσβαση στα νόμιμα μέσα για την επίτευξη των στόχων της υλικής ευημερίας είναι

---

²⁸⁸ Το ίδιο, 190 και έπ.

²⁸⁹ Το ίδιο, σελ. 146-149.

συγκεντρωμένες κυρίως στις ανώτερες τάξεις και σχετικά απύσες στις κατώτερες, με αποτέλεσμα τα άτομα των κατώτερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων να στρέφονται συχνότερα στην εγκληματική συμπεριφορά από εκείνα των μεσαίων και των ανώτερων τάξεων²⁹⁰. Το έγκλημα λοιπόν παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα της «ανομικής» κατάστασης που επικρατεί στη σύγχρονη κοινωνία, λόγω του ρήγματος στην κοινωνική δομή. Για το λόγο αυτό ορισμένα άτομα αναγκάζονται να επιτύχουν τους κοινωνικά καθορισμένους στόχους χρησιμοποιώντας παράνομα μέσα²⁹¹. Σύμφωνα με τη θεωρία της ανομίας, τα μέλη της κατώτερης τάξης, όταν έχουν αποκλειστεί από τα νόμιμα μέσα, υιοθετήσουν διάφορες μορφές προσαρμογής. Ο Merton διέκρινε πέντε βασικά πρότυπα προσαρμογής²⁹² του ατόμου: α) την κομφορμιστική συμπεριφορά, που γεννάται όταν υπάρχει συμφωνία μεταξύ πολιτισμικών στόχων και διαθέσιμων μέσων, β) την καινοτομία, που περιλαμβάνει όλες εκείνες τις παράνομες μορφές συμπεριφοράς που είναι δυνατό να υιοθετηθούν για την επίτευξη των πολιτισμικών στόχων, γ) την τυπολατρία, δ) την απόσυρση, που αντιπροσωπεύει την ουσιαστική εγκατάλειψη των πολιτισμικών στόχων και των μέσων επίτευξής τους, και ε) την εξέγερση (rebellion)²⁹³, που αντικατοπτρίζει την επιθυμία προσαρμογής σε έναν εναλλακτικό τρόπο ύπαρξης και την ονομάζει «στάση κατά της κοινωνίας». Τα άτομα απορρίπτουν τους συμβατικούς πολιτισμικούς στόχους και επιζητούν, μέσω της εξέγερσης, να εγκαθιδρύσουν νέα κοινωνική δομή, νέες αξίες, νέους στόχους και διαδικασίες (π.χ. κινήματα αμφισβήτησης, κάθε είδους ριζοσπάστες, οι επαναστάτες). Επίσης, ως πολιτικά προσανατολισμένη, μπορεί να περιλαμβάνει και δολοφονίες ή βομβιστικές επιθέσεις ή απλά τη διακήρυξη μιας αντίθετης πολιτικής έκφρασης. Ενδιαφέρουσα είναι η διάκριση που κάνει ο Merton

---

²⁹⁰ Το ίδιο, σελ. 150.

²⁹¹ Το ίδιο, σελ. 150-151.

²⁹² Το ίδιο, σελ. 151-155.

²⁹³ Merton R., *Social Structure and Anomie*, The Free Press, New York, 1968, σελ. 209-211.

μεταξύ των «αντικομοφομιστών» και των «έκνομων». Οι μεν αμφισβητούν δημόσια τη νομιμότητα των κανόνων (δεν τους αναγνωρίζουν), οι δε αναγνωρίζουν τη νομιμότητα των κανόνων του οποίους παραβιάζουν και απλώς προσπαθούν να αποφύγουν τις κυρώσεις²⁹⁴. Άλλωστε είναι γνωστή η διάκριση των παρεκκλιουσών συμπεριφορών σε: α) παραβατικές, και αφορούν τις περισσότερες περιπτώσεις εγκλημάτων του κοινού Ποινικού Δικαίου, β) αντικομοφομιστικές είναι οι συμπεριφορές, με τις οποίες ο δράστης εκφράζει την έμπρακτη απόρριψη του κανόνα, την αντίθεσή του σ' αυτόν, τον οποίο με την πράξη του προσπαθεί να ανατρέψει, και γ) επαναστατικές είναι οι συμπεριφορές που ο δράστης εκφράζει όχι μόνο την αντίθεσή του με το συγκεκριμένο κανόνα που παραβιάζει, αλλά με το όλο σύστημα της έννομης τάξης και των οργάνων που την εκφράζουν, δηλαδή πρόκειται για πράξεις αμφισβητιών του κοινωνικού συστήματος²⁹⁵.

Υπο-πολιτισμικές θεωρίες

Σύμφωνα με τις υπο-πολιτισμικές θεωρίες η εγκληματικότητα προβάλλεται ως το αποτέλεσμα μιας κοινωνικοποίησης που αποκλίνει από τους ισχύοντες κοινωνικούς κανόνες και αξίες. Βασική υπόθεση των θεωριών αυτών είναι ότι η παρεκκλίνουσα ή εγκληματική συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα της συμμετοχής του ατόμου σε κάποια υπο-πολιτισμική ομάδα (υπο-κουλτούρα). Ο όρος «κουλτούρα»²⁹⁶ περιγράφει το σύνολο των αντιλήψεων σχετικά με τις αξίες στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης περιοχής και με συγκεκριμένα ιστορικά δεδομένα. Αποτελεί την ευρύτερη κυρίαρχη κουλτούρα²⁹⁷ σε μια κοινωνία. Με την έννοια «υπο-

---

²⁹⁴ Χάιδου Αν., ό.π., σελ. 185.

²⁹⁵ Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Μέρος Α' – Εισαγωγικά*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1984, σελ. 35-36.

²⁹⁶ Χάιδου Αν., ό.π., σελ. 160-161.

²⁹⁷ Wolfgang M., Ferracuti Fr., *Η Υποκουλτούρα της Βίας*, μτφρ. Φ. Μηλιώνη, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995, σελ. 184.

κουλτούρα»²⁹⁸ υποδηλώνεται ένα κοινωνικό σύστημα αξιών και συμπεριφοράς, το οποίο υπάρχει κάτω από ένα υπερκείμενο ανάλογο σύστημα και αποτελεί μέρος αυτού, δηλαδή της κυρίαρχης κουλτούρας. Ομάδες που ζουν σε αυτές τις υποκουλτούρες, μοιράζονται στοιχεία της υπερκείμενης και κυρίαρχης κουλτούρας, διατηρούν όμως και ορισμένα πρότυπα συμπεριφοράς και αντιλήψεις αξιών που διαφέρουν από το γενικότερο σύστημα. Η υπο-κουλτούρα συντίθεται από τις παραγοντικές κοινωνικές θέσεις, όπως το ταξικό καθεστώς, το εθνικό υπόβαθρο και το θρησκευτικό δόγμα²⁹⁹.

Εκκινούμενος από τη θεωρία της ανομίας, ο A. Cohen³⁰⁰ επικεντρώθηκε στην εγκληματικότητα των νέων, οι οποίοι προσφεύγουν σε αυτή λόγω της απογοήτευσης για την κοινωνική τους θέση. Στις βιομηχανικές δυτικές κοινωνίες επικρατούν διαφορετικές οικονομικές συνθήκες στις μεσαίες και στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις, υπάρχει έντονη κοινωνική διαστρωμάτωση, απογοήτευση των νέων των κατωτέρων τάξεων σχετικά με την κοινωνική θέση τους, τους κανόνες της μεσαίας τάξης, με αποτέλεσμα τη δημιουργία αντίδρασης κατά των κανόνων της μεσαίας τάξης και τέλος την αποδοχή εγκληματικών κανόνων στο πλαίσιο της υποπολιτισμικής ομάδας. Ο Cohen υποστηρίζει ότι από διάφορες ομάδες δημιουργούνται συστήματα αξιών διαφορετικά από τα κρατούντα, που έρχονται σε σύγκρουση με τη θεσμοθετημένη έννομη τάξη. Από την ανομική αυτή κατάσταση δημιουργείται η «εγκληματική υπο-κουλτούρα». Τα άτομα των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων δημιουργούν μια δική τους υπο-κουλτούρα, μια εγκληματικού χαρακτήρα υποπολιτισμική ομάδα, που βρίσκεται σε αντίθεση με τους κανόνες του ευρύτερου

---

²⁹⁸ Χάιδου Αν., ό.π., σελ. 161.

²⁹⁹ Gordon M., όπως παραπέμπεται στο Wolfgang M., Ferracuti Fr, ό.π., σελ. 178.

³⁰⁰ Χάιδου Αν., ό.π., σελ. 162-163.

κοινωνικού συνόλου, δημιουργώντας μια πολιτιστική σύγκρουση και εμφανίζεται κυρίως σε συμμορίες νέων, τρομοκρατικές οργανώσεις κλπ³⁰¹.

4.2. Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης - Το συγκρουσιακό πρότυπο

Τη δεκαετία του 1960 η παραδοσιακή εγκληματολογία, η οποία ήταν ως τότε προσανατολισμένη στο πρότυπο της συναίνεσης, τέθηκε υπό αμφισβήτηση. Το επιστημονικό ενδιαφέρον για τη μελέτη του εγκληματικού φαινομένου μετατοπίστηκε πλέον από την οπτική της ατομοκεντρικής προσέγγισης. Σε αντιδιάσταση με αυτήν, οι θεωρίες που βασίζονται στο συγκρουσιακό πρότυπο επικεντρώνονται στην κοινωνική αντίδραση απέναντι στο έγκλημα και τον εγκληματία, υποστηρίζοντας ότι δεν υπάρχει διαφορά στη διάκριση του δράστη από το μη δράστη, παρά μόνο η εμπλοκή του με τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος³⁰².

Το συγκρουσιακό πρότυπο αντανακλάται στο χώρο της εγκληματολογίας κυρίως με την τάση που επικαλείται τον Karl Marx και τοποθετεί τη σύγκρουση στην οικονομική υποδομή και στις σχέσεις ιδιοκτησίας. Σε σύγκρουση βρίσκονται η κεφαλαιουχική και η εργατική τάξη και αντικείμενο της σύγκρουσης είναι η διατήρηση ή ο μετασχηματισμός των υλικών σχέσεων ιδιοκτησίας³⁰³. Η μαρξιστική εγκληματολογία εστιάζει στους οικονομικούς παράγοντες και ερμηνεύει το έγκλημα ως κοινωνικό φαινόμενο σύμφυτο με το καπιταλιστικό σύστημα και τον τρόπο παραγωγής. Στο έγκλημα δίνεται και μια ταξική διάσταση κατά τη διαδικασία της δημιουργίας και της εφαρμογή του νόμου από τον μηχανισμό της ποινικής δικαιοσύνης³⁰⁴. Το κράτος και ο νόμος αποτελούν εργαλεία της κυρίαρχης τάξης και

---

³⁰¹ Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 124.

³⁰² Δασκαλάκης Ηλ., ό.π., σελ. 18 και έπ.

³⁰³ Το ίδιο, σελ. 36-37.

³⁰⁴ Βλάχου Β. (2017), ό.π., σελ. 209-210.

εκφράζουν τα συμφέροντά της, κυρίως τα οικονομικά. Έτσι λοιπόν, σε μια καπιταλιστική κοινωνία το έγκλημα είναι δημιούργημα των μηχανισμών αντίδρασης του Κράτους, το οποίο προάγει και διαχειρίζεται τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης³⁰⁵.

Άλλη τάση με βάση το συγκρουσιακό πρότυπο είναι αυτή που τοποθετεί τη σύγκρουση σε επίπεδο εξουσίας και κύρους, που καθορίζουν τις κοινωνικές ιεραρχίες³⁰⁶. Η τάση αυτή έχοντας τις ρίζες της στη σκέψη του Max Weber εκπροσωπείται κυρίως από τον R. Dahrendorf, ο οποίος υποστηρίζει ότι η σύγκρουση δεν είναι αποτέλεσμα των υλικών σχέσεων ιδιοκτησίας, αλλά συνέπεια της πολιτικής σχέσης κυριαρχίας. Έκφανση αυτής της σύγκρουσης μεταξύ κυρίαρχων και κυριαρχουμένων ομάδων είναι και το εγκληματικό φαινόμενο. Το έγκλημα είναι μια κοινωνική κατασκευή μέσα από μια διαδικασία εγκληματοποίησης. Σε μια πρώτη φάση απονέμεται η ιδιότητα του εγκλήματος σε ορισμένες συμπεριφορές από τον ποινικό νόμο και σε μια δεύτερη φάση η ταυτότητα του εγκληματία σε ορισμένα πρόσωπα από τα όργανα εφαρμογής του ποινικού νόμου. Τα αντικείμενα προστασίας του ποινικού νόμου είναι τα συμφέροντα των ομάδων που έχουν την εξουσία να επηρεάζουν τη διαδικασία εγκληματοποίησης, δηλαδή της συμπεριφοράς σε έγκλημα. Για το λόγο αυτό το έγκλημα θεωρείται καθαρά πολιτικό φαινόμενο³⁰⁷.

4.2.1. Θεωρία της ετικέτας (labelling theory)

Αντιπροσωπευτική της εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης είναι η θεωρία της ετικέτας. Αυτή ερμηνεύει την αποκλίνουσα συμπεριφορά υπό το πρίσμα της θεωρίας της συμβολικής αλληλεπίδρασης του G. H. Mead, σύμφωνα με την οποία

---

³⁰⁵ Χάιδου Αν., ό.π., σελ. 233.

³⁰⁶ Δασκαλάκης Ηλ., ό.π., σελ. 41.

³⁰⁷ Χάιδου Α., ό.π., 42-44

ο άνθρωπος δημιουργεί μια εικόνα για τον εαυτό του μέσω της αλληλεπίδρασης με τους συνανθρώπους του³⁰⁸. Αναπτύσσει εξ αντανάκλασεως συνείδηση του πως τον βλέπουν οι άλλοι³⁰⁹. Οι εγκληματολόγοι έστρεψαν το ενδιαφέρον τους από τον εγκληματία στον χαρακτηρισμό της παράβασης και την αντίδραση της κοινωνίας απέναντι στην παράβαση.

Η θεωρία της ετικέτας (του στιγματισμού ή της αλληλεπίδρασης)³¹⁰, η οποία εκπροσωπείται κυρίως από τον H. Becker από τα μέσα της δεκαετίας του 1960, έχει τις ρίζες της στο έργο του F. Tannenbaum (1938), ο οποίος αναφέρει ότι η διαδικασία εγκληματοποίησης του ατόμου είναι μια διαδικασία τοποθέτησης ετικέτας προσδιορισμού, αναγνώρισης, απομόνωσης, απόκτησης συνείδησης και αυτοσυνείδησης. Το άτομο αναπτύσσει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά για τα οποία κατηγορείται και καταλήγει να γίνει όπως περιγράφεται ότι είναι. Ο Becker μετέφερε το κέντρο βάρους της εγκληματολογικής μελέτης από το έγκλημα, ως ιδιότυπη συμπεριφορά με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, στη θέσπιση και εφαρμογή των κανόνων που επικρατούν σε μία κοινωνία. Οι κοινωνικές ομάδες δημιουργούν την παρέκκλιση διαμορφώνοντας κανόνες, η παραβίαση των οποίων στοιχειοθετεί την παρέκκλιση. Η εφαρμογή των κανόνων σε ορισμένα άτομα τα στιγματίζει ως «περιθωριακά». Ο Becker εισήγαγε την έννοια της «αλληλουχίας της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς», η οποία εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, με σημαντικότερο το στιγματισμό του ατόμου ως παρεκκλίνοντος. Ο στιγματισμός είναι δυνατό να επαυξήσει την πιθανότητα συνέχισης της συμπεριφοράς που χαρακτηρίστηκε ως παρεκκλίνουσα. Ο E. Lemert³¹¹ περιέγραψε τη διαδικασία στιγματισμού και διέκρινε ανάμεσα στην

---

³⁰⁸ Λαμπροπούλου Έ., *Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1994, σελ. 110-121.

³⁰⁹ Σπινέλλη Κ., *Εγκληματολογία: παλαιότερες και σύγχρονες κατευθύνσεις*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 3^η έκδοση, 2014, σελ. 271.

³¹⁰ Χάιδου Α., ό.π., 239 και έπ.

³¹¹ Το ίδιο, σελ. 243 και έπ.

πρωτογενή και τη δευτερογενή παρέκκλιση. Σύμφωνα με τον Lemert η αλληλουχία που οδηγεί στη δευτερογενή παρέκκλιση έχει ως εξής: 1) πρωτογενής παρέκκλιση, 2) κοινωνικές κυρώσεις, 3) περαιτέρω πρωτογενής παρέκκλιση, 4) αυστηρότερες κυρώσεις, 5) περαιτέρω παρέκκλιση, 6) επίσημη κοινωνική αντίδραση από την κοινωνία, η οποία στιγματίζει τον παρεκκλίνοντα, 7) ενδυνάμωση της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς ως αντίδραση στο στιγματισμό και 8) τελική αποδοχή του ρόλου του παρεκκλίνοντος και προσπάθεια προσαρμογής στις απαιτήσεις του. Με άλλα λόγια, αυτός που παραβιάζει τους κανόνες οχυρώνεται σε παρεκκλίνοντες ρόλους, επειδή στιγματίζεται από τους άλλους ως «παρεκκλίνων». Επίσης, ως στιγματιζόμενος εξαιρείται από «συμβατικές» ευκαιρίες. Το τελικό βήμα στην παρεκκλίνουσα σταδιοδρομία είναι η είσοδος σε μια οργανωμένη παρεκκλίνουσα ομάδα (υποκουλτούρα - υποπολιτισμική ομάδα).

Δύο πρόσωπα του αφηγήματος θα μπορούσαν να συσχετιστούν με τη θεωρία της ετικέτας. Ο They, εξαιτίας του ποινικού του παρελθόντος που καταγράφεται στο φάκελό του στο Γραφείο Εσωτερικών Υποθέσεων περιλαμβάνει μεταξύ άλλων «ένα μακροσκελές και πλήρες βιογραφικό»³¹², εκβιάζεται για να συμμετάσχει στην ομάδα τους³¹³. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι θέλει να αφήσει πίσω του την παραβατική συμπεριφορά και να ζήσει συμβατικά³¹⁴. Όμως ο στιγματισμός του σε συνδυασμό με τις τεχνικές του γνώσεις, που είναι απαραίτητες για την εφαρμογή του σχεδίου των «Δικαίων», είναι αυτά που τον οδηγούν στρατολόγησή του. Επίσης, ο Billy Marks, ένα πρόσωπο που εμφανίζεται στο αφήγημα, όταν κλέβει από την τσέπη του Poiccart ένα ρολόι και ένα σημειωματάριο. Ο Marks παρουσιάζεται ως ένα πρόσωπο με εγκληματική σταδιοδρομία. Συνδέεται με την «εγκληματικότητα του δρόμου»,

---

³¹² Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 7-8.

³¹³ Το ίδιο, σελ. 12.

³¹⁴ Το ίδιο, σελ. 11.

καθώς η λεία του είναι προσωπικά αντικείμενα διερχομένων προσώπων και επιβατών σε μεταφορικά μέσα, όπου επικρατεί συνωστισμός. Είναι γνωστός στην αστυνομία για τη δράση του και φαίνεται να είναι τακτικός «επισκέπτης» στο αστυνομικό τμήμα. Θα μπορούσε ενδεχομένως να βρει εφαρμογή στο πρόσωπό του η θεωρία της ετικέτας. Η αρχική εμπλοκή του να συνδέεται με περαιτέρω εμπλοκή σε εγκληματική δράση και ο ποινικός στιγματισμός του να οδήγησε στην ενίσχυση και παγίωση της παραβατικότητας. Ο ίδιος διαμαρτύρεται στους αστυνομικούς για τον στιγματισμό των φτωχών, λέγοντας ότι η αστυνομία *«την έπεφτε μόνο στους φτωχούς και δεν έκανε τίποτα για τους αιμοβόρους δολοφόνους όπως οι Τέσσερις Δίκαιοι»*.

4.2.2. Κριτική Εγκληματολογία

Διαφορετική θεώρηση από την παραδοσιακή (συμβατική) εγκληματολογία για την κοινωνία, το έγκλημα και την αντιμετώπιση του εγκλήματος έχει η κριτική εγκληματολογία. Βασίζεται στην κεντρική θέση ότι κύριες διαστάσεις της σύγχρονης κοινωνίας αποτελούν ο ταξισμός, ο ανδρισμός, ο ρατσισμός, η κυριαρχία και η επιβολή³¹⁵. Επίσης, εδράζεται σε διαφορετικές θεωρητικές και κοσμοθεωρητικές αντιλήψεις για το τι είναι κοινωνία και τι δίκαιη κοινωνία. Σύμφωνα με την κριτική εγκληματολογία το ποινικό δίκαιο δεν είναι αποτέλεσμα συμφωνίας και συναίνεσης των ομάδων με διαφορετικά συμφέροντα, αλλά σύγκρουσης. Κάποιες μορφές συμπεριφοράς ορίζονται ως εγκληματικές, όχι επειδή θίγουν τη συλλογική συνείδηση, αλλά επειδή απειλούν την άρχουσα τάξη και το καπιταλιστικό σύστημα και για το λόγο αυτό εγκληματοποιούνται³¹⁶. Για την κριτική εγκληματολογία ο ορισμός του εγκλήματος είναι ένας πολιτικός ορισμός που εκφράζεται με νομικούς

---

³¹⁵ Λάζος Γρ., *Κριτική Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2007, σελ. 115.

³¹⁶ Σπινέλλη Κ. (1985), ό.π., σελ. 22-24, Αλεξιάδης Στ., ό.π., σελ. 58 και έπ.

όρους. Το τι είναι έγκλημα ορίζεται από τις ελίτ που σχεδίασαν, επέβαλαν και διαχειρίζονται το δίκαιο και χαρακτηρίζει κάποιες πράξεις ως εγκληματικές και κάποιες άλλες όχι³¹⁷. Η κριτική εγκληματολογία τείνει να απορρίπτει τη θέση ότι έγκλημα είναι ό,τι ορίζει ο νόμος ως έγκλημα. Το ερώτημα σε ποιες περιπτώσεις οι δράσεις που αντιτίθενται στο νόμο είναι εγκληματικές και σε ποιες περιπτώσεις είναι πολιτικές δεν μπορεί να απαντηθεί με βάση την απλουστευτική παραδοχή ότι έγκλημα είναι ό,τι ο νόμος ορίζει ως έγκλημα³¹⁸. Έλκεται από τη μαρξιστική θεωρία που συνδέει το έγκλημα με δύο έννοιες: την κοινωνική βλάβη και τη βαρβαρότητα³¹⁹. Στα πλαίσια της κριτικής εγκληματολογίας αναπτύχθηκε η ζημιολογική προσέγγιση προτείνοντας την αντικατάσταση της έννοιας του εγκλήματος με την έννοια της «κοινωνικής βλάβης» ή της «κοινωνικής ζημίας». Μεταξύ των πεδίων μελέτης βρίσκεται η βία, η κρατική βία, ο πόλεμος και η τρομοκρατία³²⁰.

4.3. Ερμηνεύοντας το τρομοκρατικό φαινόμενο υπό το πρίσμα των εγκληματολογικών θεωριών

Εξετάζοντας κύριες εγκληματολογικές θεωρίες και προσεγγίσεις διαπιστώνεται ότι καμιά δεν μπορεί να μας δώσει ισχυρή εξήγηση για το τρομοκρατικό φαινόμενο, βασικό θέμα που αναδείχθηκε μέσα από το αφήγημα «Οι Τέσσερις Δίκαιοι». Άλλωστε καμιά θεωρία δεν μπορεί απόλυτα να δώσει εξηγήσεις για το εγκληματικό φαινόμενο.

Από τις δύο κατευθύνσεις της εγκληματολογίας ενδεχομένως το συγκρουσιακό πρότυπο μπορεί να αποτελέσει βάση διαλόγου για το φαινόμενο της τρομοκρατίας. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι φονταμενταλιστές θεωρούν ότι τα

---

³¹⁷ Λάζος Γρ., ό.π., σελ. 116.

³¹⁸ Το ίδιο, σελ. 125-126.

³¹⁹ Το ίδιο, σελ. 39.

³²⁰ Το ίδιο, σελ. 221-222.

προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μουσουλμάνοι οφείλονται στον εκτοπισμό των πολιτισμικών αξιών του Ισλάμ από τη διείσδυση των ξένων ιδεολογιών και των ισχυρών δυνάμεων της Δύσης. Για αυτό το λόγο επιδιώκουν τη δημιουργία ενιαίου κράτος για τους μουσουλμάνους που θα διέπεται από το νόμο της Σαρία. Βέβαια, θα μπορούσε ίσως να δοθεί, εκτός από την πολιτική και οικονομική διάσταση στην αντίδραση κατά των ξένων δυνάμεων, και μια πολιτιστική διάσταση. Η τρομοκρατία θα μπορούσε να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα της πολιτισμικής σύγκρουσης, καθώς, όπως υποστηρίζουν οι φονταμενταλιστές, η διείσδυση των ξένων ιδεολογιών εκτόπισε τις πολιτισμικές αξίες του Ισλάμ. Οι μουσουλμάνοι θέλουν να απορρίψουν τις ξένες επιρροές και να αναπτύξουν το δικό τους σύγχρονο πολιτισμό.

Επίσης, σε αντιδιαστολή με τη συμβατική εγκληματολογία η κριτική εγκληματολογία έχει διαφορετική οπτική για την τρομοκρατία, εστιάζοντας κατά κύριο λόγο στην κρατική βία και την τρομοκρατία, όπως σε πράξεις γενοκτονίας, σφαγές αμάχων που συγκαλύπτονται μέσα από το πρόσχημα των πολεμικών επιχειρήσεων. Με βάση τη θέση της κριτικής εγκληματολογίας ότι οι ελίτ σχεδιάζουν, επιβιβάζουν και διαχειρίζονται το δίκαιο, ορίζοντας ποιες πράξεις είναι εγκληματικές και ποιες όχι, οι «εισαγόμενες» στον δυτικό κόσμο τρομοκρατικές δράσεις ευαισθητοποιούν τον ποινικό νόμο και ορίζονται ως εγκλήματα, ενώ σε περιπτώσεις «εξαγόμενων» τρομοκρατικών δράσεων ο ποινικός νόμος σιωπά, όπως για παράδειγμα στις επεμβάσεις των ΗΠΑ σε Αφγανιστάν και Ιράκ³²¹. Επίσης, η σύγκρουση στην περιοχή των αραβικών χωρών ερμηνεύτηκε από διαφορετική σκοπιά. Η στρατιωτικά «μη ορθόδοξη» πολεμική δράση των Αράβων εναντίον της

---

³²¹ Το ίδιο, σελ. 208.

στρατιωτικά «ορθόδοξης» δράσης των ΗΠΑ και των συμμάχων ερμηνεύτηκαν ως «τρομοκρατία» η πρώτη και «νόμιμος πόλεμος» η δεύτερη³²².

Θα μπορούσε ίσως να δοθεί μια θεωρητική εξήγηση για το τρομοκρατικό φαινόμενο υπό την οπτική της θεωρία της ανομίας του Merton. Τα άτομα που έχουν αποκλειστεί από τα μέσα επίτευξης των συμβατικών πολιτιστικών στόχων τους απορρίπτονται και επιζητούν σύμφωνα με τον Merton, μέσω διαφόρων προτύπων προσαρμογής, εν προκειμένω μέσω της εξέγερσης, να εγκαθιδρύσουν μια νέα, διαφορετική κοινωνική δομή, νέες αξίες και νέους στόχους. Η εξέγερση ως πολιτικά προσανατολισμένη, μπορεί να εκφράζεται με τη διακήρυξη μιας αντίθετης πολιτικής έκφρασης ή ακόμα να περιλαμβάνει δολοφονίες ή βομβιστικές επιθέσεις. Παλαιότερα οι τρομοκρατικές ομάδες προσέλκυαν μέλη κυρίως από συγκεκριμένα κοινωνικοοικονομικά υπόβαθρα. Τα σοσιαλεπαναστατικά κινήματα της δεκαετίας του 1970 απαρτίζονταν κατά κύριο λόγο από μεσοαστούς που αποκήρυσσαν την τάξη τους. Τα εθνοπαριωτικά κινήματα, όπως ο IRA και ο PKK, προσέλκυαν κυρίως μέλη από την εργατική τάξη. Η πρόσφατη εμπειρία δείχνει ότι η τάξη υποσκελίζεται από την ιδεολογία, με αποτέλεσμα να στρατολογούνται μέλη από όλο τον κόσμο³²³, από διάφορα τμήματα του πληθυσμού. Στην περίπτωση των «Τεσσάρων Δίκαιων» αυτοί παρουσιάζονται ως άτομα υψηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου. Με βάση αυτά η θεωρία της ανομίας δεν μπορεί να δώσει ισχυρή εξήγηση για τις τρομοκρατικές πράξεις.

Εντάσσοντας την τρομοκρατική συμπεριφορά στο πλαίσιο των υπο-πολιτισμικών θεωριών, σύμφωνα με τις οποίες η εγκληματικότητα προβάλλεται ως το αποτέλεσμα μιας κοινωνικοποίησης που αποκλίνει από τους ισχύοντες

---

³²² Το ίδιο, σελ. 125.

³²³ Richardson L., ό.π., σελ. 115-116.

κοινωνικούς κανόνες και αξίες. Η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα της συμμετοχής του ατόμου σε κάποια υπο-πολιτισμική ομάδα (υπο-κουλτούρα), μαθαίνεται μέσα στην ομάδα (θεωρία περί «διαφορικού συγχρωτισμού»). Στο πλαίσιο μίας υποκουλτούρας, ενός κοινωνικού συστήματος αξιών και συμπεριφοράς που εδράζεται σε εθνικό υπόβαθρο, σε θρησκευτικό δόγμα ή σε ιδεολογία μπορούν να υιοθετηθούν παρεκκλίνουσες αξίες και συμπεριφορές. Σύμφωνα με τον Cohen από διάφορες ομάδες δημιουργούνται συστήματα αξιών διαφορετικά από τα κρατούντα, που έρχονται σε σύγκρουση με τη θεσμοθετημένη έννομη τάξη. Από τις πολιτισμικές διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των κατώτερων και μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων δημιουργείται η βίαιη υπο-κουλτούρα που βρίσκεται σε αντίθεση με τους κανόνες του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου και εμφανίζεται κυρίως σε συμμορίες νέων, τρομοκρατικές οργανώσεις κλπ.

Η τρομοκρατία είναι μια τακτική που χρησιμοποιείται για περισσότερα από 150 χρόνια, από διάφορες ομάδες για διάφορους σκοπούς σε διάφορα μέρη του κόσμου, τόσο σε πλούσιες όσο και σε φτωχές χώρες, υπό διάφορα πολιτικά καθεστώτα (σε δημοκρατίες, σε απολυταρχίες, αλλά και σε μεταβατικά κράτη). Κατά την L. Richardson τα αίτια για να αναδυθεί η τρομοκρατία δεν βρίσκονται στις αντικειμενικές συνθήκες της φτώχειας ή της στέρησης. Σαφώς σε επίπεδο κοινωνίας, αλληλένδετοι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες, όπως η φτώχεια, η ανισότητα, η παγκοσμιοποίηση, αποτελούν παράγοντες κινδύνου που αυξάνουν την πιθανότητα για την ανάδυση της τρομοκρατίας³²⁴. Υπό το πρίσμα της κοινωνιολογικής προσέγγισης του εγκλήματος οικονομικοί, κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες αποτελούν παράγοντες κινδύνου που καθιστούν μια κοινωνία επιρρεπή στην έλξη των τρομοκρατικών ομάδων, δεν αποτελούν όμως το αίτιο. Το αίτιο έγκειται στην

---

³²⁴ Το ίδιο, σελ. 27 και 89 και έπ.

αλληλεπίδραση αυτών των παραγόντων με τις πεποιθήσεις και τις πολιτικές βλέψεις μιας ομάδας ανθρώπων: τους ιδρυτές και τα μέλη των τρομοκρατικών ομάδων και τη συνέργεια της κοινότητας από την οποία προέρχονται. Έτσι λοιπόν, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η τρομοκρατία προκαλείται από ένα μίγμα με συστατικά την προσωπική δυσαρέσκεια του ατόμου, μια επιτρεπτική κοινωνία και μια νομιμοποιητική ιδεολογία³²⁵. Παράλληλα, επικρατούν και άλλοι παράγοντες που οδηγούν στην ριζοσπαστικοποίηση, όπως η εκδίκηση, η ταύτιση με τις δυστυχίες των άλλων, ο αλτρουϊσμός, καθώς οι τρομοκράτες θεωρούν ότι εργάζονται ηρωικά προς όφελος των άλλων. Πιστεύουν ότι ξεχωρίζουν από τους εγκληματίες που ενεργούν για το προσωπικό τους κέρδος³²⁶. Η στάση αυτή παραπέμπει στη στάση των «Τέσσερων Δίκαιων» που ενεργούν χωρίς προσωπικό κέρδος και καθαρά για λόγους δικαιοσύνης. Κατά την εξέταση του τρομοκρατικού φαινομένου διακρίνεται ότι η ιδεολογία αποτελεί το βασικό νομιμοποιητικό έρεισμα των τρομοκρατών.

4.4. Το πέρασμα στην πράξη

Σύμφωνα με τις θεωρίες ελέγχου³²⁷ όλοι οι άνθρωποι από τη φύση τους είναι ικανοί για τη διάπραξη εγκλημάτων. Με βάση το σκεπτικό αυτό δεν αναζητούνται εγκληματογενείς παράγοντες και ιδιαιτερότητες στο πρόσωπο του δράστη, αλλά προσπαθούν να απαντήσουν αντίστροφα στο ερώτημα της εγκληματογένεσης με το να εστιάζουν στο γιατί οι περισσότεροι άνθρωποι δεν διαπράττουν εγκλήματα. Δεν αναζητούνται λοιπόν οι ωθητικές δυνάμεις στην εγκληματική πράξη, αλλά, στο πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου, προσπαθούν να ερμηνεύσουν το γιατί οι ανασχετικές δυνάμεις που συγκρατούν το άτομο από την παρεκκλίνουσα

---

³²⁵ Το ίδιο, σελ. 133.

³²⁶ Το ίδιο, σελ. 93-94.

³²⁷ Χαΐδου Α., ό.π., 202 και έπ.

συμπεριφορά μειώνονται ή εξαφανίζονται, με αποτέλεσμα την εμφάνιση του εγκλήματος. Σύμφωνα με τον D. Matza οι άνθρωποι αμφιταλαντεύονται σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους μεταξύ συμβατικού και παραβατικού τρόπου ζωής. Όμως η παραβατική συμπεριφορά εκδηλώνεται μέσα από τεχνικές που διευκολύνουν την εξουδετέρωση των συμβατικών αξιών³²⁸. Σύμφωνα με τη θεωρία της εξουδετέρωσης ή ουδετεροποίησης³²⁹ των G. Sykes και D. Matza το άτομο μαθαίνει τεχνικές «εξουδετέρωσης» της ηθικής ευθύνης για την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά του. Οι κυριότερες τεχνικές εξουδετέρωσης είναι: α) η άρνηση της ευθύνης, β) η άρνηση της βλάβης, γ) η άρνηση - αμφισβήτηση του θύματος, δ) η κατηγορία κατά των κατηγορών - επικριτών και ε) η επίκληση υψηλότερων ιδανικών³³⁰.

Με βάση αυτή τη θεωρία θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι «Τέσσερις Δίκαιοι» λειτουργούν βάσει της τεχνικής της επίκλησης του υψηλότερου ιδανικού. Συγκεκριμένα, πολύ συχνά μέσα στο έργο οι ίδιοι αναφέρουν ότι δρουν για λόγους δικαιοσύνης³³¹, ότι αποτελούν «όργανα της θείας πρόνοιας»³³² και παρουσιάζονται ως αυτόκλητοι τιμωροί κατά διεφθαρμένων διεφθαρμένων προσώπων³³³.

Σύμφωνα όμως με άλλη προσέγγιση για να περάσει κάποιος σε μια εγκληματική πράξη προϋποθέτει τη σύμπραξη ορισμένων κοινωνικών παραγόντων που θεωρούνται εγκληματογόνοι, δηλαδή ωθητικών παραγόντων. Βέβαια μόνοι αυτοί δεν οδηγούν στην εγκληματική πράξη. Το έγκλημα είναι μια λογική ανθρώπινη ενέργεια και διαδικασία, και για το λόγο αυτό κατά την εγκληματολογική μελέτη δεν εξετάζονται οι ψυχικά πάσχοντες ούτε οι τοξικοεξαρτημένοι ούτε οι ανήλικοι κάτω

---

³²⁸ Λαμπροπούλου Έ. (1994), ό.π.,σελ. 101.

³²⁹ Χάιδου Α., ό.π., σελ. 210-211.

³³⁰ Λαμπροπούλου Έ. (1994), ό.π.,σελ. 103-104.

³³¹ «δεν εκτελούμε παρά μόνο για λόγους δικαιοσύνης», Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 50.

³³² Το ίδιο, σελ. 91.

³³³ Το ίδιο, σελ. 21-22.

από ορισμένη ηλικία³³⁴. Κατά τη διαδικασία λήψης της απόφασης ο υποψήφιος δράστης αξιολογεί τους παράγοντες, οι οποίοι βέβαια δεν επιδρούν σε όλους τους ανθρώπους κατά τον ίδιο τρόπο, και στη συνέχεια αποφασίζει αν θα προχωρήσει ή όχι στην εγκληματική πράξη. Μεταξύ των σημαντικότερων παραγόντων είναι τα κίνητρα (οικονομικά, κοινωνικά, ηθικά) και ταυτόχρονα τα αντικίνητρα³³⁵.

Έτσι λοιπόν, σύμφωνα με τη θεωρία η μετάβαση στην πράξη³³⁶ συναρτάται τόσο με την προσωπικότητα του δράστη όσο και με τις συγκεκριμένες συνθήκες που επικρατούν κατά τη στιγμή της εγκληματικής απόφασης. Από αυτά τα δύο θα εξαρτηθεί αν υπερισχύσουν τα κίνητρα ή τα αντικίνητρα σχετικά με την πράξη, όταν αρχίζει η διαδικασία εγκληματικής απόφασης. Το έγκλημα είναι ανάλογο με την ώθηση προς αυτό και αντιστρόφως ανάλογο προς την αντίσταση.

Θεμελιωτής της θεωρητικής κατεύθυνσης περάσματος στην πράξη υπήρξε ο L. Manouvier, ενώ στη συνέχεια ο DeGreeff διατύπωσε τις διαδικασίες περάσματος στην εγκληματική πράξη. Ο Manouvier έθεσε τέσσερις προϋποθέσεις περάσματος στην πράξη: α) ηθική προϋπόθεση (να μη συγκρατείται κανείς από την ηθική απαξία της πράξης), β) ποινική προϋπόθεση (να μη συγκρατείται από το φόβο της ποινής που προβλέπεται), γ) υλική προϋπόθεση (να μη συγκρατείται από τις δυσχέρειες που υπάρχουν για τη διάπραξη του εγχειρήματος και δ) συναισθηματική προϋπόθεση (να μη συγκρατείται από το άλγος και το κακό που προξενεί στο θύμα)³³⁷. Επίσης, ο E. de Greeff³³⁸ διέκρινε τέσσερις φάσεις της ψυχικής διαδικασίας του περάσματος στη διάπραξη σοβαρών εγκλημάτων: α) τη αδιαμόρφωτη συναίνεση: το άτομο επηρεάζεται μεν στη λήψη απόφασης από τον έλεγχο του «υπερεγώ», όμως οι

---

³³⁴ Αλεξιάδης Στ., ό.π., σελ. 94-95.

³³⁵ Το ίδιο, σελ. 94 και επ.

³³⁶ Χάιδου Α., ό.π., σελ. 114 και επ.

³³⁷ Φαρσεδάκης Ι., *Η εγκληματολογική σκέψη: Απ' την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1990, σελ. 201.

³³⁸ Χάιδου Α., ό.π., σελ. 115.

δισταγμοί έχουν ελαττωθεί, β) τη διαμορφωμένη συναίνεση: το άτομο υπερνικά της ανασχετικές επιδράσεις του «υπερεγώ», γ) την κρίση και απόφαση: ο δράστης παίρνει την οριστική απόφαση για την πράξη, και δ) την εγκληματική πράξη.

Οι «Τέσσερις Δίκαιοι», όπως αναφέρθηκε, θεωρούν ότι είναι εκδικητές στο περιθώριο του νόμου, αυτόκλητοι τιμωροί που ενεργούν εκτός νόμου αποδίδοντας δικαιοσύνη. Για αυτούς το πέρασμα στην πράξη είναι μια ορθολογική επιλογή, που βασίζεται μάλιστα σε ιδεολογικά και αλτρουϊστικά κίνητρα. Είναι έτοιμοι να διαπράξουν το έγκλημα, εφόσον δεν αποσυρθεί το νομοσχέδιο. Δεν συγκρατούνται ούτε από την ηθική αποδοκιμασία, γιατί είναι πεπεισμένοι για το δίκαιο της πράξης τους, ούτε από την επαπειλούμενη ποινή, γιατί οι πράξεις τους είναι πάντα καλά σχεδιασμένες, ώστε να μην συλληφθούν, ούτε από τις δυσχέρειες υλοποίησης του εγκλήματος, όπως επίσης ούτε από το κακό που προκαλείται στο θύμα, γιατί θεωρούν ότι αυτό που επιδιώκουν είναι κάτι δίκαιο που θα βοηθήσει πολλούς ανθρώπους. Μέσα από τις επιστολές τους τονίζουν την αταλάντευτη πρόθεσή τους να τηρήσουν την υπόσχεσή τους, σε περίπτωση που δεν αποσυρθεί το νομοσχέδιο³³⁹, δίνοντας παράλληλα πολλές ευκαιρίες στον Υπουργό να το αποσύρει, ζητώντας ακόμα και από τον Τύπο³⁴⁰ και από τους βουλευτές να συστρατευτούν για την απόσυρσή του³⁴¹.

Η τρομοκρατία είναι η υπολογισμένη και κατευθυνόμενη άσκηση απειλής, εκφοβισμού και βίας για πολιτικούς σκοπούς³⁴², χρησιμοποιώντας μάλιστα τη βία σε ακραίες μορφές της για την επίτευξη των σκοπών της³⁴³. Για το λόγο αυτό η τρομοκρατία αποτελεί ακραία προσβολή της κοινωνικής διαβίωσης. Ο τρομοκράτης δρα εξωθεσμικά και εξωκοινωνικά, αφού δεν διαθέτει κοινωνική αποδοχή. Είναι

---

³³⁹ Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 57.

³⁴⁰ Το ίδιο.

³⁴¹ Το ίδιο, σελ. 30.

³⁴² Δημητρίου Σ., ό.π., σελ. 216.

³⁴³ Παπαδάτος Π., ό.π., σελ. 88.

πολέμιος της κοινωνίας, παρόλο που ο ίδιος αισθάνεται και δρα ως στρατευμένος κατά ενός «διεφθαρμένου» κοινωνικού περιβάλλοντος, κουλτούρας, θρησκείας ή ενός συστήματος συνολικά³⁴⁴. Ο τρομοκράτης έχει πειστεί για το δίκαιο της πράξης του, γεγονός που θεωρεί ότι νομιμοποιεί την ενέργειά του³⁴⁵. Για το λόγο αυτό η τρομοκρατική πράξη θεωρείται καθαρά μια ορθολογική επιλογή, μέσα από λογικές διαδικασίες. Συχνά οι τρομοκράτες ισχυρίζονται ότι φτάνουν στην τρομοκρατία όταν έχουν αποτύχει άλλοι τρόποι ή θεωρούν ότι άλλοι τρόποι είναι χρονοβόροι.

4.5. Φυσιογνωμική: μελέτη εγκληματικών φυσιογνωμιών

«Ο σενιόρ Πάολο Μαντεγκάτσα, Διευθυντής του Εθνικού Μουσείου Ανθρωπολογίας στη Φλωρεντία, έχει κάνει στον Τερί την τιμή να τον συμπεριλάβει στο εξαιρετο έργο του (στο κεφάλαιο για τα «Διανοητικά χαρακτηριστικά ενός προσώπου)· γι' αυτό και ισχυρίζομαι πως, για τους μελετητές της Εγκληματολογίας και της Φυσιογνωμικής, ο Τερί δεν χρειάζεται συστάσεις».

Edgar Wallace, «Οι Τέσσερις Δίκαιοι»

Η φυσιογνωμία είναι το σύνολο των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων ενός προσώπου. Σχετίζεται με την έκφραση και τα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου προσώπου, από τη μελέτη των οποίων επιχειρείται να αποκαλυφθεί ο χαρακτήρας ή οι σκέψεις του³⁴⁶. Η Φυσιογνωμική, κατ' αντιστοιχία, είναι η μέθοδος που επιχειρεί να ανακαλύψει τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου μέσω των μορφολογικών χαρακτηριστικών του. Θεωρείται ότι η εσωτερική διάθεση αντανακλάται στο πρόσωπο και τη φυσιογνωμία του ανθρώπου, ενώ αντίστοιχα κάποια εξωτερικά στοιχεία, όπως η κίνηση, το πρόσωπο, καθρεφτίζουν τον εσωτερικό άνθρωπο³⁴⁷.

---

³⁴⁴ Καφφές Γ., ό.π., σελ. 43-50.

³⁴⁵ Το ίδιο, σελ. 74.

³⁴⁶ Πανούσης Γ. (2007), ό.π., σελ. 39.

³⁴⁷ Το ίδιο, σελ. 44.

Η αντίληψη ότι το πρόσωπο ενός ανθρώπου αντικατοπτρίζει το χαρακτήρα του συναντάται ήδη στην αρχαία Ελλάδα. Οι φιλόσοφοι Πυθαγόρας και Αριστοτέλης επιχείρησαν τη φυσιογνωμική προσέγγιση του ανθρώπινου χαρακτήρα³⁴⁸. Η μελέτη της φυσιογνωμίας, εμπνεόταν από τις μαντικές τέχνες, χρησιμοποιούσε όμως και επιστημονικές διαγνωστικές μεθόδους. Στο έργο του Αριστοτέλη «Φυσιογνωμικά» συνδυάζεται η λογική, η διαλεκτική, η παρατηρητικότητα και η μαντική, με κύριο σκοπό την αποκάλυψη της αλληλεξάρτησης εξωτερικού (φυσικού) και εσωτερικού (ψυχικού) κόσμου, της φυσικής με την ηθική πλευρά του ανθρώπου. Η Φυσιογνωμική αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στο Μεσαίωνα, κυρίως μέσω του συνδυασμού των απόκρυφων επιστημών, της αστρολογίας³⁴⁹ και των δεισιδαιμονικών αντιλήψεων.

Κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα αρκετοί νομικοί θεωρούσαν ότι η ύποπτη φυσιογνωμία αποτελεί ένα σοβαρό λόγο θεμελίωσης της ενοχής. Η αντίληψη αυτή σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της ανατομίας έδωσε νέα ώθηση στην φυσιογνωμική³⁵⁰. Τον 18^ο αιώνα ο Johann Kaspar Lavater επιχείρησε τη σύνδεση μεταξύ στοιχείων της φυσιογνωμίας και του ανθρώπινου χαρακτήρα, δίνοντας το έναυσμα για τη δημιουργία του κλάδου της Φυσιογνωμικής και ασκώντας επιρροή στους μετέπειτα μελετητές, και κυρίως στο C. Lombroso³⁵¹. Βασικό θέμα μελέτης του Lombroso αποτέλεσε η αναζήτηση της σχέσης μεταξύ της φυσιογνωμίας του ανθρώπου και της εγκληματικής συμπεριφοράς. Η διερεύνηση της ανθρώπινης φυσιογνωμίας από εγκληματολογική σκοπιά έλαβε τον όρο «εγκληματιομορφισμός». Με τον όρο αυτό αποδίδεται η μέθοδος ερμηνείας που συσχετίζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του σώματος και της φυσιογνωμίας με την προδιάθεση ή πρόβλεψη

---

³⁴⁸ Βλάχου Β. (2017), σελ. 48-49.

³⁴⁹ Πανούσης Γ. (2007), ό.π., σελ. 49.

³⁵⁰ Το ίδιο, σελ. 58.

³⁵¹ Βλάχου Β. (2017), ό.π., σελ. 49-52.

για τέλεση εγκλήματος. Αποτελεί έναν τρόπο ερμηνείας και προσπάθειας αιτιολόγησης της εγκληματογένεσης. Βασικός μελετητής του εγκληματιομορφισμού υπήρξε ο Lombroso, ο οποίος υποστήριξε ότι υπάρχει σύνδεση μεταξύ των φυσικών και των ψυχικών χαρακτηριστικών και ως εκ τούτου ο εγκληματίας μπορεί να αναγνωριστεί από τον μη-εγκληματία με βάση κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπως το μεγάλο κεφάλι, τα ογκώδη σαγόνια, την ασυμμετρία του προσώπου κ.ά.

Ο Wallace κάνει συχνές αναφορές σε χαρακτηριστικά ατόμων (σχήμα αυτιών, χρώμα ματιών, μεγάλο στόμα, αιχμηρή μύτη, κεφάλι κ.ά.)³⁵². Στην αυτοβιογραφία του αναφέρει το σύγγραμμα του Lombroso, σχολιάζοντας ότι είναι ενδιαφέρον να γνωρίζει κάποιος ότι η πλεονότητα των δολοφόνων έχουν ασύμμετρο πρόσωπο, όμως ασύμμετρο πρόσωπο έχουν και άνθρωποι που δεν είναι δολοφόνοι³⁵³. Πέρα από το τι τελικά πίστευε για αυτό το θέμα ο Wallace, στο αφήγημά του εφιστά την προσοχή του αναγνώστη σε χαρακτηριστικά της φυσιognωμίας κάποιων προσώπων, συνδέοντας μάλιστα κάποια από αυτά με την εγκληματική συμπεριφορά³⁵⁴. Μάλιστα κάνει αναφορά στο νευρολόγο και ανθρωπολόγο Paolo Mantegazza, που υπήρξε ο ιδρυτής του Μουσείου Ανθρωπολογίας και Εθνολογίας στη Φλωρεντία³⁵⁵. Επίσης, ο συγγραφέας αποδίδει σε έναν εκ των «Δικαίων», τον Gonsalez, το ρόλο του επιστήμονα φυσιognωμιστή, που παρατηρεί τις εκφράσεις και τα χαρακτηριστικά των ατόμων³⁵⁶.

Παρόλο που δεν έχει θεμελιωθεί επιστημονικά η σύνδεση βιολογικών γνωρισμάτων με την εγκληματική προδιάθεση, η εγκληματιομορφική αντίληψη έχει

---

³⁵² Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 8 και 121.

³⁵³ Wallace Ed. (2011), chapter XIII.

³⁵⁴ «γαλάζια χροιά στο χρώμα των ματιών του, που συνταντάει κανείς σε εξαιρετικά άσπλαχνους εγκληματές», Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 24-25.

³⁵⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Paolo_Mantegazza.

³⁵⁶ «Ο Λέον Γκοζάλες, επιστήμονας, φυσιognωμιστής ... να συμβιβάσει τον εγκληματία με τον καλλιτέχνη», Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 79.

επιρεάσει την κοινή γνώμη³⁵⁷. Κάποιοι πιστεύουν ότι μπορούν να αναγνωρίσουν έναν βίαιο εγκληματία από τα χαρακτηριστικά του. Είναι όμως πολύ πιθανό να παρασυρόμαστε από τις προσωπικές μας αντιλήψεις και αναπαράγουμε εντυπώσεις μιας εικόνας με γνωρίσματα που μας έχουν υποβληθεί μέσα από το ομαδικό ασυνείδητο και την έντονη επίδραση των ΜΜΕ. Αποδίδοντας στον εγκληματία ένα παγερό βλέμμα καταλήγει να σκιαγραφούμε το πορτραίτο του σύμφωνα με το ρόλο που εμείς του έχουμε αποδώσει. Αρκετές φορές το κοινό έχει την προδιάθεση να αναγνωρίσει σε κάποιο έγκλημα έναν ιδιόμορφο εγκληματία, παρά το ότι δεν υπάρχει σύνδεση μεταξύ φυσιογνωμίας και προδιάθεσης για εγκληματική συμπεριφορά. Τα αρνητικά εξωτερικά γνωρίσματα που περιγράφουν κάποιον για να τον χαρακτηρίσουν και να τον απομονώσουν, αποτελεί μηχανισμό παραγωγής στερεότυπων. Τους χαρακτηρισμούς αυτούς συνήθως συνοδεύει η διακριτική μεταχείριση, κυρίως η κοινωνική υποβάθμιση και η περιθωριοποίηση³⁵⁸, που οδηγεί σε ένα είδους ρατσισμού που έχει τη βάση του στα χαρακτηριστικά του προσώπου.

Ο Lavater ενέταξε στη Φυσιογνωμική, εκτός της μελέτης της φυσιογνωμίας και της διάπλασης του σώματος, και τις στάσεις, τις κινήσεις, το γραφικό χαρακτήρα κ.ά.³⁵⁹. Η γραφολογική επιστήμη συνδράμει στη διελεύκανση εγκληματικών πράξεων. Αυτό γίνεται είτε από τα εργαστήρια της Διεύθυνσης Εγκληματολογικών Ερευνών είτε από ιδιώτες γραφολόγους. Η γραφολογία διακρίνεται σε δύο κλάδους: τη δικαστική ή συγκριτική γραφολογία που ερευνά επιστημονικά έγγραφα προκειμένου να ελέγξει την γνησιότητα τους, αναζητώντας τον γραφέα, βάσει δειγμάτων γραφής των συγκεκριμένων προσώπων, και την αναλυτική ή ψυχοδιαγνωστική γραφολογία, που έχει ως επιστημονικό αντικείμενο έρευνας την

---

³⁵⁷ Πανούσης Γ. (2007), ό.π., σελ. 57.

³⁵⁸ Το ίδιο, σελ. 260-261.

³⁵⁹ Το ίδιο, σελ. 48.

ερμηνεία της γραφοκινητικής δραστηριότητας του ανθρώπου με τις ανάλογες χαρακτηριστικές ιδιότητες του³⁶⁰. Η Γραφολογία είναι ένας κλάδος με μακρά ιστορία, που ξεκινά από την εποχή του Ιουστινιανού ως απόρροια της ποινικοποίησης της πλαστογράφησης εγγράφων³⁶¹. Η συνδρομή της Γραφολογίας στην απονομή της δικαιοσύνης είναι πολλές φορές καθοριστική για την διακρίβωση της πλαστότητας ή της γνησιότητας κάποιας γραφής, ώστε η γραφολογική πραγματογνωμοσύνη να συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των αποδεικτικών μέσων. Στο έργο «Οι Τέσσερις Δίκαιοι» η αστυνομία εξετάζοντας τον γραφικό χαρακτήρα του συντάκτη των επιστολών προσπαθεί να συνάγει συμπεράσματα για την εθνικότητά του³⁶².

---

³⁶⁰ Ελληνικό Ινστιτούτο Γραφολογίας, <http://grafologia.gr/elliniko-institutouto-graphologias/>, ανάκτηση 29-10-2019.

³⁶¹ Κηπουράς Π., *Η Δικαστικής Γραφολογία ως είδος πραγματογνωμοσύνης*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2009, σελ. 209-210. Η ποινικοποίηση της πράξης γίνεται με τη «Lex Cornelia de Falsis» το 67 μ.Χ.

³⁶² «ο γραφικός χαρακτήρας ... φυλές», «χρησιμοποιούν λατινικούς χαρακτήρες ... και μάλλον είναι», Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 18 και 37.

Κεφάλαιο 5: Κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα

Η Μ. Delmas-Marty οριοθετεί το πεδίο της αντεγκληματικής πολιτικής ως το σύνολο των διαδικασιών, μέσω των οποίων το κοινωνικό σώμα αντιμετωπίζει το εγκληματικό φαινόμενο³⁶³. Η αντεγκληματική πολιτική εξαρτάται από την ερμηνεία του εγκλήματος και διαμορφώνεται από το εκάστοτε πολιτικό σύστημα, λαμβανομένων υπόψη και των κοινωνικών συγκυριών. Η αποτελεσματικότητά της φαίνεται να εξαρτάται από την παράλληλη και ορθολογική εφαρμογή μέτρων πρόληψης και καταστολής του εγκλήματος.

5.1. Κοινωνικός έλεγχος

Οι θεσμοί και οι φορείς κάθε κοινωνίας συμβάλλουν στην οργάνωση και στην αναπαραγωγή της με τη μορφή του κοινωνικού ελέγχου. Ο κοινωνικός έλεγχος αποσκοπεί αφενός στη διατήρηση της κοινωνικής τάξης, της κοινωνικής ειρήνης και της συνοχής και αφετέρου στην εξέλιξη της ίδιας της κοινωνίας, και συνδέεται συχνά με την πρόληψη³⁶⁴. Συνίσταται στο σύνολο των διαδικασιών μέσω των οποίων σε μια κοινωνία οργανώνεται η συμβατική συμπεριφορά και περιορίζεται η παρεκκλίνουσα, συμβάλλοντας στην αυτορρύθμιση και αυτοοργάνωση της κοινωνίας³⁶⁵. Ως κοινωνικός έλεγχος θεωρούνται οι κοινωνικοί μηχανισμοί μέσα από τους οποίους εδραιώνεται ή μεταβάλλεται η ανθρώπινη συμπεριφορά και ρυθμίζεται η συμπεριφορά του ατόμου σύμφωνα με θεσμικές επιταγές και πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς³⁶⁶. Το άτομο κοινωνικοποιείται, δηλαδή προσαρμόζεται στους όρους

---

³⁶³ Delmas-Marty Μ., *Πρότυπα και Τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής*, μτφρ. Χρ. Ζαραφωνίτου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1991, σελ. 28.

³⁶⁴ Σπινέλλη Δ. Κ., *Η Γενική Πρόληψη των Εγκλημάτων*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1982, σελ. 61.

³⁶⁵ Λαμπροπούλου, Έ., *Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1994, σελ. 43 και έπ.

³⁶⁶ Το ίδιο, σελ. 62.

της κοινωνικής ζωής, με την ανάπτυξη ορισμένων αναστολών μέσω του δικαίου, της θρησκείας, της ηθικής και της εθιμοτυπίας. Οι αναστολές αυτές αποβλέπουν στην αποτροπή της επικίνδυνα αντικοινωνικής συμπεριφοράς, δηλαδή του εγκλήματος³⁶⁷.

Ο κοινωνικός έλεγχος διακρίνεται ανάλογα με το φορέα και τα μέσα άσκησης του σε ανεπίσημο (άτυπο) και σε επίσημο (τυπικό)³⁶⁸. Ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος είναι ένα σύστημα κοινωνικών κανόνων, ένας τρόπος κοινωνικοποίησης, δηλαδή εκμάθησης και αφομοίωσης κοινωνικής συμπεριφοράς μέσα από τις συνήθειες, τα ήθη και τα έθιμα που επικρατούν σε μια κοινωνική ομάδα, μέσα από την κοινωνική ηθική, κοινωνικές πρακτικές κλπ. Μέσω της κοινωνικοποίησης μεταβιβάζονται αξίες και κανόνες, δημιουργούνται οι νόμιμες ταυτότητες και οι μη εγκληματικές - κομφορμιστικές μορφές συμπεριφοράς στα άτομα³⁶⁹. Ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος παίρνει τη μορφή του νόμου και εκφράζεται κατά τρόπο γενικό και απρόσωπο και η ύπαρξή του αναγνωρίζεται σ' ένα νομιμοποιημένο σύστημα εξουσίας³⁷⁰. Παρεμβαίνει εκεί που οι μηχανισμοί του άτυπου δεν λειτούργησαν, αλλά και στην περίπτωση μιας ανεπαρκούς κοινωνικοποίησης³⁷¹. Ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος ασκείται από ειδικούς μηχανισμούς που συνθέτουν το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης. Συγκροτείται από επί μέρους υποσυστήματα, καθένα από τα οποία έχει τη δική του λειτουργική αποστολή, π.χ. πρόληψη, ανακάλυψη, δίωξη, ανάκριση, εκδίκαση, εκτέλεση. Κεντρικός πυρήνας αυτού του συστήματος είναι η ποινική δικαιοσύνη που συγκροτείται από όργανα επιφορτισμένα με ανακριτική και δικαιοδοτική λειτουργία και από όργανα επιφορτισμένα με τη

---

³⁶⁷ Αλεξιάδης Στ., ό.π., σελ. 155-156.

³⁶⁸ Σπινέλλη Δ. Κ. (1982), ό.π., σελ. 62.

³⁶⁹ Το ίδιο, σελ. 68.

³⁷⁰ Λαμπροπούλου, Έ., ό.π., σελ. 20.

³⁷¹ Φαρσεδάκης, Ι., *Παραβατικότητα και Κοινωνικός Έλεγχος των Ανηλίκων*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1985, σελ. 124.

δίωξη. Ο πυρήνας αυτός πλαισιώνεται από την αστυνομία και το σωφρονιστικό υποσύστημα³⁷².

Στο αφήγημα του Wallace κεντρικό ρόλο κατέχουν η αστυνομία, ως επίσημος φορέας κοινωνικού ελέγχου και ο Τύπος, στα πλαίσια του άτυπου κοινωνικού ελέγχου.

5.1.2. Η αστυνομία

Η αστυνομία εντάσσεται στο μηχανισμό του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Είναι επιφορτισμένη με τη διατήρηση της έννομης τάξης, την ασφάλεια στο εσωτερικό του κράτους, την προστασία της ζωής και της περιουσίας των πολιτών. Ο ρόλος της ως επίσημος φορέας κοινωνικού ελέγχου και αντεγκληματικής πολιτικής είναι διττός στην απάντηση στο εγκληματικό φαινόμενο. Στοχεύει στην πρόληψη της εγκληματικότητας και στην καταστολή της μέσα από τη διαπίστωση των εγκλημάτων, τον εντοπισμό υπόπτων, την εξιχνίαση εγκλημάτων, την ανακάλυψη και σύλληψη των δραστών. Η αστυνομία συμβάλλει στο πρώτο φιλτράρισμα που πραγματοποιείται στο εσωτερικό του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης³⁷³. Είναι ο φορέας χωρίς τη συμμετοχή του οποίου δεν μπορεί να τεθεί σε κίνηση το σύστημα³⁷⁴. Για να ενεργοποιηθεί ο μηχανισμός δίωξης του εγκλήματος πρέπει να καταγγελλθεί η αξιόποινη πράξη (παραπομπή, υπαγωγή της πράξης στους μηχανισμούς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου), να λάβει γνώση αυτής, καθώς η διάπραξη ενός εγκλήματος και μόνο δεν αρκεί για να τεθούν σε κίνηση οι μηχανισμοί του ποινικού συστήματος³⁷⁵. Αρμόδιος μηχανισμός για την επισήμανση του εγκλήματος είναι η αστυνομία, όμως ένα μεγάλο μέρος της εγκληματικότητας

---

³⁷² Δασκαλάκης, Ηλ., ό.π., σελ. 79.

³⁷³ Ζαραφωνίτου Χρ. (2004), ό.π., σελ. 153

³⁷⁴ Λαμπροπούλου Έ. (1994), ό.π., σελ. 203.

³⁷⁵ Δασκαλάκης Ηλ., ό.π., σελ. 85 και έπ.

περιέρχεται σε γνώση των αρχών από θύματα εγκλημάτων ή τρίτους (κυρίως στην αστυνομία). Έτσι λοιπόν, μόνο εναντίον των εγκλημάτων που εισάγονται στο σύστημα κινητοποιείται η επίσημη κοινωνική αντίδραση³⁷⁶, δηλαδή με την υπαγωγή μιας υπόθεσης ποινικού ενδιαφέροντος στους μηχανισμούς τιμωρητικού ελέγχου του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης³⁷⁷.

Ιστορικό πλαίσιο για τη δημιουργία και εξέλιξη της δημόσιας αστυνομίας αποτέλεσε η εκβιομηχάνιση, η αστικοποίηση με τη συρροή του πληθυσμού στις πόλεις, οι κοινωνικές ανακατατάξεις με την ανάδειξη της εργατικής τάξης και οι λαϊκές κινητοποιήσεις³⁷⁸ θέτοντας θέμα κοινωνικής πειθαρχίας. Η τοπικά οργανωμένη αστυνόμευση που υπήρχε σε πολλές χώρες δεν ήταν πλέον κατάλληλη για να αντιμετωπιστεί η νέα κατάσταση. Στην Αγγλία ειδικότερα μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα η μορφή αστυνόμευσης ήταν κοινοτική³⁷⁹. Οι νέες συνθήκες οδήγησαν στην συγκρότηση αστυνομίας με δημόσιο χαρακτήρα, με ενιαία δομή και ελεγχόμενη κεντρικά από το κράτος³⁸⁰. Το 1829 ιδρύθηκε η Μητροπολιτική Αστυνομία του Λονδίνου (Scotland Yard), ως διακριτός κρατικός μηχανισμός με βασική αποστολή την καταστολή του εγκλήματος και τη διαφύλαξη της δημόσιας τάξης³⁸¹. Υπήρξε το πρώτο σύγχρονο και επαγγελματικό αστυνομικό σώμα που επεκτάθηκε στη συνέχεια σε ολόκληρη τη χώρα και αποτέλεσε το πρότυπο για τη σύσταση των σωμάτων στην ηπειρωτική Ευρώπη³⁸². Το 1842 δημιουργήθηκε το Τμήμα Δίωξης Εγκλήματος (Criminal Investigation Department)³⁸³. Αντίστοιχα στις ΗΠΑ, το πρώτο αστυνομικό

---

³⁷⁶ Το ίδιο, σελ. 80-81.

³⁷⁷ Το ίδιο, σελ. 91.

³⁷⁸ Βιδάλη Σ. (2007B), ό.π., σελ. 43-44.

³⁷⁹ Το ίδιο, σελ. 41-42.

³⁸⁰ Το ίδιο, σελ. 46.

³⁸¹ Το ίδιο.

³⁸² Βιδάλη Σ. (2007A), ό.π., σελ. 33-34.

³⁸³ James P. D., ό.π., σελ. 22-23.

σώμα συγκροτήθηκε το 1837. Το 1870 διέθεταν πλέον όλες οι μεγάλες αμερικανικές πόλεις οργανωμένη αστυνομική δύναμη³⁸⁴.

Στο έργο του Wallace η αστυνομία με βάση το θεσμικό ρόλο της ως φορέας άσκησης επίσημου κοινωνικού ελέγχου διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στο αφήγημα. Στόχος της είναι η ανακάλυψη της ταυτότητας των «Δίκαιων», παράλληλα η προστασία του απειλούμενου Υπουργού και βέβαια η αποτροπή της προαναγγελθείσας πράξης. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται από την αστυνομία στην προστασία του απειλούμενου³⁸⁵. Το καθήκον της προστασίας του ανατίθεται στον Επιθεωρητή Falmouth, έναν έμπειρο και δαιμόνιο αξιωματικό. Αστυνομικοί συνοδεύουν τον Υπουργό στις μετακινήσεις του, φρουρούν την οικία του και το γραφείο του. Άλλοι πάλι αστυνομικοί με πολιτικά επιτηρούν τους χώρους από όπου διέρχεται³⁸⁶. Μάλιστα τα μέτρα προστασίας αυξάνονται όσο πλησιάζει η μέρα της συζήτησης στο Κοινοβούλιο. Η αστυνομία επιστρατεύει όλες της τις δυνάμεις³⁸⁷. Το γραφείο του στην Ντάουνινγκ Στριτ μετατρέπεται σε φρούριο³⁸⁸ με οπλισμένους αστυνομικούς σε κάθε σημείο του³⁸⁹. Τα μέτρα ασφάλειας περιλαμβάνουν έως και την εκτροπή της κυκλοφορίας την ώρα που θα πάει ο Υπουργός στο Κοινοβούλιο για τη συζήτηση του νομοσχεδίου³⁹⁰. Ταυτόχρονα η αστυνομία προσπαθεί να συγκεντρώσει στοιχεία για να εντοπίσει τους «Δίκαιους». Το έργο της είναι ιδιαίτερα δύσκολο, γιατί δεν έχει το παραμικρό στοιχείο για την ταυτότητά τους. Κινούνται μέσα στην πόλη ως σκιάδεις φιγούρες που δεν μπορούν να εντοπίσουν. Μάλιστα

---

³⁸⁴ Λαμπροπούλου Έ., *Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1994, σελ. 203.

³⁸⁵ «Έχουμε λάβει όλα τα προληπτικά μέτρα...Υπουργείο Εξωτερικών», Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 43.

³⁸⁶ Το ίδιο, σελ. 74-75.

³⁸⁷ «καθώς πλησίαζε η μέρα... τις δυνάμεις», το ίδιο, σελ. 74.

³⁸⁸ «Έχω γεμίσει το νούμερο 44... άλλους στην κουζίνα», το ίδιο, σελ. 80.

³⁸⁹ «Υπήρχαν αστυνομικοί ...όλοι τους οπλισμένοι», το ίδιο, σελ. 138.

³⁹⁰ «Έχω δώσει εντολές...αμέσως μετά», το ίδιο, σελ. 81.

ζητά τη βοήθεια από τους πολίτες προσφέροντας αμοιβή 1.000 λιρών σε όποιον δώσει πληροφορίες σχετικά με τους «Τέσσερις Δίκαιους»³⁹¹, χωρίς όμως να μπορεί να δώσει οποιοδήποτε στοιχείο σχετικά με αυτούς. Παρά το γεγονός ότι η αστυνομία δεν μπορεί να συλλέξει πληροφορίες για αυτούς, οι «Δίκαιοι» φαίνεται ότι έχουν τον τρόπο να πληροφορούνται ό,τι θέλουν, ακόμα και τις μυστικές ρυθμίσεις ασφάλειας³⁹² που πρόκειται να τεθούν σε εφαρμογή τις τελευταίες ώρες πριν εκπνεύσει η προθεσμία³⁹³, τις οποίες γνωρίζουν μόνο τέσσερα άτομα: ο Ταξίαρχος, ο Επιθεωρητής, ο Υπουργός και ο γραμματέας του³⁹⁴.

Τέλος, παρουσιάζεται η συνεργασία της Scotland Yard με αστυνομικές υπηρεσίες άλλων χωρών. Η διεθνής συνεργασία την εποχή εκείνη βασιζόταν κυρίως σε διμερείς διακρατικές συμφωνίες. Η οργανωμένη αστυνομική συνεργασία ξεκινά το 1923 με την Διεθνή Επιτροπή Εγκληματολογικής Αστυνομίας, που μετονομάζεται το 1956 σε Interpol (International Criminal Police Organization)³⁹⁵. Στις μέρες μας αποτελεί τον δεύτερο μεγαλύτερο μετά τον ΟΗΕ διακρατικό οργανισμό. Παράλληλα υπάρχει στενή διακρατική συνεργασία σε επίπεδο Ε.Ε. με κύριο όργανο Ευρωπαϊκή Αστυνομική Υπηρεσία (Europol). Η αστυνομική συνεργασία άρχισε το 1976 μέσω της ομάδας TREVI. Στις δεκαετίες που ακολούθησαν εξελίχθηκε σε μόνιμη και στενότερη συνεργασία των αστυνομικών υπηρεσιών για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των απειλών και της εγκληματικότητας σε πανευρωπαϊκό επίπεδο.

Εν προκειμένω, η αστυνομία έρχεται σε επαφή με αστυνομικές υπηρεσίες χωρών, όπου είχαν δράσει οι «Τέσσερις Δίκαιοι» για να συλλέξουν πληροφορίες³⁹⁶,

---

³⁹¹ Το ίδιο, σελ. 35-36 και 71.

³⁹² Το ίδιο, σελ. 108.

³⁹³ «Προς ενημέρωσή σας ... για την ασφάλειά σας», το ίδιο, σελ. 97.

³⁹⁴ Το ίδιο, ό.π., σελ. 85.

³⁹⁵ <https://www.interpol.int/Who-we-are/Our-history/Key-dates>, ανάκτηση 10-10-2019.

³⁹⁶ «Η Εγκληματολογική Υπηρεσία... αστυνομικών υπηρεσιών», Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 20.

κυρίως με την Ισπανία³⁹⁷ και την Αμερική³⁹⁸, η οποία στέλνει και αστυνομικούς για να συνδράμουν στο έργο της. Παρά τις προσπάθειές της, της διαφεύγει να μάθει την ειδικότητα του They³⁹⁹, του στρατολογημένου μέλους του κουαρτέτου, του οποίου η ταυτότητα στην πορεία του έργου αποκαλύπτεται. Αυτό ενδεχομένως να της έδινε κάποια στοιχεία για τον πιθανό τρόπο θανάτωσης του Υπουργού.

5.1.3. Ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης

Ο άνθρωπος ζώντας σε μια πολυπληθή και πολυσύνθετη κοινωνία δεν μπορεί να πληροφορηθεί άμεσα τα θέματα που διαδραματίζονται σε αυτήν. Τα πληροφορείται κυρίως έμμεσα. Βασική πηγή πληροφόρησής του αποτελούν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης που μεταβιβάζουν και διαδίδουν τις πληροφορίες σε πολλούς δέκτες ταυτόχρονα⁴⁰⁰, σε μεγάλα, ετερογενή και διασκορπισμένα ακροατήρια⁴⁰¹. Στις σύγχρονες κοινωνίες τα ΜΜΕ διαδραματίζουν ιδιαίτερο ρόλο στην κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας· είναι ο πιο σημαντικός μεταδότης γνώσης από όλους τους φορείς κοινωνικού ελέγχου από άποψη έκτασης και διάρκειας⁴⁰². Στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα τα ΜΜΕ εξελίχθηκαν σε κοινωνικούς θεσμούς⁴⁰³, λόγω της διάχυσης της πληροφορίας στον πληθυσμό, αλλά και της ταχύτητας διάδοσης πληροφορίας, ιδίως με τα νεότερα μέσα (ραδιόφωνο, τηλεόραση).

Τα ΜΜΕ έχουν αποτελέσει αντικείμενο πολλών μελετών, με το ενδιαφέρον να επικεντρώνεται στο ρόλο τους στην κοινωνία και στην επιρροή που ασκούν στο

---

³⁹⁷ «υπήρξε άμεση τηλεφωνική επικοινωνία ... Βρετανικής Αστυνομίας», Wallace Ed. (2017), σελ. 71.

³⁹⁸ Το ίδιο, σελ. 90.

³⁹⁹ Το ίδιο, σελ. 82.

⁴⁰⁰ Mcquail D., Windahl Sv., *Σύγχρονα Μοντέλα Επικοινωνίας για τη Μελέτη της Μαζικής Επικοινωνίας*, μτφρ. Κάτια Μεταξά, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2001, σελ. 13.

⁴⁰¹ Το ίδιο, σελ. 31.

⁴⁰² Λαμπροπούλου Έ., *Η κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας: Η περίπτωση της Βίας και της Εγκληματικότητας*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, Β' έκδοση, 1999, σελ. 82-83.

⁴⁰³ Mcquail D., Windahl Sv., ό.π., σελ. 13.

ευρύ κοινό, σε αυτό που αποκαλείται κοινή γνώμη. Ο όρος «κοινή γνώμη» αναφέρεται σε ένα φαινόμενο για το οποίο δεν έχει διατυπωθεί ενιαία επιστημονική άποψη⁴⁰⁴. Η έννοια της κοινής γνώμης μπορεί να υποδηλώνει ένα συλλογικό προϊόν, που έχει ξεπεράσει το ατομικό επίπεδο, είτε είναι μια διανοητική θέση είτε συλλογικές αναπαραστάσεις ή στάσεις, τις οποίες μοιράζεται μια κοινωνική ομάδα⁴⁰⁵. Εφανίστηκε τον 18^ο αιώνα στην Αγγλία και στην Γαλλία με την άνοδο και την ισχυροποίηση της αστικής τάξης. Προϋποθέσεις στη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης αποτέλεσαν η λειτουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος διακυβέρνησης και η ύπαρξη του πολιτικού Τύπου. Έκτοτε η κοινή γνώμη αποτελεί λειτουργικό συστατικό του πολιτικού συστήματος⁴⁰⁶. Κατά μία άποψη η έννοια της κοινής γνώμης αποτελεί νοητική κατασκευή, καθώς δεν είναι κοινή για όλους, ενώ αμφισβητείται και το περιεχόμενό της ως «εξωκατευθυνόμενο» λόγω της καθοριστικής επίδρασης των ΜΜΕ, αλλά και των μηχανισμών εξουσίας που διαμορφώνουν τις απόψεις των πολιτών⁴⁰⁷. Ο Wallace προβάλλει την άποψη ότι οι εφημερίδες γράφουν αυτό που θέλουν να διαβάσουν οι αναγνώστες, αναφέροντας χαρακτηριστικά *«οι εφημερίδες, συχνότερα απ' όσο νομίζουμε καθοδηγούνται από την κοινή γνώμη»*⁴⁰⁸.

Ο ρόλος των ΜΜΕ είναι σημαντικός τόσο για τους φορείς όσο και για τους αποδέκτες της κοινής γνώμης, καθώς ορίζουν τα θέματα για τα οποία υπάρχει δημόσιο ενδιαφέρον⁴⁰⁹. Στο χώρο της μαζικής επικοινωνίας, σύμφωνα με το μοντέλο των «gate keepers», οι ειδήσεις που παρουσιάζονται από τα Μέσα είναι προϊόν μιας

---

⁴⁰⁴ Λαμπροπούλου Έ. (1999), ό.π., σελ. 19.

⁴⁰⁵ Champagne Patrick, *Η κατασκευή της Κοινής Γνώμης*, μεταφρ. Σταματίνα Μανδηλαρά, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2002, σελ. 49.

⁴⁰⁶ Λαμπροπούλου Έ. (1999), ό.π., σελ. 19-20.

⁴⁰⁷ Ζαραφωνίτου Χρ. (2008), ό.π., σελ. 26.

⁴⁰⁸ Wallace Ed. (2017), σελ. 38.

⁴⁰⁹ Λαμπροπούλου Έ. (1999), ό.π., σελ. 23.

διαδικασίας επιλογής και ερμηνείας βάσει των αρχών που ισχύουν σε όλα τα Μέσα. Τα περιεχόμενα της επικοινωνίας διέρχονται μέσα από ένα σύστημα αγωγών, όπου στις διάφορες φάσεις διέλευσης φιλτράρονται ή μεταβάλλονται. Στις διόδους βρίσκονται οι «πυλωροί» (gate keepers), που αποφασίζουν ποιο περιεχόμενο και σε ποια μορφή θα περάσει. Στην εφημερίδα για παράδειγμα, πυλωρός είναι ο αρχισυντάκτης⁴¹⁰. Κάνει τη διαλογή των θεμάτων, ορίζει την ημερήσια θεματολογία (agenda setting), δηλαδή ποια θέματα έχουν συγκριτική υπεροχή και προσλαμβάνονται ως σημαντικά⁴¹¹, και τον τρόπο παρουσίασης της θεματολογίας⁴¹², επιλέγει τα θέματα που θα γραφτούν στα πρωτοσέλιδα με πηχυαίους τίτλους και ποια στα ψιλά γράμματα των ρεπορτάζ⁴¹³.

Ο Wallace παρουσιάζει το διαφορετικό τρόπο προσέγγισης της είδησης. Όταν δημοσιεύεται το άρθρο για τις απειλητικές επιστολές προς τον Υπουργό στην πιο σοβαρή εφημερίδα του Λονδίνου αναφέρει τον διαφορετικό τρόπο αντίδρασης δύο αρχισυντακτών. Ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας «Βραδινός Κόσμος» τη διάβασε χωρίς να δείξει κάποιο ενδιαφέρον και αμέσως τη λησμόνησε. Ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας «Ημερήσιος Τελάλης» διαβάζοντας την είδηση ανέθεσε σε έναν δημοσιογράφο να ερευνήσει το θέμα και την επόμενη μέρα δημοσίευσε σχετικό άρθρο⁴¹⁴.

Ο Robert Park περιγράφει τον καθορισμό της ημερήσιας θεματολογίας ως «λειτουργία του σημαίνοντος», καθώς οι ειδήσεις πληροφορούν το κοινό ότι κάτι έχει ξεφύγει από τις φυσιολογικές οδούς συμπεριφοράς. Τα Μέσα προβάλλουν ένα

---

⁴¹⁰ Λαμπροπούλου Έ. (1999), ό.π., σελ. 33-34.

⁴¹¹ Dearing J., Rogers Everett, *Ορίζοντας τα Θέματα*, μτφρ. Παναγ. Τσιλιγιάννης, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2005, σελ. 30.

⁴¹² Cohen B., όπως παραπέμπεται στο McCombs Maxwell, Einsiedel Edna, Weaver David, *Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η Διαμόρφωση της Κοινής Γνώμης*, μτφρ. Γιούρι Καβαλένκο, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1996, σελ. 22.

⁴¹³ Το ίδιο, σελ. 22.

⁴¹⁴ Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 15-17.

γεγονός μόνο όταν μπορεί να αποκτήσει κοινωνική σημασία, δηλαδή όταν είναι ενδιαφέρον από τη φύση του ή να αφορά της ζωή αρκετών ατόμων ή ομάδων. Οι θεωρητικοί της επικοινωνίας Lippmann και Luhmann αναφέρουν ότι τα στοιχεία που δίνουν αξία στην είδηση είναι συνήθως η επικαιρότητα του συμβάντος, η κοινωνική θέση και η ισχύς των πρωταγωνιστών του συμβάντος, η πιθανότητα ταύτισης των αποδεκτών της πληροφορίας με το συμβάν, ο αιφνιδιασμός, δηλαδή γεγονότα που δεν συμβαίνουν συχνά π.χ. σεισμός.

Σχετικά με την επίδραση των Μέσων στην κοινή γνώμη έχουν διατυπωθεί διάφορες προσεγγίσεις. Ξεκινώντας από τη θεωρία της «υποδόριας ένεσης» του Harold Lasswell για ισχυρή επιρροή της μαζικής επικοινωνίας σταδιακά υπερίσχυσε η προσέγγιση ότι το κοινό δεν είναι παθητικό ακροατήριο, αλλά είναι σε θέση να παίζει πιο ενεργό ρόλο με το να υιοθετεί ή να απορρίπτει τα προστάγματα των μαζικών μέσων⁴¹⁵. Τα μηνύματα των ΜΜΕ μετασχηματίζονται μέσα από τις προσωπικές εμπειρίες των ατόμων, αλλά και από το ενδιαφέρον τους να αναζητήσουν περισσότερες πληροφορίες⁴¹⁶. Ο Bernard Cohen συνοψίζοντας την ισχυρή επιρροή των ΜΜΕ αναφέρει στο βιβλίο του «Τύπος και Εξωτερική Πολιτική» ότι *«ο Τύπος μπορεί να μην τα καταφέρνει να λέει στον κόσμο τι να σκέφτεται, αλλά σημειώνει τεράστιες επιτυχίες στο να λέει στους αναγνώστες του το θέμα το οποίο πρέπει να σκέφρονται»*⁴¹⁷.

Επίσης, τα Μέσα τείνουν στην παρουσίαση παραβιάσεων κοινωνικών κανόνων, δικαιοκόν και ηθικών, που όταν μάλιστα παίρνουν το χαρακτήρα σκανδάλου αυξάνουν το ενδιαφέρον του κοινού⁴¹⁸. Αποτελούν την κυριότερη πηγή πληροφόρησης του κοινού και σε θέματα σχετικά με το έγκλημα και τον επίσημο

---

⁴¹⁵ Mcquail D., Windahl Sv., ό.π., σελ. 35.

⁴¹⁶ McCombs Maxwell, Einsiedel Edna, Weaver David, ό.π., σελ. 91.

⁴¹⁷ Το ίδιο, σελ. 28.

⁴¹⁸ Λαμπροπούλου Έ. (1999), ό.π., σελ. 35 και επ.

κοινωνικό έλεγχο. Ο ρόλος τους στη δημιουργία και διάδοση της γνώσης για την εγκληματικότητα είναι ιδιαίτερα σημαντικός, επειδή τα άτομα έχουν περιορισμένες εμπειρίες σχετικά με αυτό το θέμα και λίγες δυνατότητες να τις αποκτήσουν⁴¹⁹. Από έρευνες προκύπτει ότι αν και τα Μέσα αποτελούν πρωταρχική πηγή πληροφόρησης του κοινού για την εγκληματικότητα δεν το βοηθούν να καταλάβει τις βαθύτερες αιτίες της εγκληματικότητας ούτε πως μπορεί να προλάβει πιθανή θυματοποίησή του⁴²⁰. Επιπλέον, τα Μέσα συμβάλλουν στην αύξηση του φόβου για την εγκληματικότητα, ο οποίος δεν αναποκρίνεται στον πραγματικό κίνδυνο θυματοποίησης⁴²¹. Η πληροφόρηση που παρέχουν σχετικά με το εγκληματικό φαινόμενο είναι επιφανειακή και αποσπασματική⁴²². Ο τρόπος παρουσίασής του βασίζεται σε ορισμένα στερεότυπα, δηλαδή σε ομοιόμορφες, τυποποιημένες, παγιωμένες απόψεις για άτομα, ομάδες, συμπεριφορές κ.α.⁴²³, τα οποία ενισχύουν και αναπαράγουν. Τα κοινωνικά στερεότυπα είναι μια μορφή κατηγοριοποίησης και γενίκευσης ομάδας χαρακτηριστικών γνωρισμάτων που θεωρούνται κοινά για τα μέλη μιας ομάδας. Συμβάλλουν στην «οικονομία της σκέψης», δηλαδή στη διαχείριση τεράστιου όγκου πληροφοριών που δέχεται ο άνθρωπος καθημερινά⁴²⁴. Όμως αυτή η λειτουργία μπορεί να αποβεί προβληματική με το να προσάπτονται στερεοτυπικά χαρακτηριστικά σε μια ομάδα ανθρώπων που μπορεί να μην ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.⁴²⁵ Συνήθως υπάρχει μια τυποποιημένη άποψη για το ποιοι άνθρωποι είναι εγκληματίες και θύματα, όπως επίσης και για τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Η συχνή παρουσίαση απλών υπόπτων ως

---

⁴¹⁹ Το ίδιο, σελ. 83.

⁴²⁰ Το ίδιο, σελ. 92.

⁴²¹ Το ίδιο, σελ. 95.

⁴²² Ζαραφωνίτου Χρ. (2004), ό.π., σελ. 244.

⁴²³ Λαμπροπούλου Έ. (1999), ό.π., σελ. 84.

⁴²⁴ Καλατζή - Αζίζι Αν., Ζωνιού-Σιδέρη Αθ., Βλάχου Αν., *Προκαταλήψεις και στερεότυπα, δημιουργία και αντιμετώπιση*, εκδόσεις ΥΠΕΠΘ, 1996, σελ. 20.

⁴²⁵ Το ίδιο, σελ. 21.

«σεσημασμένων κακοποιών», καταργεί το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου, ενώ ο τρόπος παρουσίασης συντελεί στη διάδοση στιγματιστικών στερεοτύπων⁴²⁶. Από τα Μέσα κυρίως προβάλλονται εγκλήματα βίας, με ιδιαίτερη δραματοποίηση των γεγονότων και συγκινησιακή φόρτισή τους. Προτιμούνται τα παράξενα, σπάνια και βίαια εγκληματικά συμβάντα⁴²⁷. Η μετάδοση της διαστρεβλωμένης πληροφόρησης οδηγεί σε διαστρεβλωμένες αντιλήψεις, π.χ. καλλιέργεια ενός υπερβολικού φόβου για βίαιες εγκληματικές συμπεριφορές. Η επιλεκτική παρουσίαση θεμάτων εγκληματικότητας έχει άμεσο αντίκτυπο τόσο στην εικόνα της εγκληματικότητας στις αντιλήψεις του κοινού όσο και στην διαμόρφωση αντεγκληματικής πολιτικής. Η δραματοποιημένη παρουσίαση θεμάτων εγκληματικότητας προσδίδει συγκινησιακό χαρακτήρα στα θέματα αυτά και συμβάλλει στην αύξηση του φόβου του κοινού⁴²⁸. Επιπλέον, τα Μέσα παράγουν τα «κύματα εγκληματικότητας» (crime waves). Αυτά δημιουργούνται από την υπερβολική και υπερτονισμένη προβολή θεμάτων εγκληματικότητας, η οποία δημιουργεί την εντύπωση κλιμακούμενης αύξησης⁴²⁹. Ανακυκλώνουν δηλαδή μια είδηση, την υπερπροβάλλουν και τη διατηρούν αρκετές μέρες στην επικαιρότητα. Αρκετές φορές θεματοποιείται το είδος της εγκληματικής πράξης, π.χ. «εγκληματικότητα σε βάρος ηλικιωμένων»⁴³⁰.

Μέσα από το αφήγημα διαφαίνεται ότι ο Wallace γνωρίζει πολύ καλά τον κόσμο του Τύπου. Άλλωστε εργάστηκε για αρκετά χρόνια ως ανταποκριτής και δημοσιογράφος σε εφημερίδες. Γνωρίζει πως κινούνται οι δημοσιογράφοι, πως αντιμετωπίζουν την είδηση, αλλά και πως διαρρέουν οι ειδήσεις σε ανταγωνιστικά

---

⁴²⁶ Ζαραφωνίτου Χρ. (2004), ό.π., σελ. 244-246.

⁴²⁷ Ζαραφωνίτου Χρ. (2008), ό.π., σελ. 86.

⁴²⁸ Ζαραφωνίτου Χρ. (2004), ό.π., σελ. 253 και έπ.

⁴²⁹ Ζαραφωνίτου Χρ. (2008), ό.π., σελ. 86.

⁴³⁰ Λαμπροπούλου Έ. (1999), ό.π., σελ. 39 και έπ.

έντυπα⁴³¹. Σε όλη την έκταση του έργου γίνονται συχνές αναφορές στο κόσμο των εφημερίδων, και μάλιστα από την αρχή του έργου, καθώς ο Υπουργός αποφάσισε να δημοσιοποιήσει το γεγονός ότι είχε γίνει αποδέκτης απειλητικών επιστολών, ο οποίος δηλώνει ότι προσφέρει αμοιβή σε όποιον δώσει πληροφορίες για τον συντάκτη των επιστολών⁴³². Σε όλη την πλοκή ο Τύπος κατέχει βασικό ρόλο. Μέσα από τις σελίδες των εφημερίδων το κοινό πληροφορείται για τις επιστολές και την πορεία της υπόθεσης. Ένα τέτοιο γεγονός, το οποίο κρατά σε διάρκεια περίπου ένα μήνα, με αυξανόμενη κλιμάκωση αποτελεί για τις εφημερίδες μια μοναδική ευκαιρία για την πώληση φύλλων. Όπως περιγράφεται, στον κόσμο του Τύπου «κυριαρχούσε ένας απολαυστικός ενθουσιασμός», οι ειδήσεις γέμιζαν σελίδες, έδιναν υλικό για «κραυγαλέους τίτλους»⁴³³. Κάθε νέα έκδοση εξαντλούνταν μόλις κυκλοφορούσε⁴³⁴. Επίσης, ο Wallace αφήνει αιχμές για την «φθηνή» δημοσιογραφία που λατρεύει τον εντυπωσιασμό⁴³⁵.

5.1.4. Ο φόβος του εγκλήματος

Έναν ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα στη διαμόρφωση των στάσεων και αντιλήψεων των πολιτών για το εγκληματικό φαινόμενο αποτελεί ο φόβος του εγκλήματος. Ορίζεται ως μια λογική ή παράλογη κατάσταση συναγερμού ή ανησυχίας προκαλούμενη από την πεποίθηση ότι κάποιος κινδυνεύει να γίνει θύμα εγκληματικής ενέργειας. Σύμφωνα με τον Leaute ο φόβος του εγκλήματος μπορεί να αποτελεί το συλλογικό άγχος των κατοίκων μιας περιοχής, πόλης ή χώρας. Ο φόβος αυτός δεν απορρέει αποκλειστικά και μόνο από τα αντικειμενικά δεδομένα που

---

⁴³¹ «ειδήσεις έχουν το ατυχές ... το βάρος τους σε χρυσό», Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 60.

⁴³² Το ίδιο, σελ. 17.

⁴³³ Το ίδιο, σελ. 39.

⁴³⁴ Το ίδιο, σελ. 133.

⁴³⁵ Το ίδιο, σελ. 71.

συνθέτουν το εγκληματικό φαινόμενο⁴³⁶. Το κοινό αισθάνεται απειλητική την έξαρση της βίας, ακόμα και αν δεν το αφορά άμεσα, δηλαδή αν δεν υπήρξε θύμα οποιασδήποτε βίαιης επίθεσης ούτε ο ίδιος ούτε κάποιος από το άμεσο περιβάλλον του. Συνεπώς, ο φόβος δεν απορρέει αποκλειστικά από προσωπικές εμπειρίες, αλλά και από την πρόσληψη της εμπειρίας άλλων ατόμων και από διάφορες πηγές πληροφόρησης.⁴³⁷ Συναρτάται επίσης με διάφορους παράγοντες, όπως τα στοιχεία που συνθέτουν την ποιότητα ζωής των κατοίκων μιας περιοχής (οι κάτοικοι των μεγάλων πόλεων φοβούνται περισσότερο από τους υπόλοιπους), την εμπιστοσύνη τους στο ποινικό σύστημα, αλλά και τις ευρύτερες κοινωνικο-ιδεολογικές τους αντιλήψεις⁴³⁸. Ακόμα, η ένταση του φόβου διαφοροποιείται ανάλογα και με ορισμένα ατομικά χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία, το φύλο και το μορφωτικό επίπεδο⁴³⁹.

Το κοινό, στο έργο του Wallace, αρχικά φαίνεται να δείχνει μεγάλο ενδιαφέρον για την απειλή κατά του Υπουργού, όμως στη συνέχεια, μετά την τοποθέτηση της ανενεργής βόμβας στο κοινοβούλιο, παρουσιάζεται ιδιαίτερα φοβισμένο και ανήσυχο. Νιώθουν ότι ο κίνδυνος είναι υπαρκτός, και μάλιστα κοντά τους, καθώς «*κρυφός τρόμος βρισκόταν στην ίδια τη Μητρόπολη*»⁴⁴⁰. Ρίχνουν γύρω τους καχύποπτες ματιές, μήπως κάποιος γύρω τους είναι ένας από τους «Τέσσερις»⁴⁴¹.

---

⁴³⁶ Ζαραφωνίτου Χρ. (2008), ό.π., σελ. 99-100

⁴³⁷ Το ίδιο, σελ. 102.

⁴³⁸ Το ίδιο.

⁴³⁹ Ζαραφωνίτου Χρ. (2004), ό.π., σελ. 255 και έπ.

⁴⁴⁰ Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 35.

⁴⁴¹ Το ίδιο.

5.1.5. Η συμβολή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική

Η ενεργή συμμετοχή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική είναι ουσιώδης τόσο κατά την πρόληψη του εγκλήματος όσο και στα στάδια της καταστολής του. Σε επίπεδο πρόληψης με τη συμβολή του στην αποτροπή του εγκλήματος μέσα από καθημερινές πρακτικές, με την περιστασιακή πρόληψη, με την αλληλεπίδραση των πολιτών σε τοπικό επίπεδο, με τη συμμετοχή του σε επιτροπές και συμβούλια πρόληψης εγκληματικότητας, με την επισήμανση της εγκληματικής πράξης και την εισαγωγή της στο σύστημα απονομής δικαιοσύνης, με τη συμμετοχή του στην εκδίκαση ποινικής υπόθεσης με το ρόλο του μάρτυρα ή του ενόρκου κ.ά.⁴⁴². Μέσα από διαφορετικούς ρόλους οι πολίτες μπορούν να συνδράμουν αποφασιστικά στις πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης του εγκλήματος. Ως μοντέλο αντεγκληματικής πολιτικής, υπό τον όρο «συμμετοχικό μοντέλο», προωθήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης⁴⁴³ τη δεκαετία του 1980. Όμως η συμμετοχή του κοινού μπορεί να αποδειχθεί επωφελής υπό όρους και προϋποθέσεις, καθώς στάσεις καχυποψίας ή εχθρότητας απέναντι σε μορφές κοινωνικής διαφοροποίησης ή παρέκκλισης μπορεί να οδηγήσουν στον αποκλεισμό εθνικών ή κοινωνικών μειονοτήτων και να αποβούν εις βάρος της ίδιας της πρόληψης⁴⁴⁴.

Εν προκειμένω, το δημόσιο ενδιαφέρον για το προαναγγελθέν έγκλημα είναι ιδιαίτερα έντονο. Αποτελεί βασικό θέμα συζήτησης του βρετανικού κοινού, το οποίο πληροφορείται συνεχώς για το περιστατικό και την έκβασή του, ενώ όσο εμμένουν οι «Τέσσερις Δίκαιοι» στην απόφασή τους παρουσιάζεται ιδιαίτερα ανήσυχο. Οι Λονδρέζοι ρίχνουν γύρω τους καχύποπτες ματιές. Η αστυνομία καλεί

⁴⁴² Αλεξιάδης Στ., ό.π., σελ. 431-433.

⁴⁴³ Σύσταση R(83)7 του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη «συμμετοχή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική».

⁴⁴⁴ Ζαραφωνίτου Χρ. (2008), ό.π., σελ. 14-15.

το κοινό να βοηθήσει στην αποτροπή της πράξης⁴⁴⁵. Μάλιστα η προσφορά αμοιβής αποτελεί ένα σοβαρό κίνητρο για την κινητοποίηση του κοινού με την παροχή πληροφοριών που θα οδηγήσουν στους «Δίκαιους». Στο έργο γίνονται δύο προσπάθειες· αρχικά από τον Υπουργό που προσφέρει το ποσό των 50 λιρών⁴⁴⁶ και στη συνέχεια από την αστυνομία που προσφέρει το ποσό των 1.000 λιρών⁴⁴⁷.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το κοινό εκτός από το ρόλο που διαδραματίζει στην πρόληψη και την αντιμετώπιση του εγκλήματος αποτελεί και σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης της αντεγκληματικής πολιτικής. Οι στάσεις του απέναντι στο έγκλημα, τον εγκληματία, το θύμα και το ποινικό σύστημα είναι προϊόν αλληλεπίδρασης μεταξύ μιας σειράς παραγόντων, με σημαντικότερους τις πηγές πληροφόρησης του κοινού για το εγκληματικό φαινόμενο, το φόβο του εγκλήματος, την ανασφάλεια και τον κλονισμό της εμπιστοσύνης του στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης⁴⁴⁸. Ειδικότερα, ο κλονισμός της εμπιστοσύνης των πολιτών απέναντι στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, το οποίο προσλαμβάνεται ως αναποτελεσματικό στην προστασία από το έγκλημα⁴⁴⁹, συμβάλλει στη διαμόρφωση έντονα τιμωρητικής στάσης⁴⁵⁰, με απαίτηση για σκλήρυνση πολιτικών «νόμου και τάξης», οδηγώντας σε έναν φαύλο κύκλο εγκληματικότητας, ανασφάλειας και τιμωρητικότητας⁴⁵¹.

---

⁴⁴⁵ «μέσω της ενημέρωσης, ο κόσμος ίσως βοηθήσει ... να αποτρέψει την διάπραξη περαιτέρω εγκληματικών πράξεων», Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 20

⁴⁴⁶ Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 17.

⁴⁴⁷ Wallace Ed. (2017), ό.π., σελ. 34-35.

⁴⁴⁸ Ζαραφωνίτου Χρ. (2008), ό.π., σελ. 16

⁴⁴⁹ Το ίδιο, σελ. 103.

⁴⁵⁰ Ζαραφωνίτου Χρ. (2004), ό.π., σελ. 253 και έπ.

⁴⁵¹ Ζαραφωνίτου Χρ. (2008), ό.π., σελ. 147.

Αντί επιλόγου

Κατά την εγκληματολογική προσέγγιση του έργου «Οι Τέσσερις Δίκαιοι» του Edgar Wallace αναδείχθηκε κατά κύριο λόγο το θέμα της τρομοκρατίας. Εξετάζοντας βασικές εγκληματολογικές θεωρίες και προσεγγίσεις διαπιστώνεται ότι καμιά θεωρία δεν μπορεί να μας δώσει ισχυρή εξήγηση για το τρομοκρατικό φαινόμενο. Κάθε μία συνήθως φωτίζει μόνο ένα μέρος και εστιάζει σε συγκεκριμένους παράγοντες. Η τρομοκρατία, άλλωστε, ως φαινόμενο παρουσιάζει κατά την ιστορική πορεία του διαφορετικές εκφάνσεις και τίθεται με όρους διαφορετικούς. Για το λόγο αυτό και δεν μπορεί να προσδιοριστεί ενιαίος ορισμός για το τι είναι τρομοκρατία. Κατά την πάροδο του χρόνου ποικίλες τρομοκρατικές πρακτικές έχουν εφαρμοστεί σε διάφορα μέρη του κόσμου, τόσο σε πλούσιες όσο και σε φτωχές χώρες, υπό διάφορα πολιτικά καθεστώτα.

Για να δοθεί απάντηση στο τρομοκρατικό φαινόμενο πρέπει να γίνει κατανοητό γιατί ριζοσπαστικοποιούνται κάποια άτομα και καταφεύγουν σε τέτοιας μορφής βία. Πρέπει πρώτα να ερμηνεύσουμε και να κατανοήσουμε κάτω από ποιες κοινωνικές συνθήκες γεννάται η τρομοκρατία. Ποιο είναι το κοινωνικό σύνολο που γεννά τον τρομοκράτη. Ο τρομοκράτης είναι αποκύημα μιας κοινωνίας που βιώνει την αδικία, σε διάφορες μορφές – φυλετική, κοινωνική, οικονομική. Η αδικία αυτή έχει συνήθως ως υπόβαθρο τις εξουσιαστικές σχέσεις και την εκμετάλλευση ορισμένων ατόμων, ομάδων, τάξεων ή κρατών έναντι κάποιων άλλων.

Είναι σημαντικό να κοιτάξουμε πίσω από τη βία, να αναζητήσουμε και να κατανοήσουμε τους παράγοντες που την τροφοδοτούν και να αμβλύνουμε αυτούς τους παράγοντες με κοινωνικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις⁴⁵². Σύμφωνα με τη Richardson μια επιτυχής αντιτρομοκρατική στρατηγική προϋποθέτει τον συνδυασμό

---

⁴⁵² Το ίδιο, σελ. 332.

κατασταλτικών και συνδιαλλακτικών πολιτικών. Με τις κατασταλτικές πολιτικές να προορίζονται στους λίγους, στους αυτουργούς και δράστες της βίας, ενώ με τις συνδυαλλακτικές πολιτικές να επικεντρώνονται στους δυνητικούς νεοσύλλεκτους⁴⁵³, αλλά και στις κοινότητες από τις οποίες οι τρομοκράτες αντλούν την υποστήριξή τους⁴⁵⁴. Στην περίπτωση της ισλαμικής βίας, οι κοινωνίες που τους υποστηρίζουν είναι κοινωνίες που έχουν βιώσει κοινωνική και οικονομική απορρύθμιση και οι αντιλήψεις τους περί συγκριτικής αποστέρησης και πολιτικού αποκλεισμού είναι οξυμένες⁴⁵⁵. Λόγω του ότι η τρομοκρατία αποτελεί ένα πολυπλεύρο και σύνθετο φαινόμενο θα πρέπει να αντιμετωπιστεί και πολύπλευρα, δηλαδή με σωστή εξωτερική και κοινωνική πολιτική, ουσιαστική δικαιοσύνη και ενδυνάμωση των θεσμών του κράτους⁴⁵⁶. Άλλωστε, η τρομοκρατία είναι πολιτική πράξη, ο σκοπός της είναι πολιτικός. Αντιτρομοκρατικές πρακτικές που απλώς θα ποινικοποιούν περαιτέρω πράξεις, θα ασκούν εντονότερο έλεγχο και εποπτεία, θα αποβούν άκαρπες.

Κατά την περίοδο του «θρησκευτικού κύματος» ο ισλαμικός φονταμενταλισμός συσπείρωσε τα φτωχά λαϊκά στρώματα και τις περιθωριακές μάζες με βάση τη θρησκεία. Ο αλαζονικός τρόπος άσκησης της παγκόσμιας εξουσίας από τις ΗΠΑ, η υποστήριξη προς το Ισραήλ και οι επεμβάσεις στον αραβικό κόσμο ήταν καταλυτικά στοιχεία για να εκδηλωθεί η θρησκευτική και πολιτική αντίθεση με τον δυτικό κόσμο και να γιγαντωθούν αισθήματα, οργής και μίσους κατά των δυτικών⁴⁵⁷. Στο περίφημο διάγγελμα του George Bush, η τρομοκρατία συνδέθηκε με μια αναδυόμενη σύγκρουση πολιτισμών. Η κήρυξη του πολέμου παρουσιάστηκε σαν

---

⁴⁵³ Το ίδιο, σελ. 336

⁴⁵⁴ Το ίδιο, σελ. 352

⁴⁵⁵ Το ίδιο, σελ. 361

⁴⁵⁶ Μανωλεδάκης Ι., «Τρομοκρατία και νομοκρατία (η τήρηση της νομιμότητας ως απάντηση στην τρομοκρατία)», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τχ. 1/2003, σελ. 65.

⁴⁵⁷ Καφφές Γ., ό.π., σελ. 93.

μια σταυροφορία υπεράσπισης του δυτικού κόσμου ενάντια στον μουσουλμανικό κόσμο. Μπορούμε άραγε να συνδέσουμε το σύγχρονο φαινόμενο της τρομοκρατίας με τη σύγκρουση πολιτισμών; Ή μήπως οι πολιτικές και οικονομικές διαστάσεις υπερτερούν των πολιτιστικών κριτηρίων; Μήπως τελικά ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας αναπαράγει την τρομοκρατία; Μήπως η βία αποτελεί τη χειρότερη απάντηση στη βία, τη διαιωνίζει και τη δικαιώνει⁴⁵⁸; Οι πιο ψύχραιμοι πρεσβεύουν ότι ο πόλεμος εναντίον της τρομοκρατίας δεν είναι στην πραγματικότητα πόλεμος. Η τρομοκρατία θα πρέπει να αντιμετωπίζεται κυρίως με διακρατική συνεργασία και διπλωματικά μέσα, με ανταλλαγή πληροφοριών και αστυνομικά μέσα, και κατά κύριο λόγο με βαθιές κοινωνικές αλλαγές. Επίσης, η ιστορία έχει δείξει ότι χρόνια εθνικά ζητήματα, όπως η αναγνώριση Παλαιστινιακού κράτους, έχει συμβάλει στην ένταση της τρομοκρατικής δράσης. Τα ζητήματα αυτά πρέπει να επιλυθούν στα πλαίσια των κανόνων του διεθνούς δικαίου. Είναι αναγκαίο να υπάρξουν βαθιές κοινωνικές αλλαγές και πραγματικός εκδημοκρατισμός, με ευαισθησία για τη διαφορετικότητα, για τους πολιτισμούς και τις θρησκείες. Η λύση που πρέπει να δοθεί πρέπει να είναι κυρίως πολιτική. Αντεγκληματικές πολιτικές που θα οδηγούν στην περαιτέρω διεύρυνση της ποινικοποίησης απέναντι στο φαινόμενο της τρομοκρατίας, τη σκλήρυνση της νομοθεσίας, την εισαγωγή αυστηρότερων αντιτρομοκρατικών νόμων, απλώς θα μετατρέπουν την κοινωνία σε κοινωνία επιτήρησης και αυταρχισμού με ολονένα και μεγαλύτερο περιορισμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

---

⁴⁵⁸ Μανωλεδάκης Ι., ό.π., σελ. 65

Βιβλιογραφία

Α. Ελληνική

Αλεξιάδης Στέργιος, *Εγκληματολογία*, Ε΄ έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2011, σελ. 240 και έπ.

Αλιβιζάτος Νίκος, «Η ιδιότυπη μεταχείριση ενός «ανύπαρκτου» είδους: ο πολιτικός εγκληματίας στα ελληνικά Συντάγματα», στον τιμητικό τόμο για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη, τόμος Ι, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005.

Αποστολίδης Ανδρέας, Ελληνική Λέσχη Συγγραφέων Αστυνομικής Λογοτεχνίας, <https://crimefictionclubgr.wordpress.com/defining-crime-fiction/>.

Αποστολίδης Ανδρέας, *Τα Πολλά Πρόσωπα του Αστυνομικού Μυθιστορήματος*, εκδόσεις Άγρα, Αθήνα, 2009.

Αποστολόπουλος Ευ., Καμινάρης Ά. Κομματάς Π., Κότσιφας Α., *Το Πολιτικόν Έγκλημα*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1979.

Βιδάλη Σοφία, *Εγκληματικότητα και Αστυνομία*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007Α.

Βιδάλη Σοφία, *Έλεγχος του Εγκλήματος και Δημόσια Αστυνομία*, τ. Α΄, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007Β.

Βλάχου Βίκυ, *Η εξέλιξη των εγκληματολογικών θεωριών για τη βία και την επιθετικότητα*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006.

Βλάχου Βίκυ, *Ιστορική επισκόπηση των εγκληματολογικών θεωριών κατά τον 19ο αιώνα*, Β΄ έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017.

Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Μέρος Α΄ – Εισαγωγικά*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1984.

Δασκαλάκης Ηλίας, *Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα. Αθήνα – Κομοτηνή, 1985.

Δημητρίου Σωτήρης, *Μορφές Βίας*, εκδόσεις Σαββάλας, 2003.

Δολγέρας Λάκης, «Ποιος το 'κανε ή γιατί το 'κανε» στο *Αστυνομική Λογοτεχνία, Επιστημονικό Συμπόσιο (30 και 31 Μαρτίου 2012)*, επιμ. Ουρανία Καϊάφα, Εκδόσεις Εταιρεία Σπουδών, χ.χ.

Ζαραφονίτου Χριστίνα, *Εμπειρική Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, β' έκδοση, 2004.

Ζαραφονίτου Χριστίνα, *Τιμωρητικότητα*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2008.

Καλατζή-Αζίζι Αναστασία, Ζωνιού-Σιδέρη Αθηνά, Βλάχου Αναστασία, *Προκαταλήψεις και στερεότυπα, δημιουργία και αντιμετώπιση*, εκδόσεις ΥΠΕΠΘ, 1996.

Καλφόπουλος Κώστας, «Ο ντετέκτιβ ως κοινωνιολόγος», στο *Αστυνομική Λογοτεχνία, Επιστημονικό Συμπόσιο* (30 και 31 Μαρτίου 2012), επιμ. Ουρανία Καϊάφα, Εκδόσεις Εταιρεία Σπουδών, χ.χ.

Καραποστόλης Βασίλης, *Η Αδιαχώρητη Κοινωνία: ένας διάλογος κοινωνιολογίας με τη λογοτεχνία*, εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα, 1985.

Καφφές Γιώργος, *Κοινωνιολογία της Τρομοκρατίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2010.

Κηπουράς Παύλος, *Η Δικαστικής Γραφολογία ως είδος πραγματογνωμοσύνης*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2009.

Κουράκης Νέστωρ, «Εισαγωγή στη μελέτη του αστυνομικού αφηγήματος», *The Art of Crime*, τχ. 24 (2013), διαθέσιμο στο <https://theartofcrime.gr/old/oldartofcrime/old.theartofcrime.gr/index1ffb.html?pgtp=1&aid=1368885529#>.

Λάζος Γρηγόρης, *Κριτική Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2007.

Λαμπροπούλου Έφη, *Η κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας: Η περίπτωση της Βίας και της Εγκληματικότητας*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, Β' έκδοση, 1999.

Λαμπροπούλου Έφη, *Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1994.

Λοβέρδος Ανδρέας, *Για την Τρομοκρατία και το Πολιτικό Έγκλημα*, εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1987.

Λοβέρδος Ανδρέας, *Η Νέα Τρομοκρατία με αφορμή της 11η Σεπτεμβρίου*, εκδόσεις Ίνδικτος, Αθήνα 2001.

Λοβέρδος Ανδρέας, *Παρεκκλίσεις πολιτικής συμπεριφοράς και Σύνταγμα: πολιτικό έγκλημα, τρομοκρατία, πολιτικό άσυλο*, εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, 1988.

Μανωλεδάκης Ιωάννης, «Ασφάλεια κράτους ή ελευθερία;» στο *Τρομοκρατία και Δικαιώματα*, επιμ. Αντώνης Μανιτάκης, Ανδρέας Τάκης, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2004.

Μανωλεδάκης Ιωάννης, «Τρομοκρατία και νομοκρατία (η τήρηση της νομιμότητας ως απάντηση στην τρομοκρατία)», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τχ. 1/2003.

Μπόση Μαίρη, *Ελλάδα & Τρομοκρατία, Εθνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1996.

Μπόση Μαίρη, *Περί ορισμού της τρομοκρατίας*, εκδοτικός οίκος Π. Τραυλός, 2000.

Νικολόπουλος Γιώργος, «Για ένα διάλογο της εγκληματολογίας με τη λογοτεχνία: εικόνες φυλακής στον Ξένο του Α. Camus», στο *Εικόνες Φυλακής*, επιμ. Κουκουτσάκη Α., εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2006.

Νικολόπουλος Γιώργος, «Έγκλημα και Λογοτεχνία: προλεγόμενα στην κατασκευή ενός αντικειμένου έρευνας», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, τχ. 5-10, 1990-1992.

Νικολόπουλος Γιώργος, «Όταν η εγκληματολογία συναντά τη λογοτεχνία: Ζητήματα διδασκαλίας και έρευνας», στο *Εγκληματολογία: Διδασκαλία και έρευνα στην Ελλάδα*, επιμ. Κουράκης Ν., Ζαραφονίτου Χρ., Τσουραμάνης Χρ., Χαϊνάς Ε., εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2011.

Πανούσης Γιάννης, *Εγκληματολογικές επιστήμες και αστυνομικό μυθιστόρημα*, Β΄ έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2008.

Πανούσης Γιάννης, *Ένοχοι και Ενοχές, Εγκληματολογικές Επιστήμες και αστυνομικά μυθιστορήματα*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2010.

Πανούσης Γιάννης, *Φυσιογνωμική (Μια σύγχρονη Εγκληματολογική προσέγγιση)*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 4^η έκδοση, 2007.

Παπαδάτος Πέτρος, *Η τρομοκρατία*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1987.

Παπαστάμου Στάμος, Προδρομίτης Γεράσιμος, *Κρατική και μη κρατική πολιτική βία, Τα δύο άκρα της (αν)ισορροπίας του τρόμου*, εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα, 2010.

Ραφαηλίδης Βασίλης, «Η ηθική χρησιμότητα του φόνου στο αστυνομικό μυθιστόρημα», στο Περιοδικό *Διαβάζω*, τεύχος 86(1984).

Ριζάβα Φωτεινή, *Οργανωμένο Έγκλημα*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2012.

Σαραφιανός Δημήτρης, Τσαϊτουρίδης Χρήστος «Η υπεράσπιση της Δημοκρατίας από τρομοκρατικά αδικήματα και η προάσπιση της ελευθερίας από αντιτρομοκρατικά νομοθετήματα» στο *Τρομοκρατία και Δικαιώματα*, επιμ. Αντώνης Μανιτάκης, Ανδρέας Τάκης, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2004.

Σπινέλλη Δ. Καλλιόπη, *Εγκληματολογία: σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1985.

Σπινέλλη Δ. Καλλιόπη, *Εγκληματολογία: σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 3^η έκδοση, 2014.

Σπινέλλη Δ. Καλλιόπη, *Η Γενική Πρόληψη των Εγκλημάτων*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1982.

Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., *Οργανωμένο Έγκλημα και Τρομοκρατία*, β' έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2007.

Τσουλός Νίκος, *Τρομοκρατία*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005.

Φαρσεδάκης Ιάκωβος, *Η εγκληματολογική σκέψη: Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1990.

Φαρσεδάκης, Ιάκωβος, *Παραβατικότητα και Κοινωνικός Έλεγχος των Ανηλίκων*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1985.

Φιλίππου Φίλιππος, «Οι αλλαγές στην αστυνομική λογοτεχνία», στο περιοδικό *Διαβάζω*, τχ. 459(2006).

Χαΐδου Ανθοζωή, *Θετικιστική Εγκληματολογία*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1996.

Χανός Δ., «Η Προέλευση και η πορεία της αστυνομικής φιλολογίας μέσα από τα λαϊκά περιοδικά και φυλλάδια», στο περιοδικό *Διαβάζω*, τεύχος 86(1984).

B. Αλλοδαπή

Bashford Alison, Mcadam Jane, «The Right to Asylum: Britain's 1905 Aliens Act and the Evolution of Refugee Law» στο *Law and History Review*, Vol. 32, No. 2 (May 2014).

Berkman Alexander, *Το Αλφαβητάρι του Αναρχισμού*, εκδόσεις Δαμιανός, Αθήνα, 2011.

Brecht Bertol, «Σχόλια για το Αστυνομικό Μυθιστόρημα», στο *Ανατομία του Αστυνομικού Μυθιστορήματος*, Εκδόσεις Άγρα, 1986.

Brecht Bertol, *Για τον Ρεαλισμό. Για το Αστυνομικό Μυθιστόρημα*, μτφρ. Παλαιολόγου Κ., Εκδόσεις 70 – Πλανήτης, 1974.

Champagne Patrick, *Η κατασκευή της Κοινής Γνώμης*, μεταφρ. Σταματίνα Μανδηλαρά, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2002.

Chrenshaw Martha, «The logic of terrorism: Terrorist behavior as a product of strategic choice», στο *Origins of Terrorism*, ed. Walter Reich, Woodrow Wilson Center Press, Washington D.C., 1998.

Clark Neil, *Stranger Than Fiction: The Life of Edgar Wallace, the Man who created King Kong*, The History Press, 2014, διαθέσιμο στο Kindle Cloud Reader.

Dearing James, Rogers Everett, *Ορίζοντας τα Θέματα*, μτφρ. Παγ. Τσιλιγιάννης, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2005.

Delmas-Marty Mireille, *Πρότυπα και Τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής*, μτφρ. Χρ. Ζαραφωνίτου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1991.

Eisenzweig Uri, «Όταν το αστυνομικό μυθιστόρημα έγινε είδος», στο *Ανατομία του Αστυνομικού Μυθιστορήματος*, εκδόσεις Άγρα, 1986.

Enzensberger Hans Magnus, *Politik und Verbrechen*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt, 1964.

- Glover David, «Looking for Edgar Wallace: The Author as Consumer», στο *History Workshop*, No. 37 (Spring, 1994), Oxford University Press.
- Glover David, «The thriller», στο *The Cambridge Companion to Crime Fiction*, ed. Martin Priestman, Cambridge University Press, 2003.
- Glover David, *Literature, Immigration, and Diaspora in Fin-de-Siècle England: A Cultural History of the 1905 Aliens Act*, Cambridge University Press, 2012.
- Harper Clifford, *Αναρχισμός*, μτφρ. Κ. Δεσποινιάδης, εκδόσεις Επιλογή, Θεσσαλονίκη, 1989.
- Hobsbawm Eric, *Παγκοσμιοποίηση, Δημοκρατία και Τρομοκρατία*, μεταφρ. Ν. Κούρκουλος, Β έκδοση, εκδόσεις Θεμέλιο, 2008.
- James P. D., *Συζητώντας για το αστυνομικό μυθιστόρημα*, μτφρ. Τόλια Τ., εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2011.
- Jauss, Hans Robert, *Η θεωρία της πρόσληψης: τρία μελετήματα*, μτφρ. Μ. Πεχλιβάνος, εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 1995.
- Jensen, Richard Bach, *The Battle Against Anarchist Terrorism: An International History, 1878–1934*, Cambridge University Press, New York, 2014.
- Joll James, *Οι Αναρχικοί*, μτφρ. Ν.Μπαλής, εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα, 1975.
- Kaplan Jeffrey, «David Rapoport and the study of religiously motivated terrorism», στο *Terrorism, Identity and Legitimacy, The Four Waves theory and political violence*, ed. Rosenfeld Jean, Routledge, London and New York, 2011.
- Knight Stephen, «The golden age», στο *The Cambridge Companion to Crime Fiction*, ed. Martin Priestman, Cambridge University Press, 2003.
- Lindemann Albert, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, μτφρ. Γ. Χρηστίδης, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2014.
- Lombroso Cesare, *Οι Αναρχικοί*, εκδόσεις Ισνάφι, Ιωάννινα, 2011.
- McCombs Maxwell, Einsiedel Edna, Weaver David, *Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η Διαμόρφωση της Κοινής Γνώμης*, μτφρ. Γιούρι Καβαλένκο, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1996.

- Mcquail Denis, Windahl Sven, Σύγχρονα Μοντέλα Επικοινωνίας για τη Μελέτη της Μαζικής Επικοινωνίας, μτφρ. Κάτια Μεταξά, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2001.
- Merton Robert, *Social Structure and Anomie*, The Free Press, New York, 1968.
- Nechayev Sergey, *Η Κατήχηση του Επαναστάτη*, Bakunin Mihhail, *Απάντηση στον Νετσάγιεφ*, μτφρ. Ζ. Σαρίκας Γ' έκδοση, εκδόσεις Πανοπτικών, 2011.
- Nettlau Max, *Ιστορία της Αναρχίας*, μτφρ. Σ. Μ. Κορακιανίτης, εκδόσεις Διεθνής Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1988.
- Priestman Martin, *Crime Fiction from Poe to the present*, Northcote House Publishers Ltd, 2nd ed., 2013.
- Rapoport David, «The Four Waves of Rebel Terror and September 11», *Anthropoetics VIII*, no. 1 Spring/Summer 2002.
- Rasler Karin, Thompson William, «Looking for waves of Terrorism», στο *Terrorism, Identity and Legitimacy, The Four Waves theory and political violence*, ed. Jean Rosenfeld, Routledge, London and New York, 2011.
- Rayne Robert, *Zero: The story of Terrorism*, Johh Day Company, New York, 1950.
- Richardson, Louise, *Τι θέλουν οι Τρομοκράτες*, εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2008.
- Sageman Marc, «Ripples in the waves, Fantasies and Fashions» στο *Terrorism, Identity and Legitimacy, The Four Waves theory and political violence*, ed. J. Rosenfeld, Routledge, London and New York, 2011,
- Scaggs John, *Crime Fiction*, Routledge, London and New York, 2005.
- Teichman Jenny, «How to Define Terrorism, στο The International Library of Criminology», *Criminal Justice & Penology*, ed. Conor Geary, Dartmouth, 1996.
- Wallace Edgar, *Four Just Men*, διαθέσιμο στο <http://www.feedbooks.com>.
- Wallace Edgar, *People – A Short Biography*, Read Books Ltd., 2011, διαθέσιμο στο Kindle Cloud Reader.
- Wallace Edgar, *Οι Τέσσερις Δίκαιοι*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, μτφρ. Αντ. Καλοκύρης, Αθήνα, 2017.

Wolfgang Marvin, Ferracuti Franco, *Η Υποκουλτούρα της Βίας*, μτφρ. Φ. Μηλιώνη, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995.

Yarmolinsky Avrahm, *Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism*, The Macmillan Company, New York, 1959.

Ηλεκτρονικές πηγές

EUR-Lex, <https://eur-lex.europa.eu/> Πρόσβαση στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

<http://crime-in-crisis.com>

<http://grafologia.gr/elliniko-institouto-graphologias/> (Ελληνικό Ινστιτούτο Γραφολογίας)

<http://www.feedbooks.com>

http://www.mideastweb.org/Arafat_at_un.htm

<https://crimefictionclubgr.wordpress.com> (Ελληνική Λέσχη Συγγραφέων Αστυνομικής Λογοτεχνίας)

<https://theartofcrime.gr> (ηλεκτρονικό περιοδικό The Art of Crime του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών)

<https://en.wikipedia.org>

<https://www.agathachristie.com/about-christie>

<https://www.americanrhetoric.com/speeches/gwbush911jointsessionspeech.htm>,

<https://www.interpol.int/>